ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ
Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH
Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 7 (496), July, 1989, Vol. XLII

Відповідальний Редактор — *Ілля Дмитрів*
Заступник Відповідального Редактора — *М. В. Поврозник*
Члени Редакційної Колеґії:
проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, мґр О. Коваль,
проф. д-р В. Косик, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий
Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація
200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ »ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ« НА 1989 РІК

Країна	*Річна передплата*	*Піврічна передплата*	*Окреме число*
Австралія	*65 дол.*	*35 дол.*	*6 дол.*
Австрія	*700 шіл.*	*400 шіл.*	*65 шіл.*
Арґентіна	*(Амер. дол.)* *40 дол.*	*20 дол.*	*4 дол.*
Бельґія	*2000 б.фр.*	*1100 б.фр.*	*200 б.фр.*
Вел. Британія	*27.50 ф.*	*15.00 ф.*	*3.00 ф.*
Канада	*65 дол.*	*35 дол.*	*6 дол.*
США	*60 дол.*	*32 дол.*	*6 дол.*
Німеччина	*110 н.м.*	*60 н.м.*	*12 н.м.*
Франція	*300 фр.*	*175 фр.*	*30 фр.*
Швеція	*300 кор.*	*175 кор.*	*30 кор.*

В інших країнах — рівновартість американських долярів.
Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації »Визвольного Шляху« в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.
Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. *Р. Лісовського*

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd., London. N1 1LF

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 7 (496) ЛИПЕНЬ, 1989 Річник XLII

Зміст VII-ої книжки

Питання національного визволення

Омелян Коваль: ОУН АВАНҐАРДНА СИЛА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В БОРОТЬБІ ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ ... 771
Роман Рахманний: УКРАЇНА ДЛЯ УКРАЇНЦІВ: ЯКИХ І КОЛИ? ... 784
Орест Стеців: ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ — ПОСЛІДОВНИЙ СОБОРНИК ... 787
Я. Пришляк: ДОДАТОК ДО СИЛЮЕТИ СЛ. П. ЄВГЕНА ПРИШЛЯКА ... 794

З дому неволі

Богдан Горинь: ОЛЕКСАНДЕР АРХИПЕНКО ... 800
— ВЕЧІР ВАСИЛЯ СТУСА В КИЄВІ ... 809
— ЛИСТОК ПРЕССЛУЖБИ УТС ч. 69 ВІД 18 ЛЮТОГО 1989 р. ... 810
— ЛИСТОК ПРЕССЛУЖБИ УТС ч. 70 ВІД 20 ЛЮТОГО 1989 р. ... 811
— СВІДЧЕННЯ ОЧЕВИДЦЯ ЧЕКІСТСЬКИХ ЗЛОЧИНІВ В БИКІВНІ ... 814
— ПЕРЕДВИБОРЧИЙ МІТИНҐ І ДЕМОНСТРАЦІЯ У ЛЬВОВІ 12 БЕРЕЗНЯ 1989 р. 818
— СУД НАД ІРИНОЮ КАЛИНЕЦЬ І МИХАЙЛОМ ГОРИНЕМ 821
— З ОДІССЕЇ ЛЕВКА ЛУК'ЯНЕНКА НА ВОЛІ ... 823
— ПОЛЯРИЗАЦІЯ СУСПІЛЬНИХ СИЛ В УКРАЇНІ ... 825
— СЛОВО О. БОГДАНА МИХАЙЛЕЧКА ... 826
— ШЕВЧЕНКІВСЬКЕ СВЯТО У МОСКВІ ... 827
— УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ГИМН У КИЄВІ ... 827
— БОГОСЛУЖБА ЗА ПРЕЗИДЕНТА САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ 828

Поезія

Олександер Олесь: Айстри — 829; Любов — 829; Чари ночі — 830; На чужині — 831; Пісня сліпих — 832.
Ігор Качуровський — переклади з португальської мови:
Кастро Альвес: Понад хребтами Анд — 833; *Люїс Ґімарайнш:* Коси, о коси кохані — 833; *Оляво Біляк:* Нічний обхід — 834; У хмурих далях дзвін співає — 834.
Степан Сапеляк: У 110-у Роковину від дня народження Г. Хоткевича — 836; Мазепа — 837.
Дмитро Гриньків: Тризна у Коломиї — 839.

Наука, досліди

Проф. д-р Юрій Бойко-Блохин: ШЕВЧЕНКО І МОСКВА (Продовження, 5) ... 842
Д-р Михайло Боровик: ШЕВЧЕНКО ПІСЛЯ ЗАСЛАННЯ (1857-1860) 848
Роман Рахманний: МИ — УКРАЇНЦІ ШЕВЧЕНКОВОГО РОДУ ... 862
Леонід Полтава: МИХАЙЛО ДМИТРЕНКО — МИСТЕЦЬ-ГУМАНІСТ-ПАТРІОТ ... 872
Степан Горлач: РІК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ... 875

Огляди, рецензії

В. Ґоцький: «УКЦЕРКВА — НЕ СПОВНИЛА ПОКЛАДЕНИХ НА СЕБЕ НАДІЙ» 877
Володимир Жила: НОВА ЗБІРКА ПОЕЗІЙ ... 884
Роман Кухар: ФІЛОСОФ ПІЄТИЗМУ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ МІТОЛОГІЇ 889
Оксана Керч: «УКРАЇНСЬКА ШЕКСПІРІЯНА НА ЗАХОДІ» ... 891

* * *

— ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» ... 894
— СЛ. П. ІВАН ШПОНТАК-ЗАЛІЗНЯК ... 896

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА», ЛОНДОН

В глибокому поклоні св. п. Ярославові Стецькові, Голові Українського Державного Правління, Голові Проводу ОУН і Президентові АБН, у третю річницю смерти.

Питання національного визволення

Омелян КОВАЛЬ

ОУН — АВАНҐАРДНА СИЛА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В БОРОТЬБІ ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ

Доповідь, виголошена в Мюнхені на Академії в 60-ліття ОУН 28.1.1989

Шістдесят років існування і безперебійної дії політичної організації є явищем глибокого соціологічного процесу, який витискає свої нестираємі риси в психіці народу, з якого вилонюється і для якого діє. Це ствердження стосується головно поневоленого народу, який не має можливости здійснювати своє історичне призначення в законних формах свого державного існування. Для такого народу залишається тільки єдина альтернатива — боротьба всіми доступними силами і засобами проти чужої поневолюючої, часто нівелюючої національно сили. Такою політичною організацією за останніх 60 років свого існування виявилася Організація Українських Націоналістів, яка видержала пробу історії і своїм ідейним корінням зуміла просякнути усі прошарки українського народу в Україні і поза нею.

Організація Українських Націоналістів (ОУН) стала тією аванґардною силою українського народу, якої йому так дошкульно бракувало в часі Визвольних Змагань в неповторні роки короткої української державности 1917-1920. ОУН і є вислідом глибшої аналізи програної в ті роки збройної боротьби і нової ще гіршої неволі під чотирьома окупаціями, а зокрема нової, небезпечної для української християнської духовости атеїстично-комуністичної ідеології, призначеної знищити саму національну суть народу. Українська Самостійна Соборна Держава, проголошена Актом 22 січня 1918 і 1919 рр., але не захищена збройно і політично, стала життєвою конечністю для українського народу і цю конечність відчули в першу чергу недавні борці українських армій, а далі молоде українське покоління, на очах якого проходила драма національного пробудження і трагічне її закінчення втратою хвилево здобутої державности.

Мабуть немає під цю пору таких українців, які оспорювали б потребу української державности і суверенности українського народу, включно з тими, що опинилися в рядах чужої комуністичної

партії і комсомолу, але не перестали бути українцями. Однак, інакше це питання виглядало на початку цього століття, коли, читаючи навіть Шевченка і зросивши сльозу за славними гайдамаками, чи запорожцями, що вміли панувати і здобувати волю, мало хто по суті вірив у можливість побудови вільної суверенної української держави. Вправді, були одиниці і малі гуртки українських патріотів, що прагнули «кайдани порвати» і зажити «в сім'ї вольній, новій», але вони чулися безсильні супроти пануючого духа рабства та вислужництва, яке зуміли впровадити окупанти на українській землі довголітньою жорстокою неволею. Та були в українському народі великі потенційні духові сили, яких ворогові не вдалося знищити, однак вони знаходилися в статичному неусвідомленому стані, від якого до ідеї власної державности велика віддаль.

Нічого, отже, дивного, що упадок царської Росії, а також розвал Австро-Угорщини, застали, в загальному, український нарід непідготованим. Вину за цей стан у великій мірі поносять тодішні українські партії, що за малими вийнятками були соціялістичного напрямку, зорієнтовані на міжнародній соціялізм, і то за московським посередництвом. Однак і ті партії не могли створити чуда, поскільки майже вся наша колишня провідна верства пропала для України, пішовши на службу окупантів. Без провідної верстви, котра була б здібна повести народ до боротьби за свою державу і її закріпити, держави збудувати не можна.

До таких висновків прийшли учасники наших визвольних змагань, що з болеи у серці розлучалися зі зброєю, втративши останній клаптик вільної української території. За ними, однак, була хоч і коротка, але вкрита боєвою славою та скроплена своєю і ворожою кров'ю історія з державними актами проголошення самостійности і соборности України. Вони ж присягали до кінця свого житя служити справі української державности і її ніколи не зрадити. Тому фронтову боротьбу рішили вони замінити на підпільну, а збройну — на революційно-політичну.

Така постава частини старшин, підстаршин і вояків українських армій скоро привела до заснування Української Військової Організації (УВО), а відтак, коли молодше покоління захопилось ідеєю визвольних змагань і державного будівництва, була покликана до життя на початку 1929 року Організація Українських Націоналістів, котру, як і УВО очолив досвідчений військовик, організатор і комендант Січових Стрільців, полковник Євген Коновалець. Крім УВО, постання ОУН попередила низка менших груп і організацій, які шукали світоглядово-ідеологічної розв'язки національного буття. Побіч юнацької сітки УВО, що була побудована на таємних п'ятках, діяли ще такі організації і групи, як Група Української Державницької Молоді, Пласт, Організація Вищих

Середньошкільних Кляс Молоді, Союз Української Націоналістичної Молоді в Західній Україні під Польщею, а за кордоном заіснували передвісники ОУН: Група Української Національної Молоді (ГУНМ) в Празі, Леґія Українських Націоналістів (ЛУН) в Подєбрадах, Союз Організації Українських Націоналістів та Союз Українських Націоналістів. Почвою для революційної діяльности УВО, а відтак ОУН в Західній Україні стали відносини створені польським окупантом, якому Рада Амбасадорів в 1923 р. признала Галичину з мандатом на 25 років окупації. За той час поляки хотіли повністю спольонізувати признані їм тимчасово землі і тому застосували політику парцеляції великих посілостей і колонізації їх своїми колоністами, ліквідації українського шкільництва і перетягання на римокатолицький обряд всіх, хто йшов на державну службу. Заіснування Українського Таємного Університету у Львові свідчить зокрема про відносини між окупантом і корінним народом. Партійно-політичне життя Західньої України почало зосереджуватись в леґально-опортуністичному секторі з такими партіями, як УНДО, УСРП, УСДП, Сельроб, КПЗУ й Українська Католицька Народна Партія.

Безпосереднє створення ОУН попередили дві підготовчі конференції; одна в Берліні (1927 р.), і друга в Празі (1928 р.). Самий І Конґрес Українських Націоналістів, що тривав цілий тиждень від 28.1. до 3.2.1929 р. у Відні, пройшов у незвичайно творчій і однодушній атмосфері, синтезуючи все те найкраще і найцінніше, що давав досвід збройної боротьби, державне будівництво і майже десятилітня підпільна боротьба УВО, а на Центральних Землях України — Революційна Партія (РУП) Миколи Міхновського, а далі БУД, СВУ і СУМ. Дві останні ще в той час були у повній дії в Україні. Конґрес у своїх ідеологічних постановах дав основну дефініцію нації і націоналізму, як антитезу до комуно-большевизму й інтернаціоналізму, та наголосив засаду власних сил у боротьбі за суверенність і державність України.

З того часу розпочинається широко закроєна діяльність нової політичної сили, що поставила собі за мету згуртувати найсвідоміший український елемент, дати йому належний вишкіл, випробувати в політичній боротьбі і бойових акціях з ворогом і в той спосіб створити нову провідну верству, якої так бракувало у вирішальний момент для України в часі її державного ставання.

В невпинній 60-літній боротьбі пройшла ОУН довгий і надзвичайно важкий шлях, прямуючи до своєї цілі — Української Самостійної Соборної Держави. Всіяний той шлях тисячами жертв, фанатично відданих справі націоналістів революціонерів, що й у обличчі смертельної небезпеки не зламали взятого на себе приречення: «Здобудеш Українську Державу, або згинеш у боротьбі за неї». Всіма ними керувала свідомість, що змагання українського

народу за свою волю, за державну незалежність і соборність — стало історичною, життєвою конечністю.

Організація Українських Націоналістів по своїй природі стала визвольною організацією з виразним політичним й ідеологічним характером, відмінним від усіх інших тодішніх партій і угрупувань. Коли еміґраційні центри, як УНР, чи ЗОУНР ставили на інтервенцію сторонніх сил, то ОУН спирала свою визвольну політику на силах власного народу, не резигнуючи ані клаптика української Землі. В той спосіб ОУН протиставилась політиці екзильного уряду УНР, який продовжував спиратись на Варшавську угоду і резигнував з Західніх Українських Земель в користь Польщі, а також від інших політичних партій в тому змислі, що кожна з існуючих партій захищала якусь одну верству або частину народу, тоді коли ОУН поставила собі зв ціль інтереси цілого народу в гармонійному поєднанні і співпраці усіх суспільних верств і соціяльних кляс. Найважливіше для ОУН — це можливість мобілізації усіх сил народу для реалізації державницької мети. Зрештою, в умовах окупації для українських партій залишилися обмежені можливості захищати права українського населення в межах конституції і законодавства даної країни, тоді коли ОУН не визнавала окупаційних законів, а діяла на підставі свого морального кодексу.

Ясна і виразна ціль, яку ставила ОУН перед народом в умовах поневолення, сприяла поширенню ідей ОУН на всіх землях України. Продовж кількох років ОУН виросла у визвольно-революційну силу, яка стала для окупантів великою загрозою. Ідеї ОУН просякали щораз глибше в народні маси, а акції ОУН не давали спокою ворожій адміністрації. Під впливом діяльности ОУН народ ставав чимраз більше політично зрілим. Зокрема судові процеси проти ОУН перероджували спочатку молодь Галичини, а відтак вони перекинулись на решту західніх Земель, Волинь, Холмщину, а також на Буковину й Басарабію. Реакція ворога в формі кривавих пицифікацій, засудів, шибениць, концтаборів, зактивізувала українську справу в Европі і поставила перед світом факт нерозв'язаної української проблеми.

Під впливом дій ОУН зникала ідейна дезорієнтація в народі. Зникали орієнтації радянофільські, т.зв. «зміновіховство» і польонофільські, заламався комуністичний рух на Волині і Поліссі, перестав існувати лівий сельробівський рух. В розбудженій стихії українського націоналізму губилися рештки колишнього москвофільства, розчинялися дотеперішні партії. Ідея української державности і боротьби за неї засвоювались в народі всіми його верствами. Речники існуючих партій пробували протиставлятися націоналізмові, але без успіху.

В парі з розвитком ОУН на Західніх Землях України, націона-

лістичний рух проникав також і на центральні Українські Землі. В Европі ставало неспокійно, а в перспективі була також розв'язка української проблеми. Це й тривожило окупантів. Щоб послабити ОУН, Москва вирішила зліквідувати фізично її Провідника, здібного організатора і видатного державного мужа, полковника Євгена Коновальця. Це сталося 23.5.1938 р., в Роттердамі, де з рук московського висланника згинув від пекельної машини надхненник і керівник тисячних лав українських націоналістів. Роттердамський вибух рознісся доволі сильним відлунням по сторінках европейської і світової преси. Те саме було вже раніше, коли в наслідок брутальної польонізаційної політики на Західніх Українських Землях, а зокрема в ділянці шільництва, згинув з рук члена ОУН міністер внутрішніх справ Польщі П'єрацкі. Варшавський процес з 1935 р., якого головним підсудним був тодішній провідник КЕ на ЗУЗ Степан Бандера, виявив перед світом відносини, які запанували на землях переданих Польщі під тимчасову управу. Навіть польська преса не могла промовчати разючих фактів винесених на світло денне в тому процесі. Одна з тих газет писала:

«Таємна ОУН — Організація Українських Націоналістів — є сьогодні сильнішою за всі українські леґальні партії разом. Вона панує над молоддю, вона творить загальну опінію, вона працює із страшним темпом, щоб втягнути маси в крутіж революції. . . Сьогодні вже цілком ясно, що час працює проти нас. Кожний староста в Малопольщі (так поляки називали окуповані українські землі), а навіть на Волині, може вирахувти низку сіл, які недавно були цілком пасивні, а сьогодні прагнуть боротьби, зревольтовані протидержавною акцією. А це значить, що противник зріс на силах, а польська держава втратила».

Та було б помилково думати, що ОУН обмежувала свої акції тільки проти польського окупанта. Саме в час, коли мільйони українських селян вигибали від організованого Москвою штучного голоду в Україні, молодий студент Микола Лемик, член ОУН, з наказу Степана Бандери виконав атентат на московського консуля у Львові. А щоб не дати московській пропаґанді сфальшувати характер цього акту, Лемик дістав доручення віддати себе живим в руки польської поліції, а відтак на суді признатись, що він виконав наказ Проводу ОУН, щоб запротестувати перед світом проти московського народовбивства в Україні.

Це становище ОУН підтвердив відтак Степан Бандера на львівському процесі в 1936 р. в присутності тодішнього совєтського консуля Петра Свєтняли. На запитання предсідника суду про причину атентату на большевицький консулят, Степан Бандера відповів:

«ОУН виступає проти большевизму тому, що большвизм — це

система, якою Москва поневолює Україну, знищивши українську державність. Виступає ОУН теж проти комунізму, бо комунізм — це рух світоглядово протилежний націоналізмові. Головним тереном боротьби з большевизмом є східньо-українькі землі, там боротьба йде на життя і смерть. Очевидно, годі шукати того вияву боротьби і її віддзеркалення в большевицькій пресі. Частинним віддзеркаленням тієї боротьби, що її ведуть українські націоналісти на східньо-українських землях, є саботажі по різних колгоспах і фабриках та різні політичні замахи. На цьому терені, на західньо-українських землях, ми теж боремося з комунізмом, бо він намагається послабити вороже протимосковське наставлення українського громадянства та прищепити йому доктрину з розкладовими елементами. Очевидно, ведемо на цьому терені боротьбу з комуністичним рухом перш усього засобами пропаґанди. Але крім того поборюємо комуністичний рух і фізичними методами. Комуністичний рух на цьому терені є екзпозитурою московського комунізму. А большевизм засобами фізичного винищування бореться на східньо-українських землях з українським народом, а саме — масовими розстрілами в підземеллях ҐПУ, виголоджуванням мільйонів людей і постійними засланнями на Сибір та Соловки. Большевики виселюють з широкої прикордонної смуги українців, а на їх місце поселюють самих москалів — червоноармійців і чекістів. Тому, що большевики примінюють фізичні методи, тому й ми вживаємо в боротьбі з ними фізичних метод. З цих причин у 1933 році я видав наказ Лемикові виконати атентат на большевицького консуля у Львові».

Подібно теж говорив оборонець Степана Бандери, широковідомий адвокат і провідний діяч ОУН Володимир Горбовий, що відбув згодом 25 років большевицьких тюрм і ґулаґів. Він заявив:

«Сьогодні в XX столітті ввесь культурний світ бачить країну, яка колись була шпихліром Европи, а нині стала вмирати з голоду. Бачить трагедію народу, який повірив у 'народолюбство' і впав жертвою свого північного сусіда. Сама большевицька преса подала всьому світові до відома, що її влада переселює масово населення своїх республік на північ. Цілі райони, цілі села, почавши від найменшої дитини до старих, завантажується у вагони і переселюється в Сибір, у тундри соловецьких островів. Це викликало протест цілого культурного світу. Ще більш це потрясло українцями поза межами совєтської Росії. Тут протестували всі. ОУН пристосувала такі методи, якими большевики винищують там українське населення».

Всі ці заяви і зізнання перехоплювала преса, бо вони не підлягали цензурі і в цей спосіб найширші кола народу довідувались про цілі і засоби ОУН. Писала про те також світова преса, про що в великій мірі дбали станиці ОУН в різних країнах.

Коли в 1936 році після мюнхенського арбітражу прийшло до створення німецького протекторату над Чехо-Словаччиною, Карпатська Україна видвигнула питання автономії, а відтак 14.3.1939 року проголосила самостійність під керівництвом свого президента о. Августина Волошина. ОУН зразу взялася до організації збройної сили у формі міліції та відділів «Січі», що мали бути зав'язком власної армії. З організацією тієї початкової збройної сили в Карпатській Україні були пов'язані такі імена членів ОУН, як Михайло Колодзінський, Зенон Коссак, Роман Шухевич, пізніший Головнокомандуючий УПА, Клемпуш, Гасин і інші. Під час кількамісячної скорої підготовки вдалося успішно відбити дію польських диверсантів «стшельців», що продіставались через Карпати, вдаючи українців, а відтак зі зброєю видержати в боях на протязі одного місяця проти реґулярної мадярської армії. І хоч Карпатська Україна не встоялась, то за той короткий час національна свідомість і державницька зрілість на тому клаптикові української землі зробили з неї тверду остою українства.

Болючим моментом в історії ОУН був її розкол в 1940 році. Вийшовши з польської тюрми в час польсько-німецької війни, Степан Бандера і сотні інших провідних членів ОУН підійшли до справи дальшої боротьби за українську державність під кутом максимальних вимог до українського визвольного руху, відкидаючи всяку орієнтацію на чужі сили. Зближався новий совєтсько-німецький конфлікт, а разом з ним нові перспективи для ОУН і її боротьби. З уваги на те приходить до конфлікту з полк. А. Мельником, який очолив Провід Українських Націоналістів (ПУН) після вбивства полк. Євгена Коновальця. Щоб запезпечити одноцілість руху і надати йому динамічної сили, Степан Бандера уважав конечним позбутися з рядів Організації елементів, які у своїй настанові показалися виразними мінімалістами. Коли ж його вимоги зустрілися з відмовною відповіддю, Степан Бандера з найближчими однодумцями рішається на внутрішню перебудову Організації революційним шляхом. Щоправда, частина членства залишається на попередніх позиціях, витворених по смерті полк. Євгена Коновальця, але весь революційний актив станув по стороні С. Бандери і взявся до наполегливої праці — підготовки до збройної боротьби з Москвою. Лише завдяки тій здетермінованості та інтенсивному вишколові членства, німецько-совєтська війна, що вибухнула 22.6.1941 р., не застала ОУН непідготованою. Базою того інтенсивного вишколу стала частина українських земель в т. зв. генералгубернаторстві, тобто Лемківщина, Холмщина і Підляшшя з центром у Кракові.

Коли ж пролунали перші стріли на совєтсько-німецькому кордоні 22.6.1941 р., кілька тисяч членства ОУН стояло вже готове до походу, розділене на три Групи, кожна за своїм призначенням на

Київ, Харків і Одесу. До того вдалося зорганізувати Український Леґіон (Дружини Українських Націоналістів) при німецькому вермахті, під керівництвом Романа Шухевича і майора Євгена Побігущого-Рена, як зав'язок майбутньої української армії. Фактично, відтак цей Легіон став разом з кадрами ОУН зав'язком Української Повстанської Армії, а Роман Шухевич, під прибраним ім'ям Тараса Чупринки, її Головним Командувачем. Знаючи, що гітлерівська Німеччина є проти будь-якої форми української державности, ОУН під проводом Степана Бандери вирішила творити власні правні акти і в той спосіб заставити інші сили займати становище до доконаних фактів та числитись з Україною, як з партнером, а не колонізаційним тереном, чи як німці називали — «лебенсравмом» для німецького народу.

Проголошення відновлення Української Держави у Львові 30.6.1941 р. і створення Українського Державного Правління на чолі з Ярославом Стецьком було тим пробним каменем суверенної української політики, виразником якої стала ОУН під проводом Степана Бандери. Створений в той час Координаційний Комітет у Кракові з представників усіх політичних середовищ, за вийнятком ОУН полк. А. Мельника, на чолі якого став уже згадуваний адвокат Володимир Горбовий, дав повну піддержку ОУН під керівництвом Степана Бандери і схвалив його пляни щодо відновлення Української Держави. Акт 30.6.1941 р. поблагословили найвищі ієрархи українських Церков; від Української Католицької Церкви — митрополит Андрей Шептицький, а від Української Православної Церкви — єпископ Луцький Полікарп, пізніший митрополит УАПЦ. Проголошення відновлення Української Держави спричинило чимало клопоту німецьким наїзникам, бо в своїй політичній зарозумілості вони такого потягнення з боку українців не очікували. Засліплені, однак, успіхами першої перемоги над большевиками, вони навіть не взяли до уваги того факту, що ту перемогу вони у великій мірі завдячували саме Україні, яка цілими арміями складала зброю і здавалася в полон, очікуючи свого визволення. Це зрозуміли вони щойно пізніше, коли дійшли до російських земель, де чекала на них поразка за поразкою, а в кінці ганебний відступ. Та в першому моменті, запаморочені успіхами, німці на наказ свого фюрера пішли на шлях ліквідації УДП і розпочали погоню за Проводом ОУН і її членством. Першим був арештований Степан Бандера, а відтак Ярослав Стецько і сотні провідних членів ОУН. Та даремні були зусилля ґештапівців домогтися відкликання Акту 30 Червня. Його творці були неподатними ні на прохання, ані на погрози, і вкінці опинилися в тюрмах і німецьких концентраках, аж до закінчення війни. Велике число з них там і загинуло, а тисячі були розстріляні згодом по різних містах України.

Події 1941 року тільки частинно заскочили ОУН. В загальному, плян проникання України ідеями ОУН при помочі Похідних Груп реалізувався до кінця, хоч коштував чимало жертв. Український Леґіон, на знак протесту проти арештувань членів ОУН, відмовився від фронтової боротьби, був перекинутий частинно на Білорусію, а відтак, не чекаючи на своє знищення з боку Ґештапо, перейшов у підпілля, щоб відтак виступити в новому оформленні Української Повстанської Армії. Гітлерівська Німеччина своїм трактуванням української справи і поступованням супроти українського народу і його політичної сили — ОУН, придбала собі ще один фронт боротьби з українським підпіллям і його збройної організації — УПА. Великі простори західної і центральної України опинилися під фактичним адмініструванням ОУН-УПА. Кожна ворожа акція натрапляла на відсіч і відплату з боку УПА. В одній з таких сутичок на Волині згинув шеф німецьких поліційних з'єднань для боротьби з партизанкою — ген. Люце. В цей спосіб було нанесено дошкульного морального удару німецькій адміністрації, а також військовим частинам, що перебували в Україні. Німецькі союзники — мадяри й італійці, які мали забезпечувати частини українських територій, були постійно під вражінням перебування на вулкані. Тому шукали контактів до командування УПА і навіть пробували забезпечуватись пактами ненападу.

Відворот німців після поразки під Сталінградом в 1943 році вимагав від ОУН і УПА підготовки до зустрічі з поновним большевицьким окупантом, з якого партизанкою доводилось уже не раз зводити завзяті бої. Відбуттям III Надзвичайного Великого Збору ОУН було визначено політично-ідеологічні позиції ОУН і намічено стратегічно-тактичні прийоми, зокрема по відношенні до вояків Червоної армії, а Першою Міжнародньою Конференцією в 1943 році покладено основу під майбутню організацію Антибольшевицького Бльоку Народів (АБН). Все це відбувалося на просторах України під охороною збройних відділів УПА. Як завершення цього визвольного процесу прийшло в 1944 році до створення УГВР як державно-політичного Центру веденої ОУН-УПА боротьби. Головну ролю в цих формаціях перебрав на себе Голова Бюра Проводу ОУН — Тур, він же Головнокомандувач УПА — Тарас Чупринка, він же Генеральний Секретар УГВР — Лозовський, колишній бойовий референт Крайової Екзекутиви ОУН в 30-их роках — Роман Шухевич.

Під час поновної большевицької окупації західніх земель України в 1944 році, з'єднання УПА ще мали масовий характер і вели широкозакроєні бойові акції, аж до закінчення війни в Европі. Провід ОУН і Командування УПА та УГВР не виключали можливости, що після упадку Німеччини, західні альянти схочуть приборкати також свого союзника — СССР, а тому збройна бо-

ротьба в Україні буде дуже на часі. На жаль, західні політики були менш передбачливі, як цього можна було сподіватися. Для них було важливішим мати мир за всяку ціну, а що буде за двадцять-тридцять літ — хай там турбуються майбутні покоління. Після того, коли міжнародна політична ситуація різко змінилася, Головний Командир УПА ген. хор. Тарас Чупринка дав наказ перейти до підпільних форм боротьби. До половини 1946 року більшість відділів УПА було розформовано, частину вояків здемобілізовано з наказом переходу до підпільної пережі ОУН. Таким чином, як пише проф. Л. Шанковський, на західніх землях України створився «революційний пляцдарм» ОУН-УПА, себто терен революційної дії, з головним завданням — знайти новий, пригожий для післявоєнних обставин стиль збройно-політичної боротьби.

Не зважаючи на змінність методів боротьби, збройні сутички з військами НКВД-МВД тривали постійно аж до 1952 р., а подекуди аж до 1956 р. Боротьба на революційному пляцдармі мала не тільки оборонний характер, але й наступальний; ішлось про поширення революційних ідей також на центральні східні землі України. У цьому відношенні революційні пляцдарми в Західній Україні мали конкретні успіхи, які очевидні, перш за все, в настроях української молоді на всіх українських землях.

За звітами з крайових документів за п'ять повоєнних років відбулось 3,190 різних боїв і сутичок в 13 областях України між відділами ОУН-УПА і ворогом. В тих боях і сутичках було забито, поранено, чи забрано в полон 3,557 ворожих вояків і старшин та активістів. З українського боку за той час впало, або було поранені 1,028 вояків УПА та збройного підпілля ОУН.

Як твердить проф. Лев Шанковський, ця боротьба ОУН-УПА знайшла широкий розголос і спричинила зацікавлення становищем українського народу та його визвольним змагом. Про це свідчить низка поважних творів чужинецьких дослідників на ці теми. Ця боротьба унеможливила Сталінові масовий вивіз і знищення українського населення, про що згадував на XX з'їзді комуністичної партії Микита Хрущов.

Окремий розділ в історії боротьби ОУН-УПА проти окупантів становить Закерзоння, тобто Лемківщина і Холмщина, що в висліді договору в Ялті припали Польщі. Провід ОУН закерзонського Краю, що його очолив Ярослав Старух, разом з Командою УПА-Захід, під керівництвом Мирослава Онишкевича-Ореста, одержав завдання якнайдовше протистявлятись польській окупації для охорони українського населення та в пропаґандивних цілях з уваги на можливість більших контактів з західнім світом.

Поляки змобілізували кілька дивізій війська, що вдесятеро переважали численність сил УПА, однак побороти УПА нормаль-

ним шляхом не змогли. Щойно в 1946-47 рр., придумавши акцію «Вісла», в пляні якої було виселення всього українського населення до СССР, або на т. зв. «зєм'є одзискане» — терени здобуті від Німеччини, звідки прогнано німців, та заключення договору Польщі, СССР і Чехо-Словаччини для поборювання УПА, вдалося витіснити УПА з Закерзоння.

Завзята і жорстока була ця боротьба, в якій обидві сторони понесли чимало жертв, при чому поляки стратили заступника міністра оборони генерала Карла Свєрчевського, котрий попав у засідку командира Хріна. Останнім згинув Провідник Закерзонського Краю Ярослав Старух — Стяг, висадивши в повітря криївку, щоб не дати себе живим в руки ворога. Стративши запілля, яке постачало харчі й усіми способами допомагало в боротьбі УПА, Головне Командування УПА рішило стягнути частину відділів УПА в Україну, а кілька відділів вислати в рейд на Захід, щоб перед світом засвідчити про боротьбу України за волю.

Двофронтова війна, яку УПА вела на протязі десяти років, своєю натугою може дорівнювати часам Хмельниччини, де з'явилися відповідні полководці, здисципліноване вояцтво і народні маси, готові всім допомагати в боротьбі. Хребтом цієї монолітної сили була всюди присутня ОУН. В тому аспекті ОУН була еманацією нації в її найважчому змагу проти двох потуг, котрі змагалися за панування над Україною. Симбіозою цього змагу України з чужими силами був Роман Шухевич — він же Голова Бюра Проводу ОУН — «Тур», Головний Командир УПА — «Тарас Чупринка» і Голова Генерального Секретаріяту УГВР — «Лозовський». Загальнонаціональний характер ОУН-УПА-УГВР був підкреслений тим фактом, що вкінці до УПА й УГВР увійшли в значному числі й нечлени ОУН. Створений свого часу партизанський відділ з членів і прихильників ОУН полк. А. Мельника, на доручення його заступника О. Ольжича був підпорядкований командуванню УПА. Довший час шефом штабу УПА був ген. армії Леонід Ступницький і багато інших старшин з періоду визвольних змагань стали старшинами УПА.

Творцями тієї героїчної епохи, яка зламала міт непоборности російської імперії, побіч Головного Командира УПА, залишаться назавжди такі імена членів ОУН, як Дмитро Грицай — ген. Перебийніс, полк. Олекса Гасин — Лицар, полк. Василь Сидор — Шелест, полк. Дмитро Клячківський — Савур, пор. Іван Климів — Леґенда, член Проводу ОУН — Микола Лебедь — Рубан, Дмитро Маївський — Тарас, Дмитро Мирон — Орлик, Ростислав Волошин — Павленко, і інші.

До того типу осіб належать також талановиті публіцисти, котрі оформляли концепційно цю боротьбу, надаючи їй глибшого політичного й ідеологічного змісту. Це Петро Полтава, У. Кужіль,

Осип Дяківський — Горновий, Ярослав Старух-Ярлан, Р. Мох, Осип Орленко, Й. Позичанюк та ін. Прихильниками тієї боротьби були також деякі провідні члени ОУН(м), котрі творили Українську Національну Раду в Києві, як О. Ольжич і Олена Теліга, але передчасна їхня смерть з рук ворога не дозволила їм більше проявитися в тому напрямі.

Повоєнні роки принесли знова зі собою ряд непорозумінь, які випливали з інакшого розуміння й інтерпретації постанов III НВЗбору ОУН з 1943 р., зокрема питання «безклясового суспільства», а також питання внутрішнього устрою ОУН після геройської смерти ген. хор. Тараса Чупринки — Тура. Як виявилося згодом, ця остання вимога не могла бути видвигнена Проводом в Краю, бо цей Провід був уміжчасі виарештований і не міг давати ніяких доручень за кордон. Степан Бандера з місця був поставився до т. зв. «доручення з Краю» про творення трьох-особового керівного тіла для ЗЧ ОУН — неґативно, що й потвердилося пізніше в світлі провірених фактів. Повороту, однак, до попереднього стану встановити не вдалося і так номінально залишилися діяти три ОУН.

Аналізуючи в шістдесятліття пройдений шлях ОУН, ми можемо тільки ствердити існування цього стану, який маємо сьогодні, не відбираючи нікому його заслуг у визвольній боротьбі. Все таки, в ім'я об'єктивности мусимо сказати, що ведучою силою в загальному націоналістичному русі була й залишається революційна ОУН. Вона одержала визнання в народі і як попередні епохи названі ворогом іменами їх творців — Мазепи і Петлюри, так і найновіша епоха була названа іменем її творця Степена Бандери, а її послідовників — «бандерівцями». Це поняття в цілій совєтській імперії прибрало значення противників московського режиму в Україні, включно до того, що й розмова українською мовою уважається окупантом, як вияв «бандерівства».

Питання реінтеґрації націоналістичного руху в обличчі назріваючих подій в Україні залишається під цю пору відкритим. В Україні виросли нові покоління, які з позицій національних інтересів продовжують дальшу боротьбу за Українську Соборну Суверенну Державу. Ця боротьба є можлива завдяки геройському прикладові борців ОУН-УПА, котрі навіть в совєтських ґулаґах зуміли організувати страйки і боротись за свої права, показуючи шлях до волі майбутнім поколінням. В народі ще живе пам'ять про двофронтову боротьбу, про геройські чини ОУН-УПА і ця пам'ять заставляє до дальшої дії в тому напрямі. Тому для нас не повинно бути важливе те, чи об'єднаються три ОУН в єдину організацію, якою ОУН була в 1929 році. Важливим, натомість, є те, що всі три ОУН можуть і повинні співдіяти по лінії революційної боротьби, як це було вирішено I Конґресом Українських Націона-

лістів і потверджено відтак дальшими Великим Зборами рев. ОУН і подібними форумами других двох ОУН. Багато ж бо суперечливих питань розв'язало саме життя, а дійсність показує, що без сильної організації і здорової визвольної концепції та підтримки її народом, осягнення нашої мети є неможливе.

Революційна ОУН є впевнена, що за її концепціями розчленування совєтської імперії при умові спільної боротьби поневолених народів, концепції, що лягла в основу АБН і яку ОУН всіми силами піддержує, стоїть велика частина свідомої української молоді і всього народу, як на поселеннях у вільному світі, так і в Україні. Якщо українська справа є відома у всіх кінцях світу, то це в найбільшій мірі заслуга АБН і його довголітного президента, Голови Українського Державного Правління і Голови Проводу ОУН, сл. п. Ярослава Стецька. Немає сумніву, що всі поневолені Москвою народи глядять на Україну як на свого найсильнішого потенційного союзника в боротьбі за своє визволення. На тлі цієї ситуації в імперії, де на кожному кроці видно сліди існування і дії ОУН, окупант не знайов кращого способу протидії, як провокативну акцію «бумеранґ», сподіючись цим застрашити діючі визвольні рухи, а також відстрашити зовнішні політичні сили від спілкування з ОУН, як з неіснуючою, мовляв, в Україні силою. Одначе, цей «бумеранґ» за закладеним в ньому законом вже обернувся проти його винахідників і цілої імперії. Україна сприйняла цю провокацію як слабість загниваючого імперіяльного режиму, а західні державні чинники вже мали змогу пізнати вартість того рода пропаґандивних трюків, зокрема в часі найсильнішої кризи московської імперії від часу її заіснування.

Відзначаючи 60-ліття від створення ОУН, ми клонимо наші голови перед жертвою життя і крови, яку на вівтар Нації склали герої ОУН-УПА, а також перед світлими тінями великих провідників: полк. Євгена Коновальця, Тараса Чупринки-Шухевича, Степана Бандери, Лева Ребета, Олега Ольжича, Степана Ленкавського і Ярослава Стецька та всіх тих, що несли велику відповідальність за успішну дію ОУН на її революційному шляху до Волі України.

Роман РАХМАННИЙ

УКРАЇНА ДЛЯ УКРАЇНЦІВ: ЯКИХ І КОЛИ?

Гасло українських націоналістів «Україна для українців!», засвоєне в Шевченковому дусі від М. Міхновського з 1900 року, чомусь завжди тривожило «трудову інтеліґенцію» обабіч р. Збруча в роки перед, під час і протягом Другої світової війни. Тривожить воно декого й сьогодні, коли наше суспільство в цілому вже повинно б мати вироблений погляд на основи самостійної України — її внутрішню структуру, її ставлення до своїх сусідів та їхніх національних меншостей на території незалежної української держави.

Звичайно, в таких великодержавних націй, як англійці, французи, американці та росіяни такого гасла не було, бо вони під своєю владою мали не тільки рідну територію, але й завойовані ними чужі землі з чужим населенням. За вивіскою універсальности їхніх держав насправді таївся зубатий великодержавний націоналізм — експлуататорський імперіялізм. Ось чому вони завжди «принципово» були проти всякого визвольного націоналізму, який висував на порядок денний право даного автохтонного населення на свою суверенну державу. . . І тому вони й сьогодні щиро тривожаться можливою дестабілізацією совєторосійської імперії та навіть диктаторської Етіопії й комуністичної Юґославії.

Виховані в чужих школах імперіяльних по духу великодержавних націй, численні українці ще й досі користуються їхніми термінами і поняттями та майже ввесь світ сприймають оком т. зв. інтернаціоналізму. Тому навіть тепер, коли визволилися народи Азії, Латинської Америки й Африки, вони далі тривожаться: — Як це? Україна для українців?. . Невже ми прогнали б з нашої незалежної держави всіх росіян і інших чужородців? . . А що скаже про нас цивілізоване людство?. .

Поперше, т. зв. цивілізоване людство ніколи щиро не обороняло національних меншостей, гноблених великодержавними націями. В наш час це людство навіть схвалило масові переселювання окремих народів з їхніх земель. Поляки і чехи прогнали мільйони німців із загарбаних німецьких земель, росіяни вможливили полякам придбати українське Підляшшя, Холмщину, Ярославщину і Лемківщину з Перемишлем, а чехам віддали Пряшівщину, цебто землі, що тисяча років тому входили в склад Київської та, опісля, Галицько-Волинської Держави.

Подруге, саме в обох цих давньоукраїнських державах не було ніякої дискримінації супроти чужоземців — ані політичної, ані церковно-релігійної, ані економічної. А далі, навіть за визвольної війни Б. Хмельницького — з її загостреними соціяльними й релігійними проблемами — чужинці могли користуватися всіми правами нарівні з українськими громадянами Козацько-української Республіки. Звичайно, поборювано тільки коляборантів, які в шляхетській Польщі мали всілякі привілеї та допомагали експлуатувати українське населення на його рідній землі. За Української Народньої Республіки, у всіх її відмінах 1917-1920 рр., національні меншості отримали таку широку конституцію самоуправління й культурного розвитку, якого ще досі не має жадна меншість у найбільш гуманній державі Заходу.

Український визвольний націоналізм у всіх своїх структурах — ОУН, УПА й УГВР — дотримувався тих самих традицій. На ділі, під гаслом «Україна для українців» члени того руху розуміли: право всіх мешканців історичної території України, які свою долю, працю і боротьбу якось пов'язали з долею автохонного українського населення та підтримують його прагнення до суверенности. Це розуміння помітне в М. Міхновського і В. Липинського, в С. Петлюри і в націоналістичних авторів. Коли ж рев. ОУН 30-го червня 1941 року створила суверенний уряд України, то митр. А. Шептицький, визнаючи його леґітимність, підкреслив у своєму посланні саме цей аспект:

«Узнаємо Головою Державного Правління України пана Ярослава Стецька. Від Уряду ним покликаного до життя очікуємо мудрого, справедливого проводу та заряджень, які узгляднили б потреби й добро всіх замешкуючих наш край громадян, без огляду на це, до якого віроісповідання, народности й суспільної верстви належать».

Провід рев. ОУН, готуючи свої кадри для охоплення ними всієї території України підпільними клітинами 1941 р., ставив карту на поневолені народи. Тому і до їхніх меншостей на території України не міг ставитися інакше, як це зформулював митр. Андрей: *як до громадян України.*

Принципом спільноти долі поневолених Москвою і Берліном народів керувався ввесь український визвольний рух у роки 1941-53, доки він мав збройно-політичні форми. В концтаборах СССР найкраще проявився цей аспект солідарности волелюбних народів і гідного трактування українськими націоналістами чужородців на землях України.

Чого ж очікується від них сьогодні? . . Тільки відданости інтересам української землі, на якій жили їхні предки і де тепер для них самих є гідне місце. Ця відданість повинна проявитися у співдії з українцями в обороні України перед матеріяльним і духов-

ним знищуванням її національної особистости, у співдіянні проти русифікації та політичного поневолення.

До вимоги підтримки політичних прагнень українського народу сьогодні долучується вимога охорони здорового довкілля українського населення — природи і ресурсів України. Великодержавна мережа атомних станцій і споруд ставить під смертельну загрозу всіх мешканців України без винятку, а не тільки українських самостійників.

Для національних меншостей в Україні це зручна нагода врешті знайти спільну мову зі справжніми господарями української землі, та включитися в єдиний український фронт оборони й охорони спільної Батьківщини. Та сама нагода для взаєморозуміння і співдії відкривається перед еміґрантами і закордонними нащадками тих меншостей: у вільному світі вони повинні підтримати кампанію всесвітньої української громадськости за звільнення України з «атомного зашморгу».

І ці, і ті можуть підготувати ґрунт під приязне співіснування з українськими самостійниками в майбутній незалежній українській державі — вільній від політичного й економічного гніту і вільній від нуклеарної небезпеки. Тільки народовладна самостійна, ні від кого незалежна Українська Держава може ґарантувати безпечне життя в добробуті для всіх жителів України, без уваги на їхнє національне походження чи расу, соціяльний стан та релігійні переконання. Україна для українців — усіх щирих патріотів української землі.

«Посилення визвольно-революційної боротьби в Україні, Грузії, Вірменії, Литві, Туркестані, Естонії й інших уярмлених країнах, створює новий чинник у нашій зовнішньо-політичній дії, унаявнюючи перед вільним світом існування окремої бойової і дійової визвольної, суверенної сили, яка не приймає статус кво, його поборює разом з концепцією детанту, гельсінськими домовленнями включно до рівноваги сил, а змагає до доосновної революційної зміни порядку у світі через розвал російської імперії на національні держави поневолених народів у їхніх етнографічних межах.

Ця знехтована потуга — поневолені нації, є вирішальним чинником майбутнього розвитку світової історії. Вони — ключ розв'язки світової політичної кризи, бо розвалюють її джерело — російську імперію з її комуністичною системою і комунізмом, як знаряддям російського імперіялізму».

(З матеріялів VI ВЗ ОУН: «Становище у світі й Україні»)

Орест СТЕЦІВ

ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ — ПОСЛІДОВНИЙ СОБОРНИК

У житті кожної нації, а особливо нації поневоленої, часто у найважчих часах її існування на історичній арені появляються небуденні постаті, які своєю індивідуальністю, ідеями і ділами знаменують дану епоху і стають прапором-дороговказом для свого й майбутніх поколінь.

До великих постатей української нації XX століття належить сл. п. Євген Коновалець. Коли хвилі української визвольної революції винесли його на керівне становище, він був визнаний *безспірним* авторитетом не лише своїми, але й цілим українським народом.

Суть його велечі полягає найперше в тому, що він глибінно збагнув трагічне становище, в якому від двох століть перебував український нарід під різними чужими окупаціями. Тому рішення Коновальця присвятити себе всеціло служінні великій справі визволення українського народу з чужого ярма і відбудови української держави була природнім *завершенням* його внутрішнього переконання.

Як переконаний соборник, Коновалець заступався за інтереси всієї соборної України, відкидаючи партикулярні інтереси окремих її частин, якщо вони йшли на шкоду цілости. «Через вільний Київ до вільного Львова» було його гаслом, якого придержувався він до кінця життя, і яке відбивалося на головній *політичній меті ОУН*, — тобто, відвоювання української держави на всіх етнографічних українських землях власними силами українського народу.

Його працю по лінії соборної України можна представити в чотирьох періодах:

1. *Перший* період, до 1917 року, складається з його теоретичного засвоєння соборницького принципу. Остап Грицай пише в «Євген Коновалець та його доба», що Євген Коновалець ще «рік перед матурою бере участь в I Всеукраїнському Студентському Конґресі, 1908 р., який справив на Євгена Коновальця велике враження, особливо ж промовами учасників із Східніх Земель».

Коновалець дальше розвиває свої думки соборности, коли разом з Романом Дашкевичем засновує 1911 р. при львівській Філії «Просвіти» студентський просвітній гурток, який нараховував 70

членів, і коли пізніше в 1912 р., перебирає головство львівської секції ЦЕСУС.

Відомо нам, що Євген Коновалець як учасник II Всеукраїнського Студентського З'їзду в 1913 р. слухав доповідь Дмитра Донцова на тему «Сучасне політичне положення нації і наші завдання», в якій Донцов ствердив, що «одиноким виходом для України мусіла б бути програма не автономізму. . . бо актуальним є не лише гасло самостійности, як мріяли колись наші українці про Самостійну Україну в злуці з Росією — актуальним, більше реальним, більше конкретним і скорше здійсненим — є гасло відірвання від Росії. . . як Польща, так і Московщина, мусіли б відійти в свої етнографічні границі».

Д-р Анатоль Бедрій пише у «Вплив Дмитра Донцова на формування ОУН», що «Полк. Євген Коновалець був під впливом ідей Донцова ще із цих часів, коли він був студентом і учасником з'їзду українського студенства в липні 1913 р.». А сам Коновалець пише, що «знайомство з Дмитром Донцовом — це третій *найважливіший* момент моєї молодості».

Євген Коновалець також був під впливом твору Миколи Міхновського «Самостійна Україна», де Міхновський підкреслює, що «Над нами висить чорний стяг, а на йому написано: 'Смерть політична, смерть національна, смерть культурна для української нації, хай навпаки логіці ми виписали на свойому прапорі: Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна, від гір карпатських аж до кавказьких'».

Євген Коновалець, пройшовши замолоду нормальний виховний процес у патріотичній родині, в школі, церкві, молодіжних організаціях, завершений університетськими студіями, і глибоко очитаний в націоналістичній літературі, глибінно збагнув важливість здійснення Соборної України.

2. В *другім* періоді, в 1918 і 1919 роках, Євген Коновалець розробляє примінення соборницького принципу в українській державі. Він бачить, що політика Української Центральної Ради не все йшла по лінії позитивного державного будівництва. Він бачить внутрішні непорозуміння між Українською Центральною Радою і Січовими Стрільцями, руїнницьку сварку між Галичиною і Придніпрянщиною, провал гетьманщини за Павла Скоропадського й анархію, тобто отаманію.

Щоб скріпити свою завзятість до примінення соборницького принципу, він часто стрічається з Донцовом і Міхновським. Дмитро Донцов у «Рік 1918» пише про ті зустрічі, де були вироблені конкретні пляни дальшої боротьби за соборну Україну.

Треба також підкреслити, що Головний Отаман Симон Петлюра

мав великий вплив на Коновальця. Серед усіх членів Директорії УНР, Петлюра найбільше вибивався як людина кришталь но чесна, доброї волі, великої віри й енергії. Його характер і соборницький принцип дуже позитивно відбилися на Коновальцеві. Нам відомо, що вони себе взаємно високо поважали. Наприклад: Михайло Єреміїв пише у «Євген Коновалець та його доба» так: «Я, почувши про перехід Галицької Армії на бік Денікіна, запитався в Петлюри, чи Коновалець один із них. Петлюра відповів: 'Ні, цей не з таких! Він з нами, і ми або разом переможемо, або разом згинемо, але напевно ми ще разом повоюємо'».

Треба підкреслити, що в цім періоді Січові Стрільці під проводом полк. Євгена Коновальця були єдиною соборницькою формацією. В їх рядах служили сини всіх українських земель і боролися вони на всіх фронтах, де тільки Україна вела війну.

3. *Третій* період у Євгена Коновальця, як послідовного соборника, це період УВО (Української Військової Організації), від 1920 до 1926 р. У липні 1920 року *відбулося* останнє засідання Стрілецької Ради Січових Стрільців. Тоді запало рішення творити Українську Військову Організацію для збройної боротьби на рідних землях. Кілька тижнів по засіданні Стрілецької Ради старшини Січових Стрільців *підготували* на 31 серпня 1920 р. З'їзд відпоручників українських військових організацій закордоном, на якому винесено чіткі постанови, виразно протиставні до політики обох еміґраційних урядів — УНР і ЗУНР. Про цей з'їзд полк. Коновалець у «Причинки до історії української революції» пише: «З'їзд стоїть на становищі повної соборности й самостійности України без огляду на те, в які соціяльні та політичні форми вилеться ця самостійність».

В березні 1921 р. Коновалець пише лист у Всеукраїнську Національну Раду, яка була розділена на два маркантні табори — один репрезентований тими, які не вважали можливим вже переводити ревізію політики Уряду УНР, і другий, репрезентований тими, які хотіли зразу зірвати з політикою Уряду УНР і доклисти всіх сил для вирішення справи Галичини, бо думали, що тільки після цього можна буде серйозно начати відбудову великої України. Коновалець пише в листі: «Крім цього, в Національну Раду входить ще Ліґа Відбудови України і Союз Жінок як загальноукраїнські соборницькі організації. Щодо мене, то я ввійшов до Ради як відпоручник Ліґи Віднови України». Дальше він пише: «Нічого не стояло мені на перешкоді прийняти від Ліґи мандат до Ради, тим більше, що Ліґа лічиться організацією соборницькою, і від такої якраз найкраще було мені входити в Раду». Ясно, що в той час Євген Коновалець всюди в своїм політичнім житті виступав з думкою підкреслити основний принцип — створення одної України.

У «Євген Коновалець і його доба» полк. Коновалець порушує питання стрілецької ідеології найбільше при згадці про гурток під назвою «Молода Галичина», створений ним влітку 1921 р., у Відні. Цей гурок мав на меті дати зав'язок до створення громадсько-політичної організації всеукраїнського характеру з найпершою метою національної свободи — тобто ідея нації — під поняттям якої розуміється, само собою, суверенність і соборність народу як органічної спільноти.

Отже, в таких відносинах була створена УВО ще в липні, 1920 р. як соборницька організація. Петро Мірчук пише у «Нарисі Історії ОУН» таке: «Розглядаючи дії УВО, ми відмітили, що на терен підсовєтської України полк. Євген Коновалець звернув пильну увагу вже від *первопочинів* організування підпільно-революційного націоналістичного руху, скерованого проти *всіх* окупантів українських земель. Вже в 1920 році були вислані на центральні землі України групи колишніх Січових Стрільців із завданням включитися в місцеве життя й організвати на всіх українських землях під московською окупацією клітини підпільно-революційної Організації. Праця тих спеціяльних висланників УВО була важна, але успішна».

Очевидно, члени УВО також брали активну участь в організуванні українського духовно-культурного життя, включно до шкільництва й таємного Українського Університету у Львові, і зорганізували у Львові від 1-3 липня, 1921 р., за *напрямними* полк. Коновальця, соборницький III З'їзд Українського Студентства, яке майже все перебувало в рядах УВО, та знову зорганізували у Львові від 1-3 липня 1922 р., великий Студентський З'їзд з участю коло 250 учасників.

Цей вплив полк. Коновальця через УВО на молодь тривав до кінця існування УВО, чого доказом є видання під назвою «УВО з 1929 р.», в якому сильно наголошено принцип соборности Української Держави, за яку йде боротьба до нині.

Українська Військова Організація постала головно як військовий рух спротиву ворожій окупації, не маючи однак єдиної ідеологічно-політичної основи. У той час в українському політичному світі існували великі різниці в поглядах щодо програми й тактики політичної діяльности, і ті різні погляди щораз виразніше стали проявлятися в рядах УВО.

Полк. Коновалець був того погляду, що контакти УВО з Урядом ЗУНР не повинні бути занадто тісні й УВО мусить мати широку свободу діяльности. Протилежний погляд заступав голова ЗУНР Євген Петрушевич. Він вважав, що УВО повинна бути повністю підпрядкована урядові ЗУНР і служити йому знаряддям у політичній діяльності. А Коновалець пам'ятав, що в минувшині Га-

лицька Армія підписала 5-го листопада, 1919 р., умову з Денікіном. Тому, для вияснення і полагодження конфлікту Коновалець мав зустрічі з представниками ЗУНР восени 1922 р. Але, йому не вдалося наладнати добрих взаємин через його безкомпромісове становище в питаннях соборности українських земель. Петро Мірчук у «Нарисі Історії ОУН», пише що «полк. Коновалець твердо обстоював погляд, що визвольна політика й боротьба на західньо-українських землях повинна провадитися на плятформі соборного змагання *всіх* українських земель, проти *всіх* окупантів в одностайній координованій політично-революційній дії, а не в обмежених рамках і такій політичній обстановці, в якій тоді перебували лише західньо-українські землі.

Тому проти Коновальця почалася відверта кампанія з боку Петрушевича, який врешті висунув вимогу, щоб полк. Конвалець або повністю підпорядкувався ЗУНР, або уступив з поста Головного Команданта УВО» Але, — пише Мірчук у «Нарисі Історії ОУН», «Коновалець відмовився зійти з позицій соборництва і перетворити УВО в знаряддя ЗУНР. Щоб не спричинити відвертого конфлікту між УВО і Урядом ЗУНР, полк. Коновалець уступив восени 1923 р., з посту Начального Коменданта УВО».

Ситуація змінилася, коли явна позиція Перушевича проти соборницької орєнтації в 1923 році дуже швидко зруйнувала увесь авторитет екзильного уряду ЗУНР. Провідний актив УВО звернувся до полк. Коновальця, щоб він знову перебрав УВО в свої руки. Євген Коновалець на це погодився в червні 1924 року.

4. *Четвертий* період Євгена Коновальця як послідовного соборника, є період ОУН, від 1927 до 1938 р. Ще по трагічній смерті Головного Отамана Симона Петлюри 25-го травня, 1926 р., Леґія Українських Націоналістів, Група Української Національної Молоді, Українська Військова Організація і Союз Української Націоналістичної Молоді, всі соборницькі організації, запропонували українським угрупуванням і урядові УНР народу для створення *суцільного* фронту визвольних змагань з одним політичним центром. Така нарада відбулася в Празі, але ні до чого не призвела. По тій невдачі почалися переговори між ЛУН і ГУНМ у справі тіснішої співпраці, де було вирішено створити Союз Організацій Українських Націоналістів, і 12-го липня, 1927 р., відбулися установчі збори делеґатів ЛУН і ГУНМ, на яких схвалено статути Союзу, із наголосом «продовжувати визвольні змагання за привернення суверенности Українській Соборній Державі». Так, як ГУНМ і ЛУН оновили український націоналізм, започаткований Міхновським, так СОУН започаткував організоване формування українського націоналістичного руху.

З рамені Команди УВО, зокрема полковника Євгена Коноваль-

ця, вжито в цьому напрямі інтенсивних заходів, Євген Коновалець брав до уваги українські націоналістичні організації так на батьківщині, як і на еміґрації. Свої заходи полк. Коновалець посилив під час переговорів між ЛУН і ГУНМ, а, спеціяльно, по створенні Союзу.

Більший крок в напрямі об'єднання зробили клітини ЛУН і ГУНМ у Брні на Моравії. Вони відбули спільні сходини 28-го січня, 1928 р., на яких ствердили, що існування на тому самому терені двох окремих націоналістичних організацій з індентичними цілями є зайве, а подекуди навіть шкідливе. З уваги на те, сходини *одноголосно* прийняли постанову про злиття обох цих організацій в одну під назвою Союзу Українських Націоналістів. Тим самим шляхом, що ЛУН і ГУНМ у Брні, *пішли* українські націоналісти, які перебували в Берліні.

Ясно, що вимоги до організаційного об'єднання всіх українських націоналістичних організацій в Україні і за кордоном були чітко сформульовані в постановах СУНМ, ГУНМ, ЛУН і СОУН. Тому члени цих організацій скликали Першу Конференцію Українських Націоналістів від 3-7 листопада 1927 р. у Берліні. Конференція визнала доцільність і конечність *зцентралізування* дальшої праці і вирішила створити єдину Організацію Українських Націоналістів. Центральною особою Конференції був полк. Євген Коновалець, як потенційний голова ОУН. В наступний рік, важним етапом у формуванні ОУН була II Конференція Українських Націоналістів 8-9 квітня 1929 р. Рік пізніше відбувся Перший Конґрес ОУН, що тривав від 28-го січня до 3-го лютого, 1929 р. Після обрання його Головою Проводу, полк. Євген Коновалець перебрав дальше ведення Конґресу. На закінчення Конґресу Коновалець виголосив промову, в якій підкреслив, що «ми мусимо боротися і добитися віднови Самостійної Соборної Української Національної Держави на всіх просторах життя українського народу, а ця віднова Соборної Української Держави сама собою *однозначна* з ліквідацією московської імперії, як і польського історичного імперіялізму».

Ясно, що Провід Українських Націоналістів був і є за складом соборницький. Наприклад, можемо прочитати в повідомленню ОУН з 1929 р. таке: «У своїй завнішньо-політичній чинності Українська Держава *стримітиме* до осягнення меж, що *охоплюватимуть* всі українські етнографічні терени й *забезпечуватимуть* їй належну господарську *самовистарчальність* та *стратегічну відборонність*». Отже, ОУН вважає цілу націю як єдину, об'єднану, соборну спільноту. Усі документи Конґресу були вповні соборницькі.

Після створення ОУН, Євген Коновалець дальше виявляє, свою

послідовність соборницькому принципові. В листі до Дмитра Андрієвського з 20-го жовтня, 1931 року, полк. Коновалець підкреслює Соборну Українську Державу, а в листі до Євгена Онацького з 29-го лютого, 1932 р., пише: «Тепер нам ще неможливо усталити остаточно нашу закордонну політику, і ми мусимо ще обмежитися до ведення української соборницької пропаґанди і то в усіх країнах». Того самого року, 17-го квітня, Коновалець знову пише в листі до Андрієвського таке: «У першому етапі ми мали за завдання *розпропаґувати* справу українського націоналізму, справу українського соборництва, і то так між власним громадянством, як і між чужими». Знову, того самого року, 1-го липня, Коновалець пише лист до Онацького і підкреслює: «Натомість необхідно, як для членів ОУН взагалі, так і тим більше для членства в Проводі Українських Націоналістів (ПУН), щоб було у людей наставлення психічне і глибоко обґрунтована соборність». Справді недивно, що полк. артил. С. С. Володимир Зарицький пише в «Корпус Січових Стрільців» таке: «Коновалець від самого початку був соборником, близько співпрацював з Головним Отаманом Петлюрою та іншими провідними діячами, боровся за визволення цілої України від усіх ворожих сил, і був речником об'єднаної боротьби всіх українських збройних сил за *Незалежну Соборну Українську Державу*. Тому-то він і до сьогодні залишився символом об'єднаної соборницької дії».

П'ятдесят довгих років ділить нас від загибелі Провідника ОУН, полк. Євгена Коновальця, який поклав *тривкі підвалини* для *переможного* походу української нації до волі. Помер Провідник від руки московської за його соборницькі ідеї, і його діла, а його життєвий приклад далі *просвічує* нам шлях у наших *прямуваннях* до великої мети. П'ятдесят років пізніше, ми дальше мусимо *одночасно прирікати*, що разом із спільними силами всіх українських патріотів ми далі будемо продовжувати започатковане Коновальцем діло визовлення української нації з чужої *займанщини* і *неволі* аж до переможного кінця, до осягненння найвищої мети української нації — відвоювання Української Самостійної Суверенної Соборної Держави.

Я. ПРИШЛЯК

ДОДАТОК ДО СИЛЮЕТИ СЛ. П. ЄВГЕНА ПРИШЛЯКА

Вістка про смерть сл. п. Євгена Пришляка (3-го грудня 1987 року) вразила до глибини душі родину, земляків і друзів на Рідних Землях і на еміґрації. Вона знайшла відгомін у формі некрологів, статтей, звідомлень і спогадів на сторінках української преси у вільному світі. З метою вшанування пам'яті Незламного Борця відбулися заходами Організацій Українського Визвольного Фронту поминальні Богослуження з панахидами та ширші сходини з відповідними доповідями. В пресі і на жалобних імпрезах відтворено картини героїчного життя Покійного на різних етапах боротьби під польською, гітлерівсько-німецькою і комуно-російською окупаціями. На тлі контур цього образу, мені як рідному братові залишається завдання доповнити деякі біографічні дані про Покійного та про нашу родину, насвітлити формування його світогляду, вказати на риси його характеру, подати інформації в пов'язанні зі звільненням його з концтабору, життям в останніх роках, причиною смерти й перебігом похоронів.

Покійний Євген, званий здрібніло Ґенком, народився 13-го грудня, 1913 р., в місті Миколаєві над Дністром. Це місто, основане в 1570 р., належало до «вільних міст», отже не знало панщини, бо від самого початку Миколаїв користувався міським маґдебурським правом, з різними привілеями. Воно мало постійно український характер, а владу в місті тримали українські міщани. Довголітніми посадниками міста до початку Другої світової війни були Леонтій Устиянович, директор школи Петро Лабовський та Михайло Пришляк. У місті була вулиця Пришляків, яку за Польщі переіменовано на вулицю Тадуеша Голуфка.

Батько Євгена називався Степан. Довгі роки він був радником міста й заступником посадника. Крім великого господарства з-понад 20 гектарами орної землі, він був власником підприємства цементових виробів. Мати Розалія з дому Глуховецька була наймолодшою, сьомою дитиною Івана та Розалії Курило, зі села Острова біля Щирця. Доля матері була нещасна, бо вона одружилася заледве 16-літньою дівчиною, а померла в 1927 р., маючи 39 років. У родині народилося 14 дітей, з того п'ять померло немовлятами, а залишилися при житті 9, у тому 3 хлопців і 6 дівчат.

Найстарший брат Іван, народжений 31-го травня, 1906 р., після зложення іспиту зрілости в 1925 р. на Філії Української Гімназії у

Львові, з ідейних мотивів виїхав нелеґально до УССР, щоб за НЕП-у віддати свої услуги для добра України, де за свою наївність в періоді Єжовщини був арештований та загинув 10-го серпня, 1944 р., в концтаборі на Сибірі.

Найстарша сестра Марійка нар. 1907 р., після довшого побуту на примусовому засланні, за хрущовської «відлиги» повернулася до своєї доньки в Польщі, де 4-го січня, 1979 р., поповнила самогубство, бо в чужому середовищі вона почувалася пригнобленою, психічно заломаною і не могла пережити, коли сусідські підлітки стукали їй у двері, чи гукали за нею: «Гей, кабанко, давай пєнєндзи!»

Наймолодша, і, як звичайно, всіма найбільше улюблена сестра Христя трагічно загинула в 1935 р. на десятому році життя, в першому дні Зелених Свят, пірвана хвилями повені Чорного Потоку, допливу Дністра. Отже, з родини залишились при житті брат Ярослав в Канаді і чотири сестри в Краю: Стефа — має 80 років, Леся — 72 роки, Оля — 69 і Славка — 65. Всі сестри повдовіли і довгі роки перебували серед жахливих умов на засланні в далекому Казахстані. Славка на засланні і в тюрмі перетерпіла понад 25 років.

Євген був з-черги п'ятою дитиною в родині. Головним чинником у формуванні його особистости було родинне оточення. Основну ролю у вихованні відограла мати. Вона своєю ніжністю, терпеливістю, посвятою, красою слова, мелодіями пісень, зберіганням народніх і релігійних звичаїв розвивала в дітей почуття любови до батьківської землі, до рідного народу, до Бога й України. Вона розказувала, що ми живемо на господарстві і в домі, що був власністю Леонтія Устияновича, кол. посадника міста, і батька от. Миколи, натхненного поета й письменника. Часом вона читала його вірші, а діти з глибоким зворушенням слухали поезії про «Рекрутку» чи «Пещену дитину» і при тому деколи плакали. Від матері ми знали, що в нашому домі народилась і провела дитячі роки поетка й письменниця Уляна Кравченко, з дому Шнайдер, до того часу, коли наші родичі відкупили цей дім, після смерти Леонтія Устияновича, від його сина от. Миколи. Мати заохочувала нас, щоб жити духом тих славних постаттей і йти їх слідами.

Важливим чинником, що формував риси волі й характеру молодого Євгена, були пропам'ятні події з визвольної боротьби за державну незалежність у 1918-21 рр., революційна діяльність УВО, зокрема атентати на президентів польської держави маршала Й. Пілсудського і Ст. Войцєховського, партизанські рейди чотарів УГА Ст. Мельничука і Павла Шеремети та їх засуд воєнним польським судом на розстріл, загибіль на шибениці у Львові членів УВО Василя Крупи і Романа Луцейка, експропріяційні акції

«Летючої Бриґади» в 1924-26 рр. під керівництвом сот. Юліяна Головінського, Крайового Коменданта УВО тощо.

У юнацькому віці творчим чинником у кристалізації поглядів Євгена була лектура історичних оповідань і повістей А. Кащенка, А. Чайківського, Б. Лепкого, Ю. Опільського, І. Франка, а в дальшу чергу історичні твори М. Грушевського, видання ідеологів українського націоналізму М. Міхновського і д-ра Д. Донцова, журнали «Сурма», «Розбудова Нації», «Літературно-Науковий Вістник», а згодом «Вістник» й українсько-націоналістична преса.

Рівночасно з тим, він — молодий юнак — включається до суспільно-громадської праці в Читальні Т-ва «Просвіта», Т-ві «Сільський Господар», Кружку «Відродження», Спортовому т-ві «Дністер». Співає у студентському хорі, виступає в самодіяльному гуртку народніх танків і аматорських виставах, вправляє руханку і спорт, грає в дружині копаного м'яча в нападі на лівому лучнику. Всюди проявляє творчу ініціятиву й провідницькі здібності. На тих основах остаточно оформлюється його ідеалістично-християнський світогляд, і коли створюється ОУН, він внедовзі стає її членом, щоб здобути українську державу, або згинути в боротьбі за неї. Цій ідеї залишається вірним до кінця свого життя.

Із зовнішнього вигляду, Євген був добре фізично збудований, стрункого росту, брунет із сивими очима, низьким чолом, з відкритою до заду чесаною буйною чуприною, пристійний і симпатичний з обличчя. Дівчата бігали за ним, але він завжди придержувався високих вимог націоналістичної моралі.

Він відзначався різними прикметами характеру: був пильний в обов'язках і працьовитий, не любив безділля. Змалку від ранку до пізнього вечора допомагав батькові при господарстві. Був дуже прив'язаний до матері й услужний для сестер. За шкільних часів, на навчання до Торговельної школи ім. «Просвіти» він доїжджав три роки залізницею з Миколаєва до Львова. Доїзд був важкий. Щоб вспіти на науку до школи треба було вставати в 4-ій годині ранку, іти зимою серед сніжної хуртовини і морозу кожного дня понад три кілометри на залізничу станцію, а повертати додому в 6-ій год. вечора. Всі ці невигоди він зносив радо, бо знав, що Україна потребує сильних і здорових тілом і духом синів.

Він втішився загальною симпатією серед громади, бо був життєрадісний, жартівливий, товариський, услужний. Тому люди шукали його товариства. Свого оптимізму він ніколи не затрачував, навіть серед найважчих обставин боротьби з окупантом України. В обличчі смерти й всяких терпінь у часі 39-літньої підпільної боротьби та побуту в тюрмах і концтаборах потрійних окупантів був незламним, зрівноваженим і витривалим. Тому навіть вороги респектували його і похвально про нього висловлювалися. Їх Блаженство Патріярх Йосиф, після виходу на волю в часі зустрічі зі

мною, коли довідався, що Євген є моїм братом, заявив: «Я знаю про нього. Будьте горді, що маєте такого геройського брата!»

У боротьбі з ворогами був завзятий, відважний, мужний, рішучий. Він не розумів, що то є страх. Щастя знаходив у радості боротьби й перемоги над ворогом. Він радо й без нарікань виконував накладені на нього обов'язки, щоб власною працею й наявними чинами здобути собі право на провідництво.

Як член ОУН, мій брат був чесний і карний. Він вистерігався, щоб нечесним вчинком не сплямити ім'я українського націоналіста. Не шукав відзначень і почестей. Ні просьби, ні тортури не приневолили його виявити організаційні тайни. Між іншим, як відомо, Євген був засуджений присяглим судом в Стрию за польської окупації на 6 років тюрми за «веринську справу». Процес, що відбувся при закритих дверях, без права доступу кореспондентів, був пародією справедливости. Поліції й прокуратурі, мимо різних зусиль і побоїв, не вдалося зібрати жодних доказів вини підсудних, але для перестороги на майбутнє й для постраху, в ім'я «державної безпеки», засудили 17 осіб на довголітнє ув'язнення, між ними 14 невинних, а тільки припадково 3 причасних до цієї справи. Євген був співорганізатором і активним учасником того геройського чину, де від вибуху бомби, прив'язаної до хреста в часі руйнування могили, висипаної на пошану героїв В. Біласа і Д. Данилишина, згинув один поліцай, а кількох були ранені.

За гітлерівської окупації Євген одружився з Наталкою Говикович, ученицею української гімназії Сестер Василіянок у Львові. Їм народилася доня Оксана. З приходом російських окупантів, дружина перейшла до мужа в підпілля і там, враз із новонародженою другою дитиною, вона трагічно згинула в часі облави лісів спец-відділами НКВД. Вихованням Оксани займалися дід й баба. Треба відмітити, що братом цілий час жертвенно опікувався стрийко, покійний о. Василь Курилас.

Про своє звільнення з ув'язнення, Євген в одному зі своїх листів до брата з 10-го березня, 1977 року, написав так:

. . .«З моїх листів Ви знали, що я мав на думці після виходу з табору заїхати спершу до Стрийка, а відтак вже до Миколаїва. Та сталося інакше. Причина в тому, що мені не дали досидіти до кінця вироку в таборі та їхати домів самому, свобідно, а лише, проти моєї волі та бажання, забрали мене з табору насильно на етап на місяць скоріше — 25-го грудня, 1976 р., і привезли до Львова, в тюрму на Лонцкого.

Ще за три місяці до звільнення, працівник КҐБ нашого табору, капітан Утира, викликав мене в штаб, щоб розпитати куди думаю їхати після звільнення, до кого, з чого та як думаю жити і т. д. Після закінчення цієї розмови я сказав йому, щоб передав свойому начальству наступне: З початку цього року почали забирати

декого з в'язнів за 2-3 тижні до звільнення на етап, везти їх в їхню область і щойно там, по закінченню вироку, звільняти. Я не маю бажання, щоби й мене так взяли, — бо не бачу для цього ніякої поважної чи розумної причини. Якщо КҐБ з якихось своїх міркувань рішить все таки забрати мене, то я вимагаю, щоби була пред'явлена мені санкція Прокурора на етапування за межі області, та щоби везли мене літаком. Етапування спеціяльними автомашинами та вагонами із залізними клітками для перевезення в'язнів і по брудних та темних пересильних тюрмах було б не чим іншим, як бажанням ще раз поглумитися та познущатися наді мною перед звільненням, після 25-ти років ув'язнення. Протестуючи проти цього я відкажусь іти добровільно на етап і від розмов з працівниками КҐБ на місці приїзду, тобто у Львові. Капітан Утира сказав, що він усе те передасть вище.

Одначе моїх вимог до уваги не взято, а тому, згідно з моєю заявою, я відказався йти на етап. Мене забрали силою. Коли привезли мене до Львова в тюрму на Лонцкого я написав про все те заяву ген. прокурору, а також заяву начальнику слідчої тюрми, в якій підтвердив мій відказ від розмов. В день звільнення 25 січня 1977 року викликали мене в канцелярію тюрми, де дали справку про звільнення з направленням у Миколаїв і сказали, щоби до трьох днів зголоситися там на міліцію. На другий день по приїзді до Миколаїва я пішов зголоситися на міліцію, до начальника «уголовного» розшука, а цей завів мене також і в кабінет КҐБ. Під час короткої розмови мені пред'явили постанову про нагляд міліції, затверджений прокурором і начальником міліції. Цією постановою заборонено мені виїжджати за межі Миколаїва, відвідувати ресторани, буфети та закусочні, виходити з дому з 10 вечора до 7 год. рана, зобов'язано приходити кожної суботи на міліцію відмічатись».

Брата приписали в квартиру до самітньої сестри Ольги. Дім, в якому вона жила, старий, аварійний, з дахів і через вікна протікала вода. Хоч брат зробив заходи, щоб літом працювати на приватних будовах теслею, а осіню в якійсь установі чи підприємства, але безуспішно. Щоб не жити з ласки сестри, мати спокій і формальне заняття, він відкрив робітню різьби по дереві. Умовини життя були важкі. Посилки від брата з Канади повертались назад. Але, не зважаючи на все, він умів вдоволятися і найменшим. Без нарікання переносив свою недолю. У короткому часі він познайомився з вдовою Євгенією Касяненко з дому Рудик зі села Стрільче біля Городенки, завідуючою складом тацького цеху в Миколаїві і дня 19-го травня, 1978 року, одружився з нею та перейшов жити на її квартиру. Побутові умовини життя дещо покращали, але здоров'я підупадало. Хворів на хронічне запалення бронхів і емфізему легенів.

Як написала одна із сестер, Євген помер 3-го грудня, 1987 року. Відійшов у вічність свідомо й спокійно, як практикуючий християнин. Хоч в день св. Михаїла — 21-го листопада — мав гарячку 39 ст., до ліжка не лягав, ходив до кінця, все передбачав, приготовляв і давав розпорядки на випадок смерти, щоб менше робити клопотів для рідних. На кладовищі вибрав собі місце, поставив хрест, а на пам'ятник закупив мармурові плити. Розпорядив як його хоронити і кого просити на похорони. Відбув св. Тайну Покаяння. Похорони відбулись в суботу 5-го грудня, 1987 року. День був соняшний, погода гарна, а людей багато. В часі похоронів співав церковний хор, бо Євген ходив до церкви і був членом хору. Відійшов у вічність як герой і мученик за Бога й Україну.

* * *

З приводу смерти сл. п. Євгена Родина Покійного в Канаді одержала багато телеграм, жалібних карток, листів від різних установ і організацій та приватних осіб із висловами співчуття. Від імені Родини і від себе особисто дякую Всім за вияви пам'яті та солідарности в нашому горю і всім тим, що своїми молитвами, щедрими пожертвами на ФОУ ім. Я. Стецька замість квітів на могилу та участю в Богослужбах і Жалібних Сходинах віддали останню прислугу Покійному.

Зокрема щиро дякуємо з глибини серця Проводові ОУН за посмертні клепсидри, ред. М. Сулятичеві за його серію цінних статтей в журналі «Визвольний Шлях», кн. 5 (481), з травня 1988 р., щоденникові «Америка» і тижневикові «Гомін України» п. з. «Перемога за творцями життя, як героїчного подвигу», ред. Р. Рахманному за його статті в англомовній пресі і за його змістовне та зворушливе слово на Жалібних Сходинах в Монтреалі у сороковий день смерти про життєвий шлях Покійного, п-і Лідії Луговій за її спомин про зустріч з братом на сторінках «Гомону України», ред. А. Гладиловичеві і п-і Вірі Дубас за їх дописи в пресі.

Розрадою в нашому горю є переконання, що Покійний помер фізично, але Його дух житиме вічно з нами, буде взірцем і заохотою для всіх, а головно молодшого покоління, як треба жити, терпіти й боротися за кращу долю й державну незалежність своєї Батьківщини.

З дому неволі

Богдан ГОРИНЬ

ОЛЕКСАНДЕР АРХИПЕНКО

(За «Українським Вісником» ч. 11-12)

Розмальовуючи скульптурні твори в різні кольори, Архипенко задумається над тим, що між пластикою і малярством існує штучний розрив, що скульптурі завжди не вистачало кольору, а живописові об'ємности, реальної, неілюзійної форми. Об'єднавши їх, мистець приходить до нового винаходу, відомого під назвою скульпто-малярство*.

З-під руки невтомного експериментатора один за одним з'являються твори, в яких на площині — дошці, картоні, чи полотні, прикріплені рельєфні деталі. Колір об'єднував тло і виступаючі деталі в єдину об'ємнокольорову цілість.

До скульпто-малярства Архипенко звертався в різні роки свого життя, постійно вносячи в нього щось нове. Згодом мистець роз'яснював: «Скульпто-живопис — не лише ренесанс зникаючої тенденції поєднати колір і форму: це — скоріше новий вид мистецтва, породжений специфічним злиттям і поєднанням матеріялів, форм і кольорів».

Скульпто-малярство відкрило нові можливості художньої мови. Сучасні українські художники-монументалісти, зокрема ті, що оформляють інтер'єри та екстер'єри, щедро користуються багатокольоровими рельєфами, навіть не здогадуючись (у зв'язку з донедавнім замовчуванням творчости Архипенка), що скульпто-малярство започатковане ще на початку XX сторіччя нашим видатним земляком. Вивчення мистецької спадщини Архипенка в художніх вузах відкрило б перспективу дальшого розвитку і багатограннішого застосування цього нового виду образотворчого мистецтва.

Як неодноразово писалося, мистець створив складності для дослідників, які часто почували себе розгубленими, стоячи перед проблемою, як розглядати його творчість, коли не завжди одні пошуки змінюють інші, а часто переплітаються одні з одними. Пі-

* Закінчення. Початок див.: «Український Вісник», випуски 8, 9-10, а у «Визвольному Шляху» початок у книзі I з 1989 р.

сля створення в 1913 році програмних кубістичних творів, Архипенко змінює ставлення до кубізму. Та й саме кубістичне мистецтво зазнало змін: початок світової війни став початком його спаду, кубізм вичерпав свої можливості.

Наче в протилежність кубістичним настановам, в 1914 і наступних роках Архипенко створює ряд творів, які своєю витонченою формою примушують згадати мистецтво давньої Греції. Архипенко розширив можливості одного із тодішніх мистецьких напрямків — неоклясицизму, часто затиснутого деякими його представниками у вузькі рамці наслідування клясичного мистецтва Греції, раннього відродженн клясицизму. І на цей раз позиція Архипенка була цілком новаторська. Виконуючи в неоклясицистичному пляні ряд жіночих торсів, мистець переслідував єдину мету — в ідеально досконалій формі передати ідеальну красу. Під тим оглядом особливо виділяється «Торс» 1915 р. Витонченість форм, багатство так характерне для українського мистецтва плавної співучої лінії, вдало співставленої із круто заламаною — все настільки вичуто, обдумано, вимірено, все настільки переконливо і так ідеально прекрасно, що «Торс» 1915 р. можна сміливо зачислити до найвидатніших творів світового мистецтва. До неоклясицистичних творів Архипенко звертався в різний час — доказ, що він постійно роздумував над прихованою силою грецької архаїки.

Вічна мука Архипенка — спрага новизни. Він весь в експериментуванні. Щоб загострити форму, досягти несподіваних зорових ефектів, сили, глибини і свідомости естетичного враження, Архипенко застосовує контррельєфи — поєднання випуклих і ввігнутих об'ємів — винахід, який нікому до цього не спадав на думку. Високу оцінку новаторським зрушенням у пластиці, які були досягнуті завдяки революційній творчості Архипенка, дала Віра Мухіна «. . Його мистецтво революційне і сміливе. . . Досі багато хто живиться тими паростками новаторства, які він насадив декілька років тому. Так, наприклад, вперше в нього застосоване звучання об'єму за його випуклістю, з ввігнутістю, тобто враження за його негативом, а не позитивом». Новий винахід знайшов застосування в багатьох скульптурах різних років, він крив у собі незбагненну силу естетичного впливу.

Історики мистецтва вже давно помітили, що в розвитку пластичних форм захована своя внутрішня логіка. Архипенко продовжує експериментувати. Те, що недавно було контррельєфом, стає вже наскрізним отвором. Пізніше мистець пояснить, як він прийшов до думки обрамлення простору. Від дитинства його мучило і не давало спокою одно враження:

«Я був ще дитиною, коли мої батьки купили дві вази на квіти. Купили в одній і тій самій крамниці дві однаковісінькі вази. При-

несли їх додому, і коли я почав розглядати їх — ці два предмети, які ще хвилину тому не були деталлю нашої домашньої обстановки і які її трохи порушували, — в мене ні сіло ні впало з'явилося бажання присунути їх близько одну до одної. Не встиг я про це подумати, як тут же зробив це. Поставив обидві вази поруч. І що я побачив? Нематеріяльну, прозору третю вазу, яку утворював простір між двома справжніми. Так виникла моя теорія порожнього простору, який символізує неіснуючий предмет. Звісно, тільки через багато років, як я вже вам сказав, і після численних дослідів в усіх їх різновидах я по-справжньому усвідомив цю теорію і був нею просто таки захоплений».

Не зупиняючись на досягнутому, Архипенко часто комбінує винаходи різних років і тим досягає нових пластичних ефектів. Знайомство із новітніми віяннями в архітектурі було, можливо, причиною, що мистець виконує кілька скульптур в пляні конструктивізму. Ці роботи зблизили його з італійськими футуристами, які культивували естетику машинної індустрії великого міста, афішували красу оголених конструкцій заводів. Не виключена можливість, що на Архипенка мав вплив російський конструктивізм, який на початку 20-х рр., як твердять деякі дослідники, «ввірвався в Берлін».

1920 рік започаткував тріюмфальний похід творів Архипенка по різних країнах світу — Швеції, Голляндії, Еспанії, Німеччини, США. Про нього із захопленням пишуть газети і журнали. Відомий російський мистецтвознавець, директор тодішнього Державного музею нового західного мистецтва Б. Н. Терновець писав про біснале у Венеції: «. . .якщо виставка 1920 року залишилась в пам'яті, то головним чином завдяки участі Архипенка, який отримав під свої твори весь третій зал. Вперше поважна публіка венеціянських виставок бачила тут мистецтво сміливе, сповнине виклику і зухвальства».

Але далеко не всі відвідувачі XII Венеційської біснале були такої ж думки про твори Архипенка. Патріярх Венеції кардинал Ляфонтен виголосив анатему творам мистця, вважаючи, що вони спотворюють божественну красу людського тіла. Наперекір нігілістичним запереченнями, а, можливо, і завдяки їм, його творчість стала в центрі уваги мистецької виставки. Чи то для того, щоб спростувати про себе думку, поширену анатемою Ляфонтена, чи з постійної потреби час від часу звертатись до первооснови — форм реального світу, скульптор в реалістичній, чи, як він називає, «натуралістичній» манері виконує «Торс» (1921).

В тому ж 1921 році Архипенко переїжджає до Берліну, одружується з Ангеліною Шмітц, донькою відомого німецького архітектора. У відкриту ним школу поступає на науку молодь. В ли-

стах майстер з прикрістю зауважує, що колишні паризькі учні мавпують його відомі твори, а то й безпардонно присвоюють собі (із значним запізненням) ті чи інші його ідеї і винаходи.

1922 року у Львові вийшла монографія Миколи Голубця «*Архипенко*». Невеличкий тираж українського дослідження не міг задовільнити европейських запитів. 1923 про творчість мистця з'явилося аж п'ять монографій, в тому числі книжка Ганса Гільденбрандта, що вийшла кількома мовами накладом видавництва «Українське слово» у Берліні.

Ім'я Архипенка вийшло на орбіту світової слави. Розуміючи, що у виснаженій війною Німеччині йому важко було проявити на повну силу свій талант, що справжні умови для всебічної творчости зможе знайти у США, мистець в осені 1923 року з українським паспортом відпливає в Нью-Йорк — останнє пристановище в його життєвій і творчій біографії.

В Америці Архипенко приступає до створення машини для передачі образів в русі. Думка створити рухому скульптуру і тим позбавити її вічного закостеніння народилася ще 1912 року в Парижі, коли мистець працював над композицією «Медрано». 1922 року в Німеччині, захопившись теорією відносності Ейнштайна, Архипенко повернувся до давнього задуму. Побудувати таку машину було нелегко. Потрібні були розрахунки, конструкторський хист. Після багатьох технічних експерементів машина була готова і присвячена Томасові Едісонові та Альберту Ейнштайнові. Головне її призначення — створювати ілюзію, що намальоване зображення рухається. Позбутися статики образу, передати рух — ця проблема переслідувала Архипенка все життя. З ідеєю руху тісно пов'язана філософія всієї творчості мистця. На його думку, те, що статичне, — мертве. Життя тільки там, де рух. Докладно опрацювавши проєкт, Архипенко в 1928 році запатентував його. Преса широко розреклямувала «архипентуру» як «живе мистецтво». І хоч сам мистець невдовзі змінив відношення до свого винаходу, вважаючи його недосконалим, але ним, пристосувавши до потреб реклями, почали користуватися на Бродвею.

Світова слава ніколи не перешкоджала Архипенкові звертатись думкою до рідної землі, до милої його серцю України. Протягом сорокарічного життя в США він підтримував контакти з представниками української громадськости. Не забували про нього і в рідному краєві, і то не тільки в статтях, надрукованих в газетах та журналах — «Глобусі» тощо. Ректор Київського духовного інституту Іван Врона, підбираючи кадри, звернувся через уряд УССР до видатних українських мистців, які проживали в різних країнах світу, з просьбою приїхати на викладацьку працю до Київського художнього інституту. Василь Касіян та Іван Совера, які в той час

жили в Празі, з радістю прийняли запрошення. Архипенко ж, завантажений викладацькою працею (скульптор відкрив свій мистецький заклад), перейнятий думкою про удосконалення «архипентури», заклопотаний організацією персональних виставок, в одному з листів писав: «Працювати у Києві то була б нагорода за мою художню діяльність. Проте обставини мистецької і педагогічної роботи за кордоном не дозволяють мені тепер переїхати на Україну. Для зміцнення зв'язків з вітчизною я пропоную Києвському музеєві прийняти в подарунок погруддя дириґента Менгельберґа, відомого в Европі і в Америці, під час виконання 'Дев'ятої симфонії' Бетговена».

Віддячуючися за пам'ять, мистець зробив подарунки для музеїв тих міст, з якими було пов'язане його життя і навчання. Київському музеєві він надіслав «Портрет дириґента Менгельберґа» (1925 рік, бронза), а державному музеєві нового західнього мистецтва в Москві статуетку «Ґрація» (посріблена бронза). Збереглися й документи, які докладно знайомлять з історією та обставинами передачі цих подарунків.

У роки контактів з Україною, що переживала часи культурного відродження, Архипенко, звичайно, часто роздумував над долею рідного народу, його духовних вождів. У 1925 році він виконав у реалістичній манері бюст Франка, передавши в ньому момент глибокої задуми. Таким уявляв собі Архипенко Франка, коли поет вирішував складні проблеми національного буття, коли звертався до народу з болючим запитанням:

Невже тобі на таблицях залізних
Записано в сусідів бути гноєм,
Тяглом у поїздах їх бистроїзних?

Роздуми мистця були співголосні Франковим.

Виникає питання, чому так раптово обірвалися контакти Архипенка з містами його молодості Києвом та Москвою? Сьогодні навіть в офіційній пресі сказано гірку правду (хоч і не всю) про деформації соціялізму в СССР у 1928-1929 роках групою Сталіна (див., напр., статтю А. Пуйкіна в журналі «Новий мир», 1988 р. Н1). Перший удар по українській культурі було нанесено якраз у 1929-1930 роках фабрикацією «справи СВУ (Спілки Визволення України)», коли на лаві підсудних опинились видатні діячі української культури на чолі з академіком Єфремовим.

Зміна суспільно-політичної ситуації в СССР і була причиною, що контакти Архипенка з Києвом і Москвою припинились — з Москвою назавжди, а з Києвом на довгі десятиріччя. Зате пожвавилися стосунки Архипенка зі Львовом. Одним із посередників в

цих зв'язках став доктор Лев Мишуга, племінник відомого співака Олександра Мишуги. Він неодноразово бував в майстерні скульптора, вів з ним розмови на різні теми, про що розповів у п'яти публікаціях у газеті «Діло» (18-22 січня 1934 року).

На початку тридцятьох років Архипенко створив своєрідний скульптурний триптих під назвою «Ма». Мишуга попросив мистця подарувати одну із цих робіт Національному музеєві у Львові. Архипенко вирішив подарувати «Роздум» (1932 р.) — найкращу із трьох робіт, як вважали критики. Українська громада в Америці зібрала 600 долярів для відливки скульптури в бронзі і її відтранспортування до Львова, де вона стала своєрідним центром нової експозиції сучасного українського мистецтва. Мистець присвятив свій твір кожній матері, кожному, що любить і через любов страждає, усім тим, що творять у мистецтві і науці, кожному героєві, кожному загубленому в проблемах. Кожному, що відчуває і знає вічність і безконечність, бо вона є їх частиною. Без границь є інстинкт і почуття «Ма» — і вона в своїй мудрості бачить речі, що заховані в лоні майбутнього».

Сталося так, що скульптура «Ма» отримала подвійне і потрійне символічне звучання. Виконувалась робота у 1932 році, коли в Україні почався масовий штучний голод. Туга «Ма» перекликалась із тугою і стражданням всього народу.

У листі до директора Національного музею у Львові І. Свєнціцького Архипенко писав: «. . .Я дуже щасливий, що моя робота постійно буде зберігатися близько до українського серця. Ті, що її люблять, окупляють любов тих, що її не відчувають. Я ніколи не задоволю смаку маси, але щасливий, коли стріну людей, що цінять моє мистецтво». . .

Велика була б радість для всіх шанувальників прекрасного, як би твір «Ма», який так високо оцінила мистецька критика, покликання на якій фіґурує в монографіях і каталогах виданих за кордоном, прикрашав музей сьогодні. Та, на жаль, твору в музеї немає, і ніхто не знає, чи він ще існує взагалі. Як це могло статися?

В кінці 40-х на початку 50-х років, коли доходило кінця понуре сталінське лихоліття, у Львівському музею українського мистецтва біля трьох років (із перервами) працювали в різному складі комісії, які складали списки творів начебто для виділення в окремий фонд (спецфонд), а насправді, як невдовзі виявилося, з метою знищення. Між комісіями не було повної згоди, а тому було їх аж 28. Нарешті, в 1952 році чиновники від мистецтва забезпечивши путівкою курорт в Прибалтику директора музею Ілларіона Свенціцького, з допомогою заступника директора по науковій роботі Василя Любчика відкрили фонди і вилучили складені в окремому приміщенні біля двох тисяч творів живопису, скульптури, графі-

ки, рідкісних книг. Все це скидали на вантажні машини і відправили в Львівську бібліотеку АН УССР, в лівому крилі якої знаходився спецфонд. Тут привезені з музею експонати і книжки перетасовували, «клясифікувади», . . .розкрадали і знищували.

Забрані з Львівського музею українського мистецтва експонати могли б скласти велику експозицію, що зайняла б кілька залів. Щойно тепер починаємо усвідомляти, яку глибоку рану заподіяно українській культурі. Адже серед забраних експонатів — твори Бойчука, Нарбута, Холодного, Гординського, Бутовича, чотири твори Архипенка — два скульптурних («Ма», бронза; «Шевченко-пророк», теракота) і два олійних («На терасі», фанера, олія; «Голова», полотно, олія).

Важко виміряти вагу духовних втрат, але задумаймось про заподіяну матеріяльну шкоду. Адже вартість одних лише творів Архипенка — не тисячі, а мільйони карбованців. А якщо оцінити все, що було забрано з Львівського музею українського мистецтва — живописні, скульптурні, графічні роботи, цінні книжки, то вийде сума фантастична. Але чому ж до сьогоднішнього дня не притягнені до судової відповідальности всі ті, хто нищив цінності української культури? Задля людського ока був засуджений тодішній заступник директора по науковій частині Василь Любчик, але його швидко випустили з тюрми, реабілітували, повернули партійний квиток. Отже, пробачились, а може ще й подякували за співучасть в скоєному злочині. . . Інших співучасників ніхто не притягав до відповідальности, хоч злочин був груповим дійством. Можливо, в часи демократизації і гласності це питання, нарешті, буде підняте, хоча справа не тільки в матеріяльній втраті, вся трагедія в непоправній втраті духовній. Злочин 1952 року — вічно жевріюча рана в історії української культури.

. . .Із перспективи часу ми по-іншому сприймаємо твори, датовані 1933-1937 роками, розуміємо, що в скульптурі Івана Севери «Пацифікація» (1933) відображено не тільки події, які відбувались в західніх областях України, але й попередню трагедію, свідком якої був скульптор у Харкові. В період штучного голоду знеможені часто добирались до великих міст і падали непритомні або мертві вздовж тротуарів. Такою була правда життєва, яка знайшла своє втілення в творі «Пацифікація». . .

На трагедію України 1933 року Архипенко глянув очима Шевченка. У виразі обличчя Кобзаря так багато синівської туги, внутрішнього страшного болю, що ця робота мимовільно викликає в пам'яті рядки поезії Ліни Костенко:

Що писав би Шевченко в тридцять третьому,
тридцять сьомому роках?

Мабуть, побувавши в Кос-Аралі,
Побував би ще й на Соловках.
Загартований, заґратований,
Прикиданий пісками, землею, кременем.
Досі був би ре-а-бі-лі-то-ва-ний. . .
Хоч посмертно, зате «своєвременно». . .

30-ті роки остаточно визначили місце Архипенка в системі світових культур. 1933 року в Чікаґо відкрилася міжнародня виставка, на якій був окремий український павільйон. В розділі мистецтва, представлено в основному виробами українських народних майстрів. Архипенко виставив 44 свої твори і тим заманіфестував перед усім світом, що він український мистець. Виставлені твори, як пише Святослав Гординський, «критика назвала найкращим показом модерного мистецтва на тій виставці». Із згаданих публікацій Л. Мишуги довідуємось, що мистець цілі дні проводив у павільйоні, любуючись високохудожніми витворами українського народу. Відвідування українського павільйону перенесли його думкою на Батьківщину, в рідний Київ. Тут він зустрічався і розмовляв з багатьма краянами, що поділяли з ним гордість і захоплення українським мистецтвом. Тут він черпав наснагу, імпульс нових задумів.

Торкнувшися теми — Архипенко і український народ, — неминуче приходимо до висновку, що геній Архипенка є яскравим виявом характеру нашого народу. Став значним вислів: «пісня — душа народу». Бо справді — важко знайти в піснях інших народів стільки туги за недосяжним, космічним, як в українських піснях. Цим пояснюється, до речі, чому українськими піснями так захоплюються «вічні блукальці» світу, цигани. В українських піснях вони знаходять тугу за чимось далеким, втраченим, недосяжним, що близьке складу їхньої душі. . .

. . .Мрії про політ в небо, про космічні далі в закодованій або відкритій формі знайшли вплив у різних видах і жанрах української народньої творчости. Якшо в середині XIX століття поет-романтик Михайло Петренко наче поставив болюче питання про потребу крил, які дали б можливість відірватись від землі, то невдовзі інший українець, Микола Кибальчич, будучи кинутим за участь в замаху на царя в Петропавловській равелін, очікуючи смертного вироку, за гарячим неспокоєм створює (вперше в світі) схему реактивного літального апарату. Чи то на доказ спадковости ідей і їхньої різноплощинної реалізації? Петренко в повісті, Кибальчич у своїй геніяльній схемі роблять аналогічні уявні зусилля вирватися із узвичаєного. Але хіба не ті ж проблеми ставив перед собою в площині мистецтва Архипенко? Риси національного характеру українського народу — ось де клич до розуміння особ-

ливостей духовної і техніко-винахідницької творчости Олександра Архипенка. Туга за нереальним, незвіданим, невгасима жадоба до нового, все те, що закладене в характері українського народу, визначило й характер творчости Архипенка.

Геніяльний мистець сам ступив на поріг розгадки тайни своєї творчости, коли писав: «Без сумніву, в кожного народу є свої характери! Психічні риси, а що мистецтво є відбитком духа, то ясно, що існує національне мистецтво. Ознаки національного мистецтва не в сюжеті. Бо ж чимало чужинців зображали українок в національному одязі та український побут. Характер національного мистецтва знаходиться у внутрішних творчих джерелах мистця. Мистецтво є не те, що ми бачимо, тільки те, що ми маємо в нас самих. Коли маємо в собі творчі джерела, то мистецтво буде само собою. . .

Хто знає, чи думав би я так, якби українське сонце не запалило в мені почування туги за чимось, чого я сам не знаю. . .

Зібралися всі бурлаки
до одної хати —
тут нам любо, тут нам мило
журби заспівати

(українська народня пісня)

«Журби заспівати!» — може це мій головний імпульс для творчости», — писав у 1934 році мистець.

Це признання є найпереконливішим свідченням, що сам Архипенко вбачав нерозривну єдність між характером українського народу і характером творчости мистця, зокрема власної творчости. Свої творчі джерела він виводив із творчих джерел народу, що ключем б'ють в народній пісні, в народньому мистецтві. Споконвічна туга народу за чимось втраченим (а цих втрат на шляхах української історії було більш ніж достатньо), недосяжним і незвіданим було часткою і його туги, що наклала такий вражаючий відбиток на його геніяльну творчість.

«Більшовизм своїм вченням про диктатуру пролетаріяту і зокрема вченням про владу обґрунтовує диктатуру партії. Диктатура ж її лідера закономірно випливає з організаційної структури та принципів діяльности партії. Отже, деспотизм не в Сталіні, а в більшовизмі. Сталін лише надав деспотизмові своїх індивідуальних рис».

Левко Лук'яненко, «Що далі?», стор. 9,
вид. УЦІС, 1989

ВЕЧІР ВАСИЛЯ СТУСА В КИЄВІ

(УЦІС) Мюнхен — 27 лютого у київському Будинку вчених Академії наук студентське товариство «Громада» провело вечір пам'яті Василя Стуса. На вечорі було понад 300 осіб, в тому числі і син поета Дмитро Стус, студент другого курсу українського відділу української філології Київського університету. Д. Стус написав сценарій про свого батька, в основу якого було покладено один лист Василя Стуса з 1982 року, що він його написав у камері-одиночці. В тому листі, що його нещодавно надрукував журнал українських студентів у Польщі «Зустрічі», В. Стус згадував своє дитинство, описував своє духовне становлення як людини і поета, як у нього формувалися перші моральні поняття. І все перебивалося читанням його вироку першого суду 1972 року, де називалися вірші, за які йому давали великі терміни, і ці вірші прочитували студенти. Таким чином перед публікою стояв і до неї говорили сам поет Василь Стус і держава, яка його засудила і знищила.

Потім вийшла Михайлина Коцюбинська, що хотіла б, щоб тут біля столу зібралися Василеві друзі Євген Сверстюк і Юрій Бадзьо. Вона зачитала одну записочку Василя, яку вона знайшла напередодні й яка була писана рукою поета. Записка розповідає про те, що В. Стус міркує про долі поетів, про те, які поети бувають. Поет ділиться на дві частини — на половину поета і половину страху. Потім та половина поета ділиться на четвертину поета і четвертину страху, а тоді та четвертинка поета ділиться на вісімку поета і вісімку страху. Й отак майже зникає поет, а залишається страх. М. Коцюбинська казала, що В. Стус був саме такий поет і така людина, яка ні на що не ділилася.

На вечорі виступив і Є. Сверстюк, який згадував спогади про своє спілкування з Василем, про їхні зустрічі і дружбу.

Після цього виступив Юрій Бадзьо, який сказав, що бачить перед собою знову Молоду Україну. Молода Україна вже не раз була, ще в кінці 19-го століття було таке Товариство, потім така ж Молода Україна постала в 20-их роках. Скільки разів народжувалася Молода Україна і щоразу її винищували. Така Молода Україна була в 60-ті роки, до якої належав і Василь Стус. І от знову жорстоко з нею розправилися. А зараз, — мовив Юрій Бадзьо до студентів у Києві, — знову Молода Україна говорить голосом поета і своїм голосом, і гідно говорить. І дай Боже, щоб тій Молодій Україні вже не зазнати таких скрух і втрат, як було в минулому.

ЛИСТОК ПРЕССЛУЖБИ УГС ч. 69 18 лютого 1989
«Новітня навала на Бубнище»

(УЦІС). Вдарив на сполох церковний дзвін, завалували собаки. Стривожені селяни з усіх боків села збігалися до церкви. Почулося голосіння жінок, дитячий плач. Так в селі Бубнище, Долинського району на Івано Франківщині, починалося храмове свято. 12-го лютого, в день Трьох Святителів, ледве на світ благословилося, у село вдерлися ніким же не прохані гості — повний автобус людей у цивільному і легкових автах районного і обласного начальства та й ще кільки служителів російської православної церкви (РПЦ), серед яких був священик на прізвище Зуйка та якийс, чернець, що не назвався.

В натовпі «гостей» селяни впізнали вже відомих гонителів віри (. . .) Гнатейка, майора Лазаря, секретаря парторганізації Семчука, уповноваженого Комітету у справах релігії Ділаху. Чому ж маленьке село, яке заледве нараховує сто дворів, привернуло на себе таку увагу функціонерів від КПСС, міліції та РПЦ і чому така заворушлива єдність дій? Чи то вже починається оте єднання з народом, про яке з таким піднесенням говорять ідеологи КПСС.

Ех, бо ні, ще напередодні бубнищани запросили до себе священика УКЦ Ярослава Лесіва, аби саме він відправив Службу Божу, покликали мешканців навколишніх сіл. Очевидно десь «вгорі» вирішили, що цей момент вельми придатний для того, щоб нарешті навернути уніятів у російську православну віру. З ломиками у руках посунули «ревнителі благочестя» у погонах і з партквитками в кишенях на невеличку церковцю, відчиняти двері. Але селяни живим муром стали на підступах і не пропустили напасників. «Чого ви сюди приїхали? — кричали люди на священиків, — нам вас не треба, ми католики, церква наша».

Виявилося, що не по своїй волі приїхали в Бубнище посланці РПЦ, а за вказівкою райкому. Соромно стає за таких служителів Церкви, адже йдеться не тільки про насильницьке насадження російського православ'я за допомогою органів влади. Врешті-решт, ця справа в Україні звісна і має довгу традицію, ще з часів недоброї пам'яти Петра І-го та його батька Олексія Михайловича.

Йдеться про інше. Московський патріярхат та його екзарх в Україні Філярет співпрацюють з найреакційнішими елементами влади, аби за всяку ціну заламати тенденцію до опору, до пробудження народу, аби знову пригасити волелюбний дух України, аби не дати вмерти страху, що насаджувався впродовж поколінь.

Так, якби йшлося тільки про православ'я то церковна влада не

позбавляла б парафії українського православного священика з Латвії Богдана Михайлечка, тільки за виступ на установчій конференції Товариства Української Мови ім. Тараса Шевченка, на оборону української мови та УАПЦ.

За переказами, пращури бубнищан саме тут зупинили і розгромили в XIII столітті монгольську навалу. Зараз Бубнище знову в облозі. Встановлено цілодобове чергування. У різних частинах села підвішено рейки, щоб при потребі бити на сполох. Цей приклад самооборони не від просто шатії конокрадів, а таки від «законної» влади. Виразне потвердження того, що народ потрохи звикає вирішувати свої справи сам.

Пресова Служба УГС

ЛИСТОК ПРЕССЛУЖБИ УГС ч. 70 20 лютого 1989
«Ще один щедевр партійного самвидаву»

Як буяє гласність. З тендітних, хворобливих і блідих паростків нині повиростали такі чагарники, що в цих хащах можна часом і заблукати. Скільки гучних слів, кого тільки не критикують — і Сталіна, і Берію, і Брежнєва, і Суслова, навіть Маланчука. Яка смілива, гостра, разюча критика картає теоретиків і практиків первісного соціялізму, ганьблять творців та ідеологів розвиненого, аж навіть трохи лячно стає, чим одразу і здогадуюєшся — їх можна, бо їх уже нема! Немає в кабінетах ЦК, у вигідних фотелях обкомів. Та вже вони винні, кричать нам з газетних шпальт, з телеекранів, з радіоприймачів. Ми не такі, ми маємо нове мислення, ми поведемо вас правильним шляхом.

Історія вкотре вже повторюється. Цвинтарну гласність полюбляли Сталін, Хрущов і Брежнєв. Вони знали куди і як нас ведуть. Нас запевняють: настав новий час, все змінилося і по старому вже не буде. Бубонять мов знахарі закляття — демократизація, перебудова, гласність. Часом хочеться, так хочеться повірити. Але варто послухати такий виступ завідуючого ідеологічним відділом ЦК КПУ Кравчука, чи його шефа секретаря ЦК КПУ Єльченка, чи розгорнути «Радянську Україну», як все стає на місця. А щоб остаточно упевнитися в безсмерті сусловських ідей, добре прочитати твори ідеологів трохи нижчого ранґу.

Подаємо отут документ, що народився в кадрах ідеологічного відділу львівського обкому партії. Це вже п'ятий на ту саму тему такого ж спрямування і стилю. Цікаво, що вже навіть в обкомах збагнули нову недолугість офіціозної преси і нині ідуть нашим шляхом, шляхом самвидаву.

Стиль та деякі мовні особливості цього шедевру обкомівських мислителів збережена повністю:

«Орієнтіровка-рекомендація партійним комітетам, ідеологічному активу про зміст деяких матеріялів, які поширюються так званим Виконавчим комітетом УГС.

Аналіза нелеґально поширюваних документів під гучною назвою Українська Гельсінська Спілка — Декларація Принципів, Статутні Принципи УГС та Краткіє тезиси дискусії по національному вопросу, свідчить про намагання створити певну політичну програму, низові організації і поставити перед фактом створення громадської організації.

Еволюція змісту документів, що поширюються останнім часом, доказує, що в них зникає соціялістичний зміст і заклики до участи в перебудові, а національні життєві проблеми розвитку республіки підмінюються націолізмом, національною обмеженістю, пропагандою ворожнечі між народами СССР. Програма їх дій вже визначається як програма економічних перетворень, зміни існуючих політичних і державних соціялістичних структур, характеру відносин з іншими країнами і організаціями, тобто тут вже чітко прослідковується програма політичної партії. Таким чином офіційно УГС не ставить питання про створення політичної партії, але її заклики до конкретних діл — явно виражені функції політичної партії.

Поставлено і більш широкі і перспективні питання, а саме, піддати критиці всі соціяльні інститути соціялізму, дискредитувати їх діяльність і замінити новими. Зміст докумнтів повністю розходиться з теоретичними ідейними принципами революційної перебудови радянського суспільства, що реалізуються після 18 З'їзду і 19 Партконференції, ставиться під сумнів і ряд концептуальних положень, висунутих партією в післяз'їздівський період. Мають місце прямі провокаційні заклики до дискредитації КПСС, до позбавлення її статуса керівноії політичної сили під гаслом передачі всієї влади радам, прослідоковується тенденція вийти на політичну арену, в совєтські органи влади, поставити під сумнів базу і положення соціялізму, про що свідчить їх заклик до необхідності поновити приватну власність.

В документах УГС не визначено його ставлення до життєвоважних перспектив розвитку УССР, до комуністичної перспективи. З документів видно, що вони відривають ідею в умовах соціялізму від самого соціялізму, роблять її абстрактною, постулується право підтримувати чи не підтримувати законовдавчі зміни Конституції СССР і УССР. Автори документів свідомо замовчують ті законодавчі акти, які вже вирішені або вирішують підняті проблеми. Якщо говорити про окремі тактичні позиції УГС, необхідно звернути увагу на таке:

По-перше, вимоги, викладані в декляраціі, носять дискримінаційний характер, як, наприклад, обов'язкове знання української мови при виборах у виконавчі органи, або для визнання громадянства УССР треба прожити на її території не менше 10 років. Заборона в'їзду в республіку на постійне місце проживання громадян інших національностей Союзу ССР. Таких вимог навіть не знають буржуазні конституції, а країни Спільного Ринку ЄС прийняли рішення про вільне переміщення населення в межах її системи.

По-друге, чітко прослідковується лінія на відокремлення України, її відрив від Союзу і протиставлення іншим республікам, що підриває могутність СССР, розмежовує людей за своїми національними кватирами, гальмує перебудову.

По-третє, в документі відкрито проголошується демонтаж соціялістичної державності, державності СССР, закликають до створення національної армії, ліквідації органів держбезпеки. Практично цим пропагується ідея позбавлення соціялізму його захисного імунітету.

По-четверте, якщо на першому етапі свої практичні дії вони намагалися проводити в межах дозволеного, то остатнім часом УГС в нелегально розповсюджуваних листівках, провокаційно закликає населення до участи в мітинґах, навіть без дозволу і визначення мети мітинґу, зборах за проведення несанкціонованих вечорів, видання самвидавчої літератури.

Виходячи з того, що члени Ініціятивної групи УГС все більше починають займати позиції, що гальмують перебудову, виступають з гаслами ворожими їй, переносять свою діяльність в трудові колективи, посилили спілкування і зв'язки з інших міст республіки, ідеологічному активові рекомендується:

1. Відверто й принципово розкривати ідеї і політичне обличчя активістів УГС, використовувати при цьому матеріяли обласних і республіканських газет, передачі обласного телебачення і радіо, методичні рекомедації обкому партії.

2. Роз'яснювати антиперебудовчий характер ідей, викладених в документах УГС, арґументовано і на науковому ґрунті розкривати її антисоціялістичний зміст, в усній пропаґанді висвітлювати проблеми, на яких, паразитуючи, УГС підриває єдність народів СССР, показувати конструктивну діяльність КПСС в їх розв'язанню.

3. Перейти від роботи по невтралізації окремих проявів дій УГС до системи цілеспрямованої ідеологічної боротьби з нею.

4. Активізувати роботу серед населення по роз'ясненню реакційної антисоціялістичної суті ОУН, бандерівців, уніятської Церкви, заклятих ворогів українського народа, широко долучити до

цієї роботи ветеранів КПЗУ, Комуністичної Спілки Молоді Західної України, громадян, які постраждали від рук оунівців.

Матеріял підготовлений ідеологічним відділом львівського обкому компартії України. Грудень 1988 року».

Гадаємо, коментувати цей виразний документ постзастійницької епохи не треба!

Пресова Служба УГС

СВІДЧЕННЯ ОЧЕВИДЦЯ ЧЕКІСТСЬКИХ ЗЛОЧИНІВ В БИКІВНІ

(УЦІС) Від Пресслужби УГС Урядова комісія для розслідування енкаведистських злочинів у биківнянському лісі біля Києва в 30-ті роки створена під тиском громадськости, нагадаємо зокрема — зібрання Українського Культурологічного Клюбу біля могил жертв сталінського терору 16-го липня 1988 року — Листок Пресслужби УГС за 30-го серпня 1988 року, робить спробу затягнути розслідування і захистити офіційну версію про жертви фашистських окупантів. Якщо численних доказів міністрові внутрішних справ УССР генералові Гладишеві та очолюваній ним комісії недостатньо, подаємо щойно одержане членами київського віділення товариства «Меморіял», серед них і членами УГС, ще одне свідчення очевидця жахливих злочинів. Свідчення приводяться в буквальному перекладі з російської мови, навіть без стилістичної правки. В копії зберігаються особливості ориґіналу.

У статті кореспондента «Літературної Газети» Сергія Кисільова «Тайна биковнянського леса» від 30 листопада 1988 року, взяте інтерв'ю в Д. Ашокоренка і Б. З. Пуковико, я підтверджую, що їхні висловлювання відповідають дійсності. Тому я хочу продовжувати цю розмову для відома комісії по вивченню цього питання.

Моє прізвище Колоша Олександер Андрійович, 1924 року народження, ветеран війни, був тяжко поранений, нагороджений урядовими нагородами. Від народження і по нинішний день живу в Березняках.

Наші пасовиська займали територію близько биківнянського узлісся. Тоді тут був сосновий ліс, а серед лісу, в районі сьогоднішнього палацу одружень стояла військова частина НКВС, або з чекістів. Уся частина складалася з молодших командирів. Рядових не було.

Одного разу на території частини з'явилися бочки з оселедцями, з лишеним молоком, ящики з печивом, цукерки та інші продукти. Товари були в розкиданому хаотичному порядку і в великій кількості. Лише згодом виявилося, що то були за товари. Але про те пізніше.

Батько моєї однокласниці Ілля Колоша працював тоді у казармі по вільному найму. Він розповідав, що одного разу, прийшовши вранці на роботу, він побачив закривавлене обмундирування і взуття, недбало кинине в коридорі військових спалень. Довкола казарми стояли штокові кагати. У складах при казармі численна кількість цивільного лахміття. В одному з приміщень казарми виявилося багато мисливських рушниць. Отже ці офіцери-чекісти були не хто інші, як убивці та могилокопачі. Вони працювали вночі. Рили ями, наповнювали їх репресованими громадянами і закопували. Прийшовши перед ранком, скидали з себе закривавлений одяг і лягали відпочивати, щоб на завтрішню ніч продовжувати подібну роботу.

Так що ж то все таки за продовольство? Це пограбування держави чекістами. Вони репресували посадових осіб з кондиторських фабрик міста Києва з метою власної наживи, звинувачуючи їх у зловмисному отруєнні продовольчих товарів. В підсумку їх розстріляли, а товари забрали до себе в казарму.

Коли після війни почали забудовувати цей масив, виявили це поховання будівельники землекопи при закладці фундаменту Інституту молекулярної хемії. Подальше будівництво було припинене на довший час. Після секретного перезахоронення секретним керівником будівництво тривало і тому комісія зобов'язана обстежити це захоронення, вияснити, куди його перезахоронили і кількість жертв, а також, хто є злочинцем цього злодіяння.

Сам я пам'ятаю, коли ми гнали корови уздовж биківнянського узлісся то з нього вийшла група цивільних осіб, не менше 25-30 осіб з барданками навперейми. Почали стріляти сіллю в притул. Счинилася паніка. Старші втекли, молодших половили. Дали останнє попередження. Себе назвали лісниками. Після того в багатьох точилася кров із рук і ніг, зі спини. З ран треба було витягати сіль. Стало ясно, ми пастухи зі своїми коровами є перешкодою для чекістів у здійсненні їх чорної роботи. Отже, у нас чекісти відібрали два пасовища, залишилось третє. Тоді рано-вранці ми погнали череду. Тільки вийшовши на шосейну дорогу побачили на дорозі свіжі червоні плями. Взяли на язик — то була кров. Припустили що вночі вєзли м'ясо з м'ясокомбінату на Київ, а в кузові великі щілини, та й дорога погана. Та ця версія відразу відпала. Ми встановили що транспорт рухався з боку Києва. Краплі мали первісну швидкість таку ж як машина і при дотичному падали поперед неї, утворюючи кровійні промені в оточенні бризок, завбільшки макового зерна. Ми простежили, що сліди крови прямували аж до Биківні до лісу.

У мене був товариш, Рабоштан Михайло Максимович, 1921 року народження. Одного разу він випадково їдучи на машині зустрів мене на шосе. Погодився підвести. Подорозі розповів, що

працює в МВС тільки вночі. Возить, мовляв, ворогів народу. Під'їжджаючи до Березняків, він зупинив машину. — «Вилазь тут тай підеш пішки, а я помию машину». — «Вона ж чиста». — «Все одно треба освіжити». — «Я тобі допоможу». Він нахмурився, але потім сказав: — «Чорт з тобою! Сідай!» Ми поїхали до озера Тельбін. Коли стягнули брезента, то я побачив, що ввесь кузов був залитий напівзасохлою кров'ю — «Чого розгубився? Я ж тобі казав, що ворогів народу вожу, але не живих, а мертвих. Нас багато тут возить». — «А ви їх хороните?» — «В різних місцях, але в основному за зеленим парканом у Биківні». Далі він розповів: — «Одного разу, один солдат, що заливав трупи, розповідав, що тим, яких стріляють, тим легше, смерть блискавична, а тим, кого газом труять — гірше». — «Боєвим газом і прітом?» — запитав я. — «Ні, домовими шашками, щоб люди не чули пострілів, бо в Київ возити далеко, а це все не київські, а з інших місцевостей». Я його запитав: — «І тобі подобається така робота?» — «Ні!» — «Та кинь її!» — «Ні, я не можу, не маю права, бо прийняв присягу зберігати державну таємницю і виконувати працю, яку дадуть. А потім дали роботу. Якби я знав!» Він не договорив і заплакав.

Через багато років трапилося таке: Мій дворідний брат Рабоштан Феодосій Іванович працював кочегаром в котельні в Березняках, територія 9-го лісозаводу на лівому березі Дніпра. Після закінчення роботи, рано-вранці зайшов до мене на квартиру з нічної зміни. Від нього йшов горілчаний перегар. Я його запитав: «Де ти встиг випити?» Він відповів: «Мене почастувала міліція, вірніше, я у них заробив. Не віриш, чесне слово!» — і він перехристився. Він сказав, що о 2-ій годині ночі приїхав автомобіль Буртовий гас 51 до його котельні. В машині привезли в мішках нові документи, щоб спалити в котельні. Цей вантаж супроводжували два офіцери в міліцейській формі. Я погодився. Та коли з вулиці в котельню втягнули перший мішок — страшний трупний сморід. Я кілька разів кинув в отопку, а потім відмовився, сказав, щоб вони їх самі спалили. Та вони продовжували умовляти мене, покликаючись, що не хочуть псувати чисте обмундирування. Тоді я їм заявив, що спалю не інакше, як за пляшку. Вони сказали, що зараз пізно, магазини зачинені. Я сказав, що це мене не стосується. Тоді вони, порадившись, вивантажили мішки. Один залишився охороняти мішки, другий поїхав машиною. Хвилин через сорок, привіз пів літри московської. Тоді тільки я спалив і вони поїхали». — «А скільки було мішків?» — «Шість, вісім» — відповів він. «Федя, — сказав я, — а яких розмірів були ці документи, течки, печірки, блянки?» — «Ні, — відповів він, — звичайні людські документи, паспорти, довідки, метрики, посвідчення, я же їх руками винімав з мішків і кидав в отопку, після чого згортав мішок і теж кидав в отопку. Шкода — нові!»

Тоді я дав почитати йому вирізку з «Вечірного Києва» за 1971 рік. Повідомлення РАТАУ. До речі, цю вирізку мені дав Григорій Савицький із Биківні, на другий день виходу цієї газети. В ній йшла мова про перезахоронення радянських громадян, знищених німецькими фашистськими загарбниками. Перезахоронення переслідувало дві мети: 1. Порахувати убитих. 2. Відібрати документи, які були в інших кишенях при допомозі яких з'явиться можливість визначити винуватців злочинів — Сталіна, чи Гітлера. Але наскільки документи були знищені таємно вночі у котельні, є всі підстави вважати, що це були сталінські жертви. До такого прийшли ми висновку разом з Рабоштаном Федором Івановичем.

Того дня, коли мені це повідомив, я бачив його востаннє. Його виявила дружина Наташа, коли прийшла з роботи. Він був повішений на дверній ручці, на ремінці від штанів. Двері були тільки на одній заскочці, коли вона ключем їх відчинила, відразу виявила. Я був присутний на поминках. Та що ж це таке, замітають сліди, щоб вину Сталіна перекласти на Гітлера. Чи це випадковий збіг.

Адреса дружини Федора Івановича Рабоштан, вулиця Мілютенка, будинок 11 Б, кв. 22, Рабоштан Наталія, Лісовий Масив.

Колоша Олександр Андрійович

Ці свідчення очевидця заслухали і підписали протокол: члени київського відділення товариства «Меморіял» та інші громадяни міста Києва 5 лютого 1988 року.

Протокол підписали:

Мостюк О. М., Наумова 19, кв. 143.

Федорчук Л. Ґ., Соломенська 41, кв. 99.

Чередниченко О. І., Шевченка 13, кв. 19.

Лящук В. О., Мельник З. В., Черенько В. К., Антонюк Ґ. П., Калінічева О. М., та інші.

Був присутній працівник газети «Вечірний Київ» О. Швець. Але він не підписував протоколу з нез'ясованих причин.

Пресова Служба УГС

ПЕРЕДВИБОРЧИЙ МІТИНҐ І ДЕМОНСТРАЦІЯ У ЛЬВОВІ 12 БЕРЕЗНЯ 1989 РОКУ

(УЦІС) Чутка, що у Львові біля пам'ятника Івана Федорова 12-го березня о 14 годині відбудеться загальний міський передвиборчий мітинґ, поширилася за межі первинного міста і заохочувала людей з багатьох близьких сіл Львівської области прибути на нього. Вже о 12 годині на площі біля Успенської Церкви почали сходитися люди, які за годину часу заповнили не тільки всю площу, але й протилежну сторону за трамвайною лінією біля Порохової вежі. Залишки давнього муру оборонної стіни, що дотикає до будинку колишньої Ставропігії було обрано, так як і під час панахиди 26 лютого, трибуною, на якій о 13.00 появилися заступник голови міськкому Панцюк, заступник голови Ленінського райвиконкому Мазяр, секретар по ідеології міськкому партії Мартинюк.

Панцюк оголосив, що влада не дала згоди на проведення передвиборного мітинґу і закликає людей розійтися. Коли ведучий на мітинґу Петро Калгуй сказав людям, що не дивлячись на заборону, мітинґ все одно відбудеться, на нього накинулась міліція. Силоміць стягли з муру, скрутивши руки і повели в машину. Місце, яке мало служити за трибуну, міліція оточила залізним обручем. Начальники міського відділу міліції і Ленінського райвідділу міліції через меґафони почали передавати наказ розійтися, мотивуючи цей наказ відсутністю дозволу на передвиборчий мітинґ. В їхньому голосі не було впевнености, оскільки їм було добре відомо, що на передвиборчі мітинґи не потрібно дозволу, про що неодноразово писали в пресі.

Тим часом з усіх кінців до площі почали підходити все нові загони міліції, які грубо, безцеремонно виштовхували людей з площі біля Успенської Церкви і Порохової вежі в напрямку до міського арсеналу і обкому партії. У паніці кілька людей упали на бруківку. Міліціонери копали їх ногами, а тих, хто протестував, хапали й кидали в машини.

Виконавши сумнівної ваги місію, сили міліції разом із загоном спеціяльного призначення спрямували основний удар проти людей, що зосередилися біля Королівського арсеналу і Домініканського костьолу.

В цій екстремальній ситуації в групі активістів неформальних об'єднань зродилася думка перетворити мітинґ на демонстрацію протесту. Миттю організувалися колона людей на чолі із членами

ініціятивного Комітету Народного Фронту Львівської філії Української Гельсінської Спілки і Товариства «Милосердя». Таке об'єднання в екстремальній ситуації членів неформальних організацій з метою, щоб спільно запротестувати проти сваволі, дало добрий результат. Учасникам колони було роздано синьо-жовті прапорці.

Поява національної символіки на грудях людей додала їм сили і впевнености. Від цього моменту демонстрація мала організований характер. Коли колона вийшла на алею, що тягнеться від Оперного театру до пам'ятника Міцкевичові, голова Львівської обласної філії УГС Богдан Горинь звернувся до учасників демонстрації із закликом піти через центр міста до площі біля міської ради і там виявити протест проти сваволі львівської партійної бюрократії.

В той час, коли головні сили міліції були зосереджені на площі біля Успенської Церкви, перекриваючи до неї доступ, колона демонстрантів підійшла до будинку міської ради та зупинилася біля фонтану з алегоричною фіґурою Нептуна з тризубцем. Круглий підмурівок фонтану послужив за трибуну. Винятково вдале місце для проведення мітинґу! Оскільки це — центральна площа Львова, вона миттю заповнилася з усіх прилеглих вулиць.

До кількатисячного збору людей звернувся Богдан Горинь. Він сказав, що львівська влада грубо порушила право народу на проведення передвиборчого мітинґу і тим переконливо довела, що продовжує антидемократичну політику, тон якій задає сталінсько-брежнєвський поплічник — перший секретар ЦК Компартії України Щербицький. Партійні бюрократи Львова побоювалися, що на мітинґу стануть відомі всі ті махінації, які були застосовані ними у передвиборчій кампанії. Львів'яни були готові віддати свої голоси за Ростислава Братуня, програма якого була найбільш передовою. Але партійно-бюрократичний апарат Львова цинічно насміявся над цим вибором, відсіявши кандидатуру Братуня з допомогою антидемократичного механізму окружних зборів і способом різних махінацій було зареєстровано тих кандидатів, які будуть надійною охороною партійно-бюрократичної карти. Ми є свідками — продовжує Горинь, — народження нового експлуататорського клясу, який будь-якою ціною буде охороняти свої незаконні привілеї.

На запитання Гориня: чи мають Ради якусь реальну силу, почулося одноголосне: «Не мають!». «А якщо Ради не мають реальної сили, то чи можна говорити, що в СССР існує совєтська влада — її підмінює партійно-бюрократична машина!». Одностайним вигуком «Правильно!» мітинґ схвалив думку оратора. У своєму виступі Горинь підняв і деякі інші проблеми, зокрема, про необхідність відновлення національної символіки і звернувся до мітинґу із за-

питанням, чи всі присутні вважають за необхідне відновити національну символіку, як це сталося в республіках Прибалтики — над площею піднялися тисячі рук. Незворушною стояла тільки міліція.

Нова ситуація вимагала прийняти якесь рішення. Було вирішено піти до собору св. Юра і заявити протест митрополитові Нікодімові, винуватцеві арешту Ірини Калинець. Оскільки виявилося, що вулицю Театральну перекрила міліція, колона демонстрантів попрямувала в наприямку пам'ятника Іванові Підкові. І знову залишки старого муру стали зручним місцем, щоб виголосити промову. Цього разу Богдан Горинь зачитав звернення Львівської обласної ради УГС про ставлення до виборів.

Тим часом до учасників мітинґу підійшов загін міліції. Скандування «Свободу Ірині Калинець!» і «Ганьба Львівському судові!» змішувалися із вигуками по меґафону начальника міліції м. Львова: «Приказываю прекратить митинґ! В противном случае будем применять административные меры. Митинґ несанкционирован». По умовній команді загони міліції накинулися на людей і почали, викручуючи руки, затягувати в автобус.

Народ тісним кільцем оточив Богдана Гориня — і це врятувало його від арешту. Кілька міліціонерів майже на руках понесли в сторону вул. Жовтневої Івана Макара, але люди вирвали його від нападників.

Через годину весь центр від Оперного театру до пам'ятника Міцкевичові був заповнений народом. Тисячі людей вигукували: «Ганьба!», виявляючи протест свавільним діям львівської влади. Увечері стало відомо, що понад 30 людей, серед яких переважала молодь, було відвезено до Шевченківського райвідділу міліції. Стільки ж, якщо не більше, — в Ленінський райвідділ міліції. Докладний список затриманих буде невдовзі широко відомий громадськості.

Відомо, що міліція тяжко побила члена Львівської обласної ради УГС Ігоря Дерчака, що знаходиться в Шевченківському райвідділі міліції. Вчора, коли Михайло Горинь пішов в Ленінський райвідділ міліції, щоб забрати свого 15-річного сина Тараса, то на нього напали і зразу кинули його в машину та завезли були в Залізничний райвідділ міліції, пізніше вони його відпустили. Виявляється, що вони полювали за братом Михайла — Богданом Горинем, а з'ясувавши, що це не Богдан, — відпустили Михайла додому. В. Чорновіл зі своєю дружиною теж пішов у міліцію, яка була затримала його сина Тараса, щоб його забрати і водночас мав довшу розмову в райвідділі міліції. З'ясувалося, що серед затриманих були: Бойчук, Паньків, Цимбалюк, Тимків, Демчук,

Чип, Богомоль, Попов, Чикальський, Білик та багато інших. Всі ті затримані були в Шевченківксьому райвідділі міліції. На сьогоднішній день відомо, що були затримані в Ленінському райвідділі міліції Огоновський Василь, Марко Ігор, Марко Володимир, Котлір Бенціон Абрамович, В. Тенюк, Ольга Василівна, Плютер Павло, Балита Василь, Зузуляк Володимир, Підкорчений Роман, Винницький Андрій, Громенський Ігор і Парубій. Ще не відомо про тих, яких затримали в Червоноармійському, Радянському, Залізничному райвідділах міліції. Приблизно 200 чоловік затримали після цього мітингу. Народ протестував сильно проти такого грубого способу, який був застосований до народу на цьому мітингу, то тяжко було б, щоб люди не протестували і не змінили всього свого наставлення до влади, яка тим самим ще більше наставила проти себе людей.

Заборона мітингу у Львові 12 березня, протиправні дії репресивних органів, масове побиття і безпідставне затримання великої кількости людей стало найкращою агітацією проти антидемократичних виборів. Немає сумніву, що після 12 березня зросте кількість членів і симпатиків Українької Гельсінської Спілки.

Галина Ловицька
Член Української Гельсінської Спілки

СУД НАД ІРИНОЮ КАЛИНЕЦЬ І МИХАЙЛОМ ГОРИНЕМ

(УЦІС) Нікодім, митополит Львівський і Тернопільський Російської Православної Церкви подав позов на Ірину Калинець і Михайла Гориня за те, що вони зорганізували молебень 22-го січня 1989 р. у Львові біля собору св. Юра, який був присвячений 70-річчю соборности українських земель. Пізніше він цей позов, нібито, відкликав, але два його священики свої позови залишили і на основі цього відбувся судовий процес 9-го березня 1989 р. у Львові.

Під час цього процесу суд намагався встановити, чи це був мітинг, чи молебень? Свідки Ірини Калинець недвозначно ствердили і довели, що це був молебень, на який люди зійшлися, щоб помолитися, а не мітинг. Адвокат Ірини Калинець ставив питання державному свідкові міліціонерові: «Чи міліціонер був в уніформі під час присутности на цьому зібранні і чи почував себе представни-

ком влади?». Міліціонер відповідав, що «був одягнений в цивільному, але водночас почував себе представником влади». Відтак адвокат поставив наступне питання: «Якщо міліціонер почував себе представником влади і уважав, що це був мітинґ, а не молебень, то чому він не покликався на закон і не дав розпорядження, щоб зібрані громадяни розійшлися?». На це питання міліціонер не міг дати позитивної відповіді. Щоб вийти з прикрого положення, суддя викрутився тим, що, мовляв, свідчення міліціонера вже вичерпані і він може залишити судову залю. . . Подібне було з іншими Нікодімовими свідками. Одні говорили, що це був молебень, інші казали, що це був мітинґ. У висліді тієї плутанини суд переніс продовження розправи на другий день.

Біля судового будинку було зібралося понад 800 осіб, які чекали на судове рішення. Коли Ірина Калинець вийшла з судового будинку, то присутні привітали її могутніми оплесками та окликами і обдаровували свою героїню букетами квітів.

Ця справа набрала широкого розголосу. На другий день судова розправа мала початися в 15-ій годині, але багато раніше було зібралося біля судового будинку ок. 2,000 осіб, які намагалися зайти до залі. Одначе біля входу стояло 15 вартових міліціонерів і нікого не пускали до судової залі, за винятком Ірини Калинець. Люди почали протестувати, вигукуючи: «Ми тут були вчора і хочемо бути сьогодні!». Скоро виявилося що органи безпеки заповнили залю своїми людьми. Коли в цьому теж переконалася Ірина Калинець, то зразу заявила, що не піде до судової залі доти, поки не вийдуть наслані органами осібняки і не зайдуть зібрані громадяни під будинком до залі. Спори тягнулися понад одну годину часу. Врешті договорилися, що наслані каґебістами вийдуть зі залі, а на їх місце до середини з Іриною Калинець зайшло понад 50 осіб з публіки.

Почалася судова розправа. Міліційський свідок заявив, що чув як Ірина Калинець до зібраних вигукнула «Ганьба!», тобто ганьба митрополитові Нікодімові, а за нею так само повторювали зібрані маси народу. Після того, суддя встав і заявив, що Ірина Калинець засуджена на 10 діб ув'язнення. Присутні почали рішуче висловлювати своє обурення проти такого судового рішення, що було чути на вулицю, де зібралося біля 2000 людей, які могутнім голосом кричали: «Ганьба!, Ганьба!». Міліція викликала допомогу, включно з відділами спеціяльного призначення для втихомирення протестуючих.

Після того зібрані організовано пішли в напрямі собору с. Юра, щоб там запротестувати проти митроп. Нікодіма. Одначе міліція і відділи спеціяльного призначення загородили їм шлях. Проте-

стуючі голосно кричали «Ганьба!» і «Юда!» митрополитові Нікодімові. Звідтіля протестуючі пішли до парку Івана Франка, де на них напала міліція і відділи спеціяльного призначення. Тут почали фізично бити всіх, включно з жінками і малолітніми. Арештовано біля 10 осіб, а теж фізично пошкоджених тягнули до міліційських машин. Люди розбігалися по парку. Після того ще біля 500 осіб зібралися для протесту проти такого безправ'я, але коли завважили, що до них з двох сторін під'їжджають численні машини з міліцією спокійно розійшлися. Так закінчився протест безправного засуду Ірини Калинець.

З огляду на те, що судова розправа над Михайлом Горинем була первісно запланована на 20 березня, а його в останній хвилині намагалися покликати на суд разом з Іриною Калинець, він відмовився прийти на суд того дня, мотивуючи браком часу на покликання своїх свідків. Тому судова розправа над ним була перенесена на 17 березня. В міжчасі прийшла вістка, що Михайло Горинь захворів і перебуває у шпиталі. Також стало відомо, що 15 березня арештовано Богдана Гориня, брата Михайла, і того ж дня засуджено на 15 діб ув'язнення за його участь у передвиборчому мітинґу у Львові 12 березня. Суддя Маляренко відхилив вимогу Б. Гориня покликати свідків з його боку, а судове рішення виніс на підставі свідчень міліції. Досі не відомо, де його тримають в ув'язненні, а численні протести в цій справі остаються без відповіді.

З ОДІССЕЇ ЛЕВКА ЛУК'ЯНЕНКА НА ВОЛІ

(УЦІС) Звільнений рішенням Верховної Ради СССР 12.12.1988 р. з заслання, Левко Лу'яненко зміг щойно опустити місце свого замешкання в Парабелі 17.1.1989 р. В поворотній дорозі на Україну він відвідав Юрія Шухевича, що живе в будинку інвалідів «Лесная дача» у віддалі 70 км. від Томська. Юрій Шухевич, хоч осліплений, однак не позбавлений оптимізму і заінтересування українською національною справою. В Томську Левко Лук'яненко відбув зустріч з товариством «Меморіял», яке працює над розслідами сталінських злочинів, щоб на їх місце встановити пам'ятники та меморіяльні дошки для згадки замордованих чекістами людей. 19.1.1989 р. в будинку Томського університету відбув зустріч з членами «Союзу сприяння революційній перебудові», які цікавились причинами арештування, судовими розправами та перебуванням Л. Лук'яненка в ґулаґах. У всіх цих зустрічах Левко Лук'яненко давав роз'яснення про український мирний рух за демокра-

тизацію російського суспільства та боротьбу за свободу України. Визнаючи право України на вихід зі складу Союзу ССР, присутні висловлювали задоволення і прихильність до Української Гельсінської Спілки, як також до всього українського визвольного руху і до мирних засобів без насильства в розв'язуванні міжнаціональних суперечностей.

20.1.1989 р. Л. Лук'яненко відлетів до Москви, де зустрівся з кількома активними правозахисниками, відвідав редакцію «Експрес — хроніки», а також відбув перевірку серця. Цікавився також початками українського громадського життя в Москві. На дорогу в Україну супроводжав його в Москві відомий білоруський поет і правозахисник Михайло Кукобака.

28.1.1989 р. прибув Л. Лук'яненко до Чернігова, де проживає його брат Олександер, а наступнього дня виїхав до Седнова, де проживає його мама і сестра Зіна. Там і приписався на замешкання. На помешканні в Седнові відвідав його старий друг і співв'зець Іван Кандиба, з яким 2.2.1989 року виїхали до Києва, де в тому часі відбувалися наради Координаційної Ради УГС, на яких була обговорена також розвідка «Що далі?». На тих нарадах дійшло до узгіднення позицій, що забезпечують єдність Спілки. Розвідка «Що далі?» має пройти ширше обговорення серед членства УГС і активного громадянства.

В дні 4-го лютого на шосту годину була призначеня нарада Київської Обласної Філії УГС. В дорозі на нараду Левко Лук'яненко і Вячеслав Чорновіл були схоплені міліцією, заштовхнуті до автомобілів і завезені на міліцію. Лук'яненка зустрів полковник КҐБ Гончар і сказав, що він не займається тим, що треба і якщо не хоче повернутись туди, звідки недавно приїхав, то мусить припинити підбурювання тих інших та спілкуватися з іншими членами УГС і т. ін., бо їх діяльність перешкоджає перебудові. Заявив також, що сучасний КҐБ не має нічого спільного з колишнім і в них руки не в крові, а завсім чисті тощо. Лев Лук'яненко відповів, що йому все це є зрозуміле, після чого його посадили на автомобіль в товаристві двох міцних парубків в цивільному і за півтора години висадили в Чернігові на площі Куйбишева.

Намагання получитися від брата телефоном до Києва чи Львова виявилися безуспішними. Щойно з телефонічної будки додзвонився до Києва, щоб довідатися, що Чорновола відставили до Львова, а нарада філії УГС відбулася, хоч не так, як плянували.

ПОЛЯРИЗАЦІЯ СУСПІЛЬНИХ СИЛ В УКРАЇНІ

З листа Левка Лук'яненка, якого він розіслав своїм знайомим в Україні з датою 6-го лютого 1989 р. довідуємось про його оцінку положення «перестройки» в Україні, на підставі його спостережень і зустрічі з полк. КҐБ Гончарем в Києві.

«На сьогоднішний день маємо в суспільстві доволі чітку поляризацію сил.

На верху державно-партійної піраміди маємо силу, що на чолі з Ґорбачовим хоче перебудувати суспільство зі старого стаґнаційного, бюрократично-деспотичного в нове динамічне демократичне суспільство.

Нижче цієї верхівки є величезна кляса бюрократичних владоможців та господарників, що чудово пристосувалися були до старих умов і жодних змін не бажають.

Ще нижче, на низу суспільної піраміди, — багатомільйоні трудящі маси. Трудящі зазнавали і зазнають експлуатації та приниження з боку адміністративно-командної кляси. Цей нижчий шар суспільства зацікавлений у щоякнайшвидшій перебудові, бо тільки руйнація старої системи може піднести його матеріяльний достаток і вивести з принизливого безправного стану.

Лихо в тому, що за довгі роки сталінського (та й не тільки сталінського) деспотизму, трудящих відучили від суспільної активности і коли верхи тепер зняли з них пута і сказали їм: "Ідіть!", вони не йдуть бо звикли бути в путах, а не ходити самостійно. І треба часу, аби навчитися ходити. Звісна річ, не можуть всі одночасно пробудитися до суспільної активности, того сьогодні маємо лише перші паростки активности трудящих. Створення громадських груп — один із проявів такої активности. Задля добра людей та проґресу суспільства слід би всіляко підтримувати цих ініціятивних людей за їхні намагання сприяти знизу перебудові.

Верхівка держави, як показує хрущовський досвід, не зможе зламати опір середньої ланки без діяльної допомоги нижнього шару суспільства. Тільки обопільні зусилля верху і низу спроможні подолати опір середньої, експлуататорської кляси.

За такого співвідношення суспільних сил діяльність КҐБ (і полковника Гончаря в тому числі) по підслуховуванню за приватними помешканями, виловлюванню та вивезенню з Києва активних громадян й інше стримування громадської діяльности на придушування ініціятиви знизу.

Зв'язуючи руки УГС та іншим громадським організаціям, КҐБ

послаблює силу трудящих верств і зміцнює відносні сили старої бюрократичної системи.

Як людей з високою зарплатнею ми можемо зрозуміти каґебістську турботу про подальше збереження своїх привілеїв та тільки нічого їм видавати свої кастові інтереси за інтереси українського суспільства та лукаво звинувачувати УГС у гальмуванні процесів перебудови».

Лук'яненко Л. Г.

СЛОВО О. БОГДАНА МИХАЙЛЕЧКА

(УЦІС) Нижче подаємо текст слова, що його виголосив о. Богдан Михайлечко член Ініціятивного Комітету Відновлення УАПЦ, на установчому з'їзді Товариства Української Мови ім. Т. Шевченка, 12 лютого 1989 року в Києві.

* * *

«Щиро дякую, що мені надали слово. Я не готувався, але, якщо мене попросили, то я скажу кілька слів. Я хотів би знати, чи запрошував оргкомітет представника і ієрархію російської православної Церкви (Головуючий каже — "Так, запрошували митрополита Філарета. Він обіцяв прийти, але досі не прийшов»). Це ще раз підкреслює відношення до нашої мови і нашої культури російської православної Церкви. Ми самі винуваті в тому що полишили свою Церкву, відмовилися від неї. Це політика далеко не Сталіна і часів застою. А політика це Петра і інших великих царів російських.

(. . .) Я розумію, що тут є представники радянської держави, які дуже точно реєструють мене. Сьогодні неділя. Чому я не на Службі Божій. Тому, що в мене батько захворів, я по заяви приїхав. Але пожертвував цим, щоби приїхати до вас. В мене є довідка за реєстрацію. Тому прошу не турбуватися за радянську державу. Хочу звернути увагу на те, що замість проводити екуменічну працю в світі, російська Церква воює з Українською Католицькою Церквою, з Українською Православною Церквою, яка у підпіллі. Чи виконується тут 4-та Заповідь Божа — почитай Батька свого та Матір свою і добре буде тобі і довго житимеш на землі! Чому ж свою Україну ми не дуже любимо, свою Матір? Свій народ ми теж гнівим, відходили від нього, відступались від Його болю. Чи ще довго ми будемо жити в нашій Україні, чи добре нам зараз жи-

веться з Чорнобилем? Думаю, що ні! І в цьому ця заповідь діє, не тільки щодо особистости, щодо людини, але й до всього народу теж. Наші державні керівники, мудреці — всі духовно померли. Є такі слова, що державні мудреці, непоховані мерці, на чорне кажуть біле, на бездільне кажуть діло, на ганьбу кажуть слава і т. д.

Наші державні мудреці, наші "обранці" забули нас і пішли по шляхах блудного сина. Хай вже ідуть до кінця за тим блудним сином. Тому, що блудний син повернувся до свого батька, до свого народу, і покаявся. Треба ждати, поки керівники наші повернуться до нас обличчям, зрозуміють біль свого народу, свого Батька. Хочу ще звернутися до нашого Тараса, що в недалекому майбутньому напевне прочитаємо за упокій душі його молитву на українській мові. Якщо Україна хоче Бога — ми хочем Бога, ми хочем Бога, він наш Цар — то ще не вмерла Україна».

ШЕВЧЕНКІВСЬКЕ СВЯТО У МОСКВІ

В неділю, 19 березня 1989 року, в Москві відбулося дуже успішне Шевченківське свято, в якому взяло участь около 800 людей. Програму свята виконав львівський ансамбль «Не журись». Свято відкрилося «Заповітом» Шевченка, що його публіка заслухала стоячи. Виступали з доповідями письменники, що прибули з Києва — Ю. Мушкетик і І. Драч.

На запитання публіки, вони теж розповідали про зустріч з М. Ґорбачовим в Києві. Під час зустрічі зайшла розмова про українську національну символіку — герб і прапор. Ґорбачов сказав, — за словами письменників, — що тепер не варто цими символами дразнити людей, це ж бо символи Петлюри і Бандери. Потрібно спершу піднести національну свідомість населеня та відроджувати Україну Довженка і Скрипника, — радив Ґорбачов.

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ГИМН У КИЄВІ

В неділю, 19-го березня 1989 року, о 15-ій годині відбувся передвиборчий мітинґ в столиці України, недалеко Київського стадіону, на якому виступали два делеґати в народні депутати, Масик і Скурський. Біля 10.000 людей брали участь в цьому мітинґу. На знак

протесту проти цих делеґатів в депутати, понад 200 членів студентського Товариства «Громада» та членів УГС покинули мітинґ і попрямували в напрямі Аскольдової могили. Тут вони поклали пропам'ятну табличку в честь українських студентів, які загинули під Крутами в 1918 році. Пропам'ятна табличка була синьої краски, на якій золотими буквами було написано: «Борцям студентського куреня Січових Стрільців, які загинули в обороні Києва та справедливости в 1918 році і які спочивають тут біля Аскольдової могили» (там спочиває біля 30 студентів). Під тим написом був намальований золотий Тризуб. Відтак Євген Сверстюк та Оксана Мешко біля пропам'ятної таблички поклали вінок з червоних гвоздиків.

Від товариства «Громада» відкрив мітинґ Д. Корчинський, а В. Чемарин виголосив слово про історичне значення того чину. Інший член товариства «Громада» відчитав вірш Павла Тичини про Крути. Відтак присутні відспівали український національний гимн «Ще не вмерла Україна».

БОГОСЛУЖБА ЗА ПРЕЗИДЕНТА САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ

В неділю, 12 березня 1989 р., на Байковому цвинтарі в Києві, була відправлена Богослужба з Панахидою на могилі проф. Михайла Грушевського, визначного історика і президента Української Народньої Республіки 1918 року. Отець М. Гаврилів, священик УКЦ, відправив заупокійні Богослужби. Співав невеличкий хор. Присутніх було около 100 осіб. На могилі покладено квіти та запалено свічки.

«Альтернативу — демократія і тоді Росія залишиться без колоній, чи збереження колоній і тоді не буде демократії — більшовики перед громадянською війною розв'язали на користь останнього варіянту... Вирішальний вплив тоді мав Ленін. Ленін розв'язав альтернативу на користь збереження єдности коштом відмови від демократії... Сталін, як вірний Ленінові, продовжував ленінську політику».

Левко Лук'яненко, «Що далі?», стор. 11-12,
вид. УЦІС, 1989

Поезія

*Олександер ОЛЕСЬ**

АЙСТРИ

Опівночі айстри в саду розцвіли. . .
Умились росою, вінки одягли,
І стали рожевого ранку чекать,
І в райдугу барвів життя убирать. . .

І марили айстри в розкішнім півсні,
Про трави шовкові, про сонячні дні, —
І в мріях ввижалась їм казка ясна,
Де квіти не в'януть, де вічна весна. . .

Так марили айстри в саду восени,
Так марили айстри і ждали весни. . .
А ранок стрівав їх холодним дощем,
І плакав десь вітер в саду за кущем. . .

І вгледіли айстри, що вколо — тюрма. . .
І вгледіли айстри, що жити дарма, —
Схилились і вмерли. . . І тут, як на сміх,
Засяяло сонце над трупами їх! . .

1905 р.

ЛЮБОВ

О, не дивуйсь, що ніч така блакитна. . .
Що вийдеш ти, то знала ніч оця, —
І через те вона така привітна,
Ясна і ніжна без кінця. . .

О, не дивуйсь, що пахощі навколо,
Що, мов зомлілі, дивляться квітки, —
Ця ніч твоє квітчає ними чоло
І з них тобі плете вінки.

* В грудні місяці 1988 р. проминуло 110 років з дня народження Олександра Олеся, визначного українського поета. Ще минулого року проф. д-р Ігор Качуровський запропонував нашому журналові вибір віршів Олександра Олеся для відзначення його роковин, які розпочинаємо друкувати з радше довшим опізненням.

О, не дивуйсь, що стільки зір на небі,
Що ночі так прозора срібна мла, —
Ця ніч ясна вбиралася для тебе,
Для тебе й срібло розлила.

І тільки ти в кімнату підеш з ганку,
Погасне тихо й журно свято скрізь,
А хмарна ніч проплаче аж до ранку
Дощем рясним невтішних сліз. . .

1904 р.

ЧАРИ НОЧІ

Сміються, плачуть солов'ї
І б'ють піснями в груди:
«Цілуй, цілуй, цілуй її, —
Знов молодість не буде!

Ти не дивись, що буде там,
Чи забуття, чи зрада:
Весна іде назустріч вам,
Весна в сей час вам рада.

На мент єдиний залиши
Свій сум, думки і горе —
І струмінь власної душі
Улий в шумляче море.

Лови летючу мить життя!
Чаруйсь, хмілій, впивайся
І серед мрій і забуття
В розкошах закохайся.

Поглянь, уся земля тремтить
В палких обіймах ночі,
Лист квітці рвійно шелестить,
Траві струмок воркоче.

Відбились зорі у воді,
Летять до хмар тумани. . .
Тут ллються пахощі густі,
Там гнуться верби п'яні.

Як іскра ще в тобі горить
І згаснути не вспіла, —
Гори! життя — єдина мить,
Для смерті ж — вічність ціла.

Чому ж стоїш без руху ти,
Коли ввесь світ співає?
Налагодь струни золоті:
Бенкет весна справляє.

І сміло йди під дзвін чарок
З вогнем, з піснями в гості
На свято радісне квіток,
Кохання, снів і млості.

Загине все без вороття:
Що візьме час, що люди,
Погасне в серці багаття,
І захолонуть груди.

І схочеш ти вернуть собі,
Як Фауст, дні минулі. . .
Та знай: над нас — боги скупі,
Над нас — глухі й нечулі. . .»

Сміються, плачуть солов'ї
І б'ють піснями в груди:
«Цілуй, цілуй, цілуй її:
Знов молодість не буде!»

1904 р.

НА ЧУЖИНІ
(Пісня)

Ой чого ти, тополенько,
Не цвітеш,
Чом пожовклу головоньку
Хилиш-гнеш?
Чом з вітрами-парубками
Не шумиш?

А засмучена-засмучена,
Мов з нелюбом заручена,
Все мовчиш?
Тільки часом до хмароньки
Скажеш ти:
«Ой хмаронько, ой чаронько,
Не лети.
Зірви з мене це листячко,
Це листячко-намистечко
Без краси.
У рідную родиноньку,
На милую Вкраїноньку
Віднеси».

1908 р.

ПІСНЯ СЛІПИХ
(Етюд)

Дайте сліпим, дайте незрячим,
Дайте.
Дайте покараним праведним господом,
Дайте.

Світ нам застелено чорною хмарою,
Сонечко яснеє ще нам не сходило. . .
Ой, до труни ж ми його не побачим. . .
Дайте сліпим, дайте незрячим.

Риплять вози, і ржуть коні,
Шумлять люди, як ті ріки.
То-то дива на ярмарку,
То-то дива буде!
Шумлять люди,
Як ті ріки.

Ми тільки плачем —
Бідні каліки. . .
Плачем, не бачим. . .
Дайте сліпим,
Дайте незрячим.

1908 р.

(Закінчення буде)

Ігор КАЧУРОВСЬКИЙ

ЧОТИРИ ПЕРЕКЛАДИ З ПОРТУГАЛЬСЬКОЇ МОВИ

Кастро АЛЬВЕС

Понад хребтами Анд, на висоті,
Величний Чімборасо в самоті
Пропалює довкілля сніжно-зимне.
Повитий в стогін і сірчаний дим,
Ось його кратер з ротом кров'яним
Лявіною чи гураганом гримне.

Червоний плин і білі льодівці,
У суміші, кудись на манівці
Пливуть вулкана мерзлими плечима. . .

. . . . . .
Тож хай, поете, безмір твоїх літ
Оточують байдужість, смерть і лід, —
Була б у серці лява невгасима!

Люїс ҐІМАРАЙНШ

Коси, о коси кохані,
Волосся чорного тучі,
Такі зміїсті й пахучі,
Мов трави в нічнім тумані.

Спіралі їх кругойдучі,
Стрічки, мов роси духмяні —
Печать золота для Пані,
Рож аромати летючі.

Тож, моя люба, як бачу
Темряву їхню тремтячу,
Мрію: якби привелося

Вдихать їх, пити, як трунок,
І вмерти, немов цілунок,
У хвилях твого волосся. . .

Оляво БІЛЯК

НІЧНИЙ ОБХІД

Загорнена у хмари темінь ночі
Назовні. Сон в глухім монастирі.
Дерева непорушні. Ні зорі
Не блимне в небі і не затріпоче.

В будинках — тиша. Жалібно бурмоче
Лиш вітер час до часу в тій порі:
Мов плащаниці хтось дере вгорі
Чи привиди по бруку йдуть урочі.

Зненацька петлі од важких воріт
Риплять. І голоси у безгомінні
Притлумлені. . . Й відлуння — їм услід.

У лямповім непевнім мерехтінні
Монастирем, попід німі склепіння,
Нічний повільно простує обхід. . .

* * *

У хмурих далях дзвін співає —
В повітрі, де імлаво-димно.
Бліда Венера випливає. . .
Як зимно.

Співає дзвін. Крізь тьми заслону
Дзвіниця виступає тінню.
Про що твій спів, самотній дзвоне?
До кого звернені моління?

Як зимно. Пагорбів не видко.
Ріка, з плачем, біжить нестримно.
Тумани в небі, мов намітка —
Як зимно.

Безлюддя. Мовчазна дорога,
Порожня аж на цілі гони.
Благання — звернені до кого?
Про що твій спів, самотній дзвоне?

Панічним страхом серце душить,
Де якось пусто і нізчимно. . .
На що ти ждеш, пустельна душе? —
Як зимно.

О, як любив я, нещасливий.
В очах — криниці сліз бездонні.
Тому і плачу з цього співу,
Як чую дзвони похоронні.

Вже день помер. О ноче тиха,
Прийди бо. Дзвоне, замовчім-но.
Для мене смерть — остання втіха.
Як зимно.

Мої нещастя і любови
Вітри рознесли невгомонні.
Я їх оплакую. І знову —
На серці дзвони похоронні.

Так гірко-гірко дзвін заводить.
Зірки заімлені. Окрімно
Лише бліда Венера сходить.
Як зимно. . .

Степан САПЕЛЯК

У 110-У РОКОВИНУ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

Елегія до епітафії Гн. Хоткевичу

«. . .В ВІЧНІЙ РУЇНІ І ВІЧНІЙ ТВОРЧОСТІ
Я ЧУЮ ЙОГО! В вічнім умиранню і вічнім
народженню! В вічнім злі і вічнім добрі
чую я БОГА!»
Гнат Хоткевич: «Гірські акварелі»

I.

Ми нині прах. Все мерхне і біліє.
А сніг іде. Сльоза моя в крові.
І кряче крук на зголоднілім гіллі
Над сивістю ненаших матерів.

А сніг іде. Століття за століттям.
Чорніють сни. І прощення нема.
Його зову — Гуцульщино, мій світе. . .
Його нема. Гора моя німа.

Нема. Лиш гори. Небо. І смереки.
Встеля барвінок Довбуша кістки. . .
Скажіть мені, степи мої і предки
Де птичний гай? Де воля? Де квіти?

Скажіть мені. Душа моя усюди
Як заповіт. І струни у труні.
Це попіл?! Ні. Це сніг. . ? Це людоЮДИ!
Куди ВИ. . ? На стриноженім коні.

Куди? Куди ми? Де свята дорога?!
ТЮРЕМНИЙ ВАЛ. І тіні Україн. . .
Де наш Кобзар?! Подвір'я до порогу
Де мальви? Вікна? — повні голубих хмар'їн

ЧОРНОБИЛЬ ОСЬ. . ! Як Демон з румовища. . .
І попіл наш сльозою до води.
О люди! Люд! Почнім з калин і вишень. . .
Ще раз зачнім із пісні і верби.

Зачни жоно. Дружинонько. Дружино.
Вітчизно. Україноньокою. Жита!
Заплодоносьте золотоносним жниво̀м
Під голубим світанням і життям.

Отак. . . Покаймося до неба і почнімо
Від чорнобривців, ластівки й Дніпра.
А пісню наречім — ХОТКЕВИЧІВНА
І ЛИК ЙОГО ВПОМ'ЯНЕМО І ПРАХ. . .

МАЗЕПА
(Туга пам'яті)

«Пройшла та ніч. І ще ночей
Пройшло без ліку над Іваном,
а каре золото очей
журба все покрива туманом».
Вол. Сосюра: «Мазепа»

I.

Світ відлунав. В рубцях гноївся степ
Світ відлунав. Ще палі в кровотоці.
Полтавський бій. Сльоза з полону йде.
Щока у торбі. І життя при боці.

Сльоза іде. Без брів і без коси.
Сумує сум, як птах посеред поля.
Сльоза іде. Ще мокра від сльози.
За шляхом шлях. Голівонька в неволі.

За шляхом шлях. Степи наманівці.
Із вузликами волі повтікали.
Сльоза іде. Обвуглена, як сіль,
Світ відлунав. Життя на чорній палі.

Світ відлунав. Все позникало геть.
Куди Вкраїно. . ? Озирнись на небо.
Немає нас. Ні тут. Ні там. Ніде.
Нема. Нема. Ми знову безіменні.

Ми знов не ми. Не наші ніч і день.
Не наші мальви. Ржа перед очима.

І гетьманська хода. Невольником іде.
Вся в темноті. Без шаблі і Вітчизни.

Ганьбо. Ганьбо. Вже губи в німоті,
І свище смерть з подвір'я на подвір'я.
Катоване ребро, як пресвятую тінь
Десь крук клює в Чумацькому сузір'ї.

Прокльоне мій. В димах я і ропі.
Народе мій. Ти знов на ешафоті.
Свіча моя в священній чорноті.
Скорботою стікає по скорботі.

Моя Вкраїно. Мій безрідний хрест.
Опухла ти. Пухлина у пухлині.
Моя недоле. Доленько. Мій терн.
Відходить світ. Б'ють дзвони по Вітчизні.

Мовчить душа. Посивіли віки.
Безсмертний дух до сонця сонях хиле.
Світ відлунав. Осипались зірки.
Лиш скіфські баби в полинах молились.

Б'ють дзвони. Б'ють. Йде булава в вінку.
Б'ють дзвони. Б'ють. Знамена малинові.
Заснула смерть на ржавому гвіздку
І капле пам'ять з шаблі, як з ікони.

Від Редакції «В.Ш.»

Степан Сапеляк, автор першої частини Елегії до епітафії Гнатові Хоткевичу і двох частин поеми «Мазепа», що їх беремо передруком із збірки віршів під наголовком «Без шаблі і Вітчизни», видану в квітні 1989 року у видавництві Дослідчого Інституту «Україніка», Торонто, Канада, це теж довголітній український політичний в'язень, член Української Гельсінської Спілки, співфундатор Української Асоціяції Незалежної Творчої Інтеліґенції і редактор органу Асоціяції «КАФЕДРА», яку (2 і 3 числа) перевидає СУБ.

Дмитро ГРИНЬКІВ

ТРИЗНА У КОЛОМИЇ
(Поема)

I.

Дотлівають у сховах
Знесені Карпати —
Хрести споминів
Зі згарища —
    Довбушева церква
Цідяться сльози
З Довбушевих зіниць
Вибілюються сорочки
    звитяжців
В Довбушевій пазусі
Роїться Україна —
Чотова Правди
Коломийська площа страт —
Моторошно виє
Криваве каміння
Засучений зашморг
Заціплено мовчить
Нанизані серця
На криваві списи
Чорних попелищ
Нині тризна!
Нині у Коломиї
Я вкотре буджу —
О чорні била! . .
Жахливі румовища
Хто ти КАТЕ
Розпиначу найбільшого тіла
з опришків
на дванадцять Довушів
ти і досі
тримаєш
сокиру бородату

2.

Куди ідеш
Не промини
Чорної плити страт
Куди ідеш
Не уникай
Дванадцяти Довбушів
Куди ідеш —
    Вкраїну не минеш
Куди ідеш
Не минай божевілля двоїх
Бути чи не бути
Куди ідеш
Кругом плаче каміння
    і зелена рута
Зупинись
    (Везувій). . .
        Війна! . .
Стань з Україною
Випий цю чашу до дна!

3.

Вишколені нормами
Духовного порятунку
Репресують рух
Енної колони
Енна колона
Йде по окрику зверху
Сліпо
    бездумно
        проломно

В безвість
На смерть
На кров
Енна колона
Вовіки і знов!

4.

Вкотре
Духовні пігмеї
Споряджають
на Україну
Криваві обруси
Вкотре
Завісивсь на ґратах
плач Ярославни
Вкотре
шикується на кроваве
мливо
нова ґенерація
і вкотре
мамлюки женуть
у ясир
серп
і мою ладу
Творячи вкотре
Сибіріяду
Вкотре. . .
Та ти вір
Не вмруть трембіти гір!

5.

Тризна у Коломиї!
Важким сталінським кроком
Сходять великі вожді
в небуття
Панічно сичить
з підворіть
замшілі насильники
Що це?!
Світ-Переділ
Дзвін-Передзвін
(Тьмяні ордени
засмальцьованих лацканів
мовчать
Сліпучі ордени афган
вибалушено кричать). . .
Крешуть іскри в чергах
коштурами заслуг
та знову зачитує
Чорний Акафіст
Червоний Кремль
Кому наперед
Кому під триб. . .
Я на тризну прийшов
Євшан-зілля приніс
Коло вкраїнських воріт
Каїни товпляться мой!
Де Довбушева варта??
Кожен з нас вартовий мой!
Кричу нині усім
Вартуй!
Вартуй!!
Вартуй!!!

6.

Вклякну на коломийській
площі страт
Поклони і молитви
За Довбуша
за кров
В Коломию Шевченко прийшов
Вартував і голос
і колос
і рід

В Коломиї Шевченко
Щоб світ
Не закацапив колючий дріт!
В Коломиї загарбник-сатрап
Розбив Кобзареве чоло*
Кров
Дивлюся з-за Ґрат
Печеніжин — тюрма
село
Зупинись
тут дзюрить під землею
Живиця з живиць
Тут зацюплена
В камері
В камені
Опришківська міць!

м. Коломия, 1989 р.

* * *

Автор поеми «Тризна в Коломиї» — довголітній політичний в'язень пермських концтаборів, а нині відповідальний редактор незалежного альманаху «Карби гір», що виходить в Коломиї, на Івано-Франківщині.

Редакція «В.Ш.»

---

* В 1914 р. російські війська під командуванням генерала Брусилова здобули Коломию, і знесли пам'ятник Т. Г. Шевченкові

Наука, досліди

Проф. д-р Юрій БОЙКО-БЛОХИН

ШЕВЧЕНКО І МОСКВА

Передрук довшої праці Шановного Автора, надрукованої у книзі «ВИБРАНЕ», том III, Мюнхен, 1981, за згодою Автора

(Продовження, 5)

Поема «Тризна» — це плач гордої одинокої душі, яка в своїх високих поривах, в служінні своїй батьківщині, не знаходить собі зрозуміння серед чужого світу і натикається на стіну байдужости:

О святая!
Святая родина моя!
Чем помогу тебе рыдая?
И ты закована, и я
. . . . . .
Тебя убили, раздавили;
И славословить запретили
Твои великие дела!

Шевченкові виступи російською мовою до заслання були спорадичними. Вони вичерпуються допіру згаданими творами.

Шевченко прийшов до висновку, що російського імперіяліста словом не дошкулиш.

Удруге звернувся Шевченко до використання у своїй творчості російської мови на засланні. Навіть совєтські дослідники змушені, на основі аналізування тексту повістей «Наймичка» і «Варнак», прийти до висновку, що дати під цими повістями («Наймичка» — 25 лютого 1844р., «Варнак» — 1845 р.) Шевченко свідомо поставив незгідні з правдою (див. вступну ст. акад. О. І. Білецького «Русские повести Т. Г. Шевченка». Т. Шевченко, Собр. соч., т. V, стор. 7-8). В дійсності ж ці повісті, як і всі інші, написано в 50-х рр. на засланні, і поставлення раніших дат є лише способом конспірації перед російським начальством. Поета заслано в пустельні піски без права писати й малювати. Надруковані його книжки не дозволялося продавати. Живу людину хочуть впакувати в труну. А поет не дається. Ідучи із смердючої касарні в пустиню, ховаючися там

від людей, мережить віршами захалявну книжечку. Однак знає, що заслання його безтермінове; можливо, що він ніколи не вийде на волю і ніколи не бачити йому в друкові плодів своєї підневільної музи. І це так важко діє на нього, що він далі не всилі писати поезії, западає кількарічна перерва, і Тарас Григорович спромагається повернутися до поетичної творчости аж тоді, як дістає радісну звістку про недалеке визволення. І от на ці роки поетичної безплідности головно і припадають його прозаїчні твори російською мовою. Мистець добирав способу, як все таке йому вибратися з німої могили, як поділитися своїми думками із українською громадою. Мимохіть мусів звернутися до російської мови, як до засобу конспірації. Думав, що чужа мова так здеформує мистецьку фізіономію його творів, що цензура не пізнає в них справжнього автора. Писав під псевдоніном — Тарас Дармограй. Написані повісті висилав через своїх друзів до редакцій російських журналів. У листах писав про це дуже обережно, називаючи свої «контрабандні» посилки «шматками матерії».

Повісті лежали в редакціях без руху. Це був бойкот. Почасти з недооцінки, почасти з боягузтва редакторів, а може не ябияку ролю в цьому бойкоті відогравала свідомість того, що повісті не були російськими по своїй суті, вони залишилися українськими. І редактори не знаходили за потрібне цей чужий їм світ задивленої в себе України виносити на сторінки своїх журналів. Авторитет російських редакторів вплинув і на Пантелейомона Куліша, який до Шевченкових повістей поставився осудливо. Остаточний засуд дав редактор «Русской Беседы» С. Т. Аксаков. В листі до Тараса Григоровича він висловився про повість «Матрос» так:

> «Вона (повість — Ю, Б.) аж надто нижча від вашого величезного поетичного хисту. Ви лірик, елегіст, ваш гумор невеселий, а жарт не завжди дотепний. Правда, там, де ви торкаєтесь малювання, там все у вас прекрасно, але це не викупає недоліків цілого оповідання (цит. за кн.: Ш-ко. Собр. соч. т. V, стор. 9).

Після такого відгуку Шевченко припинив свої спроби видрукувати повісті. Присуд російських редакторів тяжив над думками українофілів про ці твори, і повісті в окремій книзі появилися друком аж 1888 року, однак ще й дотепер не дочекалися всебічної наукової оцінки в українському літературознавстві.

Безумовно, прозаїчні твори Шевченка мали деякі помітні навіть на той час мистецькі недоліки, переважно в композиції. Одначе, на фоні тодішньої літератури вони все таки були явищем надзвичайним і своєю тематикою, і ідейними мотивами, і окремими мистецькими деталями.

В них відбилися образи понурого середньоазійського ляндшафту й побуту, стражання людей, закинутих в умови напіввварварського існування в солдатчині. Там знайдемо й картини Петербурґу 40-х рр., від розкішних апартаментів Брюллова починаючи і на гнилих «трущобах» «публічних домів» кінчаючи. В насвітленні всього цього лежить виразна печатка великої людяности, що нагадує нам дух «Знедолених» Віктора Гюґо. Повістяр мислить образами як революціонер і просвітитель, що передусім шукає ключів до перетворення духовости людської. Але і там, де мистець відривається від української дійсности, він все таки і чужину бачить українськими очима. Про це свідчить його м'яка і щира українська сантиментальність, задушевність, літературна форма розповіді, перебрана від Квітки-Основ'яненка. Та в центрі його тематики все таки Україна. Не гоголівська, в екзотику закосичена, приваблива і святкова, оповита романтикою і фантастикою, як пластично-прекрасний звук відгомонілого вчора; вона постає перед нами з Шевченкових повістей у всій своїй маєстатичній простоті й реальності, як Україна вічно невмируща зі своїми історичними пам'ятниками архітектури, зі своєю красою природи, з людьми, що черпають життєву снагу в патріярхальних традиціях старовини і, як уміють, боронять себе від зазіхань холодної півночі, від розкладових впливів Москви.

Колоніяльна система глибоко внурилася в український організм в часах Шевченка. І не тільки цензурні обставини, але й самий факт опанування України Москвою в першій половині 19 століття, опанування, яке вже заходило і в деякі сфери духового життя, змушує Шевченка в трьох місцях своїх повістей говорити про «Росію», розуміючи в комплексі російськости і Україну. Це була констатація наявного і тимчасового стану, але ні в якому разі не примирення з ним.

Обходячи цензурні рогатки, Шевченко знаходить форми для м'яко ліричного картання української психології гречкосійства, сумирности і неповороткости українця, його сердечної привабливости, простодушної наївности, поетичних, але згубних для розвитку народу:

> «О, милі непорочні земляки мої! Якби і матеріяльним добром ви були так багаті, як моральною сердечною привабливістю, ви були б найщасливіший народ в світі! Та ба! Земля ваша, мов рай, мов сад, насаджений рукою Бога — чоловіколюбця, а ви тільки безплатні робітники в цьому плодоносному, розкішному саді. Ви Лазарі убогі, що живитеся падущими окрушинами з розкішної трапези ваших зажерливих ненаситних братів».

Це також констатація сумного факту єдности «російського комплексу», але такої єдности, в якій є старший російський брат, зажерливий і ненаситний, що за столом життєвого бенкету усадовлюється, і українець — «Лазар убогий», що крихтами живиться. Чи ж можна створити яскравіший і експресивніший образ колоніяльної системи «матушки — России?» Большевицькі спроби трактувати щойно наведену цитату, як образову формулу відносин поміщиків і кріпаків тут цілком безрадні. Треба триматися тексту, а не власних здогадів. А текст виразно каже не про «селян», не про «кріпаків», а про «земляків» і про «народ» у його відношенні до світу.

Совєтське літературознавство твердить, що Шевченко в своїх описах українських історичних пам'ятників виявляє «історико-етнографічні інтереси». З Шевченка тут хочуть зробити лише ученого моля, археографа. А насправді було інакше. Старовина промовляла до поета своєю пророчистою мовою національної слави і безслав'я, і повістяр розкривав її мову перед читачем:

> «Берегами Дніпра, в губерніях Київській, Полтавській, ви не пройдете верстви поля, не прикрашеного високою могилою, а іноді й десятком могил. . . Моя прекрасна, могутня, вольнолюбива Україна туго начиняла своїм вольним і ворожим трупом незчисленні величезні кургани. Вона своєї слави *на поталу* (Підкр. Шевченка) не давала, ворога-деспота під ноги топтала і — вільна нерозтлінна — умирала. Ось що значать могили! . . («Матрос»).

У повісті «Близнята» маємо клясичний зразок політичної пропаґанди Шевченка через, здавалось би, «невинне» змальовування церковного образу.

Козак Микита Федорович Сокира зі своєю дружиною Параскою Тарасівною їздять молитися в переяславську церкву Покрови, що її збудував, як каже Шевченко, «полковник переяславський Мирович, друг і співучасник проклинаного Івана Мазепи». В церкві на чільнім місці образ Матері Божої, що покриває своїм омофором Петра І і його жінку Катерину, разом з ними й гетьмана Мазепу. Серед покритих омофором — і князь Меншіков. Микита Федорович докладно розповідав своїй дружині про історичних діячів, зображених на іконі, розповідає і про спалення Меншіковим столиці України, Батурина, Параска Тарасівна після цього зі здивованням запитує чоловіка:

«За що Вона його покриває?»

Саме по собі запитання промовисте. Тодішній читач, який здебільшого був знайомий з «Історією Русів», знав про варварство російської армії при захопленні Батурина, і для нього це питання

звучало цілком виправдано без докладніших пояснень автора. А взагалі цей уривок давав матеріял для надуми. Мазепа під омофором Божої Матері і щорічні прокляття на адресу гетьмана в тій самій церкві, де він на іконі зображений. Який змістовний натяк на брудний цинізм московської церкви!

Позитивні герої Шевченкових повістей ненавидять Москву і московщизну всією своєю істотою. Ось, приміром, старий чумак в повісті «Наймичка», Яким Гирло:

> «Раз було взявся він достарчати цукор-сипець до самої Москви, тільки Москва жартувати не любить з нашим братом хохлом, так що він ледве з парою волів додому прийшов. І з того часу, якщо йому ненароком хто скаже слово про Москву, то просто з хати вижене, а якщо в гостях почує таке слово, то надягне капелюха і, не прощаючись із господарем, поїде на свій хутір. Яким Гирло, як видко, був чоловік не так собі, не всякому давав собі ступати на п'яти».

У Гирла найнялася в найми дівчина-покритка. Її кривдник-коханець, московський офіцер, полюючи на зайців разом зі своїми товаришами, натрапляють на хутір Гирла:

> «Накинувши кожух, вийшов до них сам Яким і спитав, знявши капелюха, що їм треба.
>
> — Відчиняй браму, тобі кажуть, старий хохол!
>
> Яким надягнув шапку і, не кажучи ні слова, пішов назад до хати.
>
> — Що там таке за воротами? — спитала його Марта.
>
> — Татари підступили, — відповів він спокійно».

Таку саму антимосковську поставу знаходимо і у Микити Сокири. Московська пісня «пастушка полоскалася в струях» є для нього піснею чужоземною і чужою для українського смаку, і Микита своєю іронією до таких пісень поволі відзвичаює від них свою дружину, яка вхопила вже перших плодів русифікації, і повертає її до лона рідної пісенної культури.

Неґативні образи російських поневолювачів України відтворені письменником із життя з глибокою правдивістю і відразою.

Ось хоч би й повість «Наймичка». Безецний джиґун корнет спокусив дівчину, покинув її покриткою, а коли вона дала собі раду, врятувала дитину й себе від загибелі, корнет знов знайшов її й хоче відновити свої брудні залицяння. Йому довго не щастить. Нарешті військо вирушає в похід. Корнет робить спробу потягнути з собою й дівчину, щоб обернути її у військову повію:

— Ну, скажи, дурна, хіба тобі краще мужичкою бути?
— Краще.
Та зрозумій ти мене. Аджеж ти будеш офіцерша!
— Не хочу я бути офіцершею, я мати офіцерського сина, і з мене досить!
І вона знову відвернулася.
— Так от же тобі, уперта хохлачко! — І він її вдарив по голові нагайкою, промовляючи: — Проклята! Повернувши коня, помчав у поле».

Розгорніть сторінки повісти «Княгиня» і ви там побачите кольоритну фігуру князя Мордатова, брудного хама і циніка. Через одруження дістав він собі в маєток українське село. Свій палац перетворює на вертеп розпусти, улаштовує нічні оргії; «Танцюйте, — кричить, — хохлацькі душі, танцюйте! А не то всіх вас передушу!» Село стогне під його ярмом, жебрачіє. Недорід через засуху приносить з собою голод. Люди блукають, мов тіні, вимирають, божеволіють. У князя ж повні комори хліба, що його їдять миші. Але він невмолимий. Не дати селянам ні рисочки! Хліб продає жидам на сторону. А коли прийшла люта зима, загостили до селян, крім голоду, ще й люті морози:

«Ліс, обідраний весь, висох, а князь, наш господар, заборонив його на дрова рубати. — "Хто, — каже, — хоч гілочку зрубає, того, — каже, — в труну зажену. Ліс гарний, сухий, влітку візьмуся, — каже, — палати собі будувати. Я люблю простір, мені потрібен палац, а не хибарка хохлацька, в котрій я тепер гніжджуся, як ведмідь, у барлозі!" — І люди бідні і мерзли і мерли.»

Як бачимо, ці твори хоч і написані по-російському, не можуть називатися «російськими повістями», і даремно таку назву причіплюють до них большевицькі видавці, намагаючись хоча б таким способом творити враження, що Шевченко є «сином двох братерських культур».

(Закінчення буде)

Д-р Михайло БОРОВИК

ШЕВЧЕНКО ПІСЛЯ ЗАСЛАННЯ (1857-1860)

В 175 річницю народження Генія українського народу Т. Шевченка

Мета творчости Тараса Шевченка була така, як і мета всього його життя. Ця мета зосереджувалася на глибокому патріотизмі, змістом якого була свідома любов до України — любов саможертвенна, здійснювана словом, ділом і думкою. Шевченків патріотизм мав за свою основу природну любов до земляків своїх і освячену християнську етику, з якої випливав Шевченків демократизм. Його патріотизм був активний, тому і творчість Шевченка закономірно була наставлена на те, щоб пробудити й оформити національну свідомість українського народу, з конечним вивершенням цього в осягненні державної незалежности шляхом боротьби за неї з окупантами України.

Шевченкознавці в Україні і діяспорі студіюють в житті і творчості Шевченка не тільки окремі періоди, але також його творчість по рокам. В нашій статті-розвідці розглянемо період після заслання — це найзначніший з багатьох поглядів етап творчого шляху поета, новий ступінь розвитку його революційно-національного світогляду, який тепер досягає остаточної зрілости.

Найбільша подія 1857 року — це звільнення Шевченка з неволі. Цей рік почався для поета в Новопетровському форті, а закінчився в Нижньому Новгороді, бо тут Шевченко мусів деякий час чекати на спеціяльний дозвіл повернутися до Петербурґу, до Академії Мистецтв.

Перших півроку таким чином пройшли ще в тій самій «незамкненій тюрмі», де він перебув повних сім років, з тих десятьох, що за «височайшою конфірмацією» були одміряні йому як кара за «порив молодости».

В день Нового Року він ще раз упевнився, що довго очікувана воля має незабаром прийти до нього. Саме 1-го січня, як святковий дарунок принесли йому лист від графині Анастасії Толстої, дружини віце-президента Академії Мистецтв, в якому вона писала, що зроблено все для визволення Шевченка, і що вона має надію в скорому часі особисто побачитись з ним. Друзі поета в Петербурзі теж уже в січні дізналися про цю радісну новину і почали збирати для Шевченка гроші на поворотну дорогу. Графиня Толстая влаштувала у себе в домі спектакль на користь Шевчена.

Сам поет був певний, що в цьому ж таки січні буде полагоджений увесь формальний бік справи з його звільненням з війська. Тому він одразу почав лаштуватися в дорогу — заготовив вудженину і насушив сухарів. Але так, як від перших неясних чуток про майбутню волю в минулому році до цілком певних відомостей в листі гр. Толстої пройшло півроку, так само добрих півроку мало пройти ще й до того часу, коли офіційні папери про звільнення дістануться до Новопетровського форту.

Цікаво, як тепер, напередодні волі, розцінює свої десятирічні страждання Шевченко. Думки з приводу цього ми знаходимо в перших же записах «Журналі-Щоденника», який він почав вести 12-го червня 1857 року, в ювілейний місяць, бо 8-го червня 1847 року, себто 10 років перед тим, він прибув до Оренбургу одбувати кару рядовим солдатом. «Журнал-Щоденник» — це дорогоцінна книга життєвого досвіду, багатюща скарбниця підсумків пережитого, спостережень, соціяльно-моральних і естетичних оцінок, філософських роздумів і узагальнень та мрій про майбутнє.

Треба було мені почати свій Журнал, — пише Шевченко, — од часу посвячення мого в солдатський сан, сиріч од 1847 року. Тепер був би це товстенний і пренудний зшиток. Згадуючи ці минулі сумні десять літ, я сердечно радію, що мені не прийшла тоді добра думка завести собі записний зшиток. . . . На саму згадку про минуле та про те, що я за цей час бачив, починаю тремтіти, — а що ж було б, якби я записав цю похмуру декорацію *і* бездушних, грубіянських лицедіїв, з якими мені довелося грати цю похмуру, одноманітну, десятилітню драму. Пройдімо повз моє минуле, лукава пам'яте моя. Не скаламутьмо серця щирого друга недостойним спогадом, забудьмо й простімо темних мучителів наших, як простив милосердний Чоловіколюбець своїх жорстоких розпинателів. Звернімося до того, що світле й тихе, як наш український осіній вечір, і запишімо все, що бачили й чули, і все, що серце прокаже».

Цей настрій християнського всепрощення зроджується в Шевченка з тієї твердої впевнености, що важкий десятирічний іспит він витримав з великою гідністю. Його однаково тішить і те, що він «ані на йоту не посунувся на полі військової просвіти», і те, що «все це невимовне горе, всі роди приниження й наруги» — минуле, начебто не зачепили його. «Гіркий досвід, — зазначує поет у «Щоденнику» 20-го червня, — пройшов повз мене невидимо. Мені здається, що я точнісінько той самий, що був і десять літ тому. В моєму внутрішньому образі не змінилася ні одна риса. Чи добре? Добре. Принаймі мені так здається. І я з глибини душі дякую своєму всемогутньому Сотворителеві, що він не попустив жадному досвідові торкнутися своїми залізними кігтями моїх переконань,

моїх дитинносвітлих вірувань. Деякі речі просвітлили, заокруглились, набрали натуральнішого розміру й вигляду. Але це наслідок байдужого пролету старого Сатурна, а ніяк не наслідок гіркого досвіду».

Місяцем пізніше (28.VII) вже формально звільнений з неволі, але ще в тому самому форті, згадуючи минуле невільницьке життя, Шевченко ще раз записав до «Щоденника» подяку «всемогутньому Чоловіколюбцеві, що подарував» йому «силу душі і тіла пройти цей похмурий тернистий шлях, не зранивши себе й не принизивши в собі людської гідности». Цей настрій — переважаючий настрій цих місяців. Християнська етика — це мірило його оцінок добра і зла. Всякий злочин і моральну гидоту він найрізкішими словами картає у своєму «Щоденнику» і з вражаючою лагідністю описує заподіяні йому дошкульні прикрості — «це не злочини, а вандалізм», як він назвав це в листі до гр. Толстої.

27-го червня Шевченко записав у «Щоденнику» «темну подію», як п'яний офіцер нізащо заарештував його і посадив на гавптвахту «годувати блощиць і бліх». На ранок подія з'ясувалася, Шевченка випустили, а в «Щоденнику» до опису цього «трагіжарту» додано такі слова: «я в глибині душі прощаю моїх гонителів і тільки молю всемогутнього Бога швидше визволити від цих недолюдків». Таких і подібних випадків було більше. Поет старається уникати людей, а речі стають йому близькими друзями до того часу, поки він вільний у вільному оточенні. Самота здається йому справжнім раєм, особливо після десятилітнього життя в казармі.

2-го липня він знову підкреслює ролю речей у своєму тодішньому становищі: «Дві випадково зроблені мною речі так удались, як рідко коли вдаються твори глибоко продумані. Перша річ — оцей журнал, що в ці томливі дні дожидання став для мене необхідний, як болящому лікар. Друга річ — це мій мідний чайник, що стає необхідним для мого журналу, як журнал для мене».

Крім родини коменданта родини форту Ускова, його дружини і двох їх маленьких дівчаток, Шевченко не цурається лише одного офіцера, також самітнього як він сам, поляка-повстанця 1831 року Мостовського. В одному з листів він називає його своїм «старим незабутнім другом». Поета з Мостовським в'язали спільні спогади про Орську кріпость, спогади про спільних друзів, що залишилися там. «Мостовський для мене тепер справжній скарб», — писав Шевченко до Броніслава Залеського; «це один-однісінький чоловік, з яким я зовсім щирий». Ще за два роки перед звільненням Шевченка Мостовський пропонував йому жити в нього, щоб трохи полегшити поетові умови існування. Але Шевченко одмовився, боячись накликати на нього кару. В записах 1857 року в

«Щоденнику» раз-у-раз знаходимо ім'я Мостовського. «Мостовський — одна-однісінька людина з усієї залоги, яку я люблю і поважаю» (Запис, 16-го червня).

В духовній істоті Шевченка потяг до мистецтва міцно з'єднався тепер з природою самотнього життя. «А скільки радости в цьому пустельницькому житті, — писав він до Броніслава Залеського. — Цю радість і це щастя той тільки зрозуміє, хто любить божественне мистецтво так, як ми з тобою його любимо» (лист від 10-го лютого, 1857 р.). Навіть у важких обставинах солдатського підневільного життя мистецтво було для Шевченка вихідною точкою для усіх його думок, оцінок і прагнень. Листи його і «Щоденник» — найкращий доказ тому, що мистецтво було дійсно основою всієї його натури, всього його життя. Обмежений протягом цілих десятьох років у своїй власній творчості, він плянує тепер удосконалюватися в ґраверстві. «Десять літ без вправ можуть зробити і з великого віртуоза звичайнісінького корчемного балабайника», — записав Шевченко 26-го червня 1857 року в своєму журналі.

Найбільшим мистецьким твором цього року, а мабуть і в усій малярській творчості Шевченка була задумана ним ще минулого року, а виконана частково в 1857 році, складна малярська епонея на євангельську тему, про гріх і розгрішення Блудного сина, перенесена в умови сучасного життя. Вісім картин з цієї серії були виконані сепією в першій половині 1857 року. Шевченко мав намір пізніше «пустити їх у світ у ґравюрі акватіна».

Пейзажі, місцеві побутові сценки і портрети належать до живописного репертуару Шевченка 1857 року.

Інтуїтивне сприймання мистецтва — характерна риса в естетичному світогляді Тараса Шевченка. Наукова аналіза, на його думку, ні в чім не може допомогти мистцеві. І лише мистець може показати в своїх творах Божественне походження краси. В листі до Бронислава Залеського він писав: «Недосить бачити, милуватися прекрасним, розумним, добрим чолом людини, треба нарисувати його на папері й милуватися нам, як створінням Бога. Ось чого треба для повної нашої радости, для повні нашого життя». З цих позицій Шевченко розцінює мистецькі твори і самих мистців. Особливо високо ставить він свого великого вчителя Карла Брюллова.

Рік визволення відродив і Шевченка-поета. Ще в Новопетровському форті він написав другу частину повісти «Прогулянка з приємністю і не без моралі», яка первісно мала назву «Матрос». В цій другій частині, як це зазначав Шевченко в листі до Лазаревського, «різкіше визначилася загальна ідея оповідання», пов'язана з думками про визволення кріпаків. Цікаво, що Шевченко і в словесній творчості, так само як і в малярській, уважав для себе за-

критою певну частину, а саме віршову форму. «Я ще не дуже зостарівся та знівечився, — писав Шевченко Кухаренкові, — а може дасть Господь милосердний, що одпочину та на старість попробую писати прозу: о віршах уже й нічого не думать» (лист 22-го квітня 1857). Але вже 16-го травня 1857 р. датовано поему Шевченка «Москалева криниця» на той самий сюжет, що він його використав у 1847 році в Орській кріпості, навіть під тою самою назвою. Обидві поеми були присвячені Кухаренкові і можна гадати, що нову обробку того самого сюжету зробив був Шевченко саме для перевірки, чи «не захолонув у неволі» він як поет. Посилаючи новий варіянт «Москалевої криниці» Кухаренкові, Шевченко для порівняння додав ще два твори — «Ченця» і «Вечір» з того ж 1847 року, що й перший варіянт «Криниці». В супровідному листі Шевченко питав: «чи помолодшав я через 10 літ у неволі, чи постарішав серцем, скажи мені, мій брате рідний». В листі до Василя Тарновського-сина, Куліш так оцінив цей новий варіянт «Москалевої криниці»: «Не ослаб, я окріпнув у йому дух. Великий він поет, воістину».

Дванадцять днів від 21-го липня до 2-го серпня різко відділили в житті Шевченка дві частини 1857 року. 21-го липня до Новопетровського форту прийшло офіційне повідомлення про звільнення поета з військової служби, а 2-го серпня, о 9-ій годині вечора, він на хисткому рибальському човні покинув назавжди місце свого заслання. Ці 12 днів він був уже не напів, а цілком вільною людиною, але неясність поворотного маршруту хвилювала його, чи не доведеться часом вертатися знайомим уже шляхом через Уральськ і Оренбурґ, замість короткого через Астрахань і Волгою вгору.

Почалося таки нове життя. Це відчуття великого перелому в житті охопило Шевченка з такою силою, що йому хочеться, щоб усе до найменших дрібниць було нове. Він заводить новий зошит для подорожнього щоденника, нове перо і свіже чорнило, мовляв, «наступила нова доба в моєму старому житті. Треба, щоб усе було нове» (запис 22-го липня). Ще й перед тим у листі до Броніслава Залєського поет запитував «Чи ти помічаєш зміну мого письма?» і додав: «добрий це знак, друже мій єдиний, знак свободи» (лист 8-го травня). Пишучи листа-подяку гр. Толстому, навіть на чорновому проєкті його, занесеному до «Щоденника», з особливою приємністю вперше замість «рядовий Т. Шевченко», поставив підпис «Художник Т. Шевченко», спеціяльно підкресливши для себе самого цю новинку (запис 26-го липня). На кожному кроці Шевченко старається упевнитись, що він «не зовсім здичавів». В ньому враз прокинулися всі приспані зацікавлення. В першому ж місті, Астрахані, він починає з вивчення місцевих «древностей».

Взагалі, шлях до Нижнього Новгорола Волгою вгору ввесь час викликав у Шевченка настрій глибокого зворушення, розчуленості й екстатичного захоплення природою, людьми. Подорож Волгою тривала майже цілий місяць. Тут треба відзначати зустріч з колишнім кріпаком Олексою Пановим, чудесним скрипалем, який на пароплаві був за буфетника. «Три ночі зряду, — записав Шевченко 27-го серпня, — цей визволений раб-чудотворець безвозмездно підносить мою душу до Творця вічної краси принадними звуками своєї дешевенької скрипки. . . Дякую тобі, кріпаче-Паґаніні». Шевченко записав до щоденника гнівну тираду: «Із твоєї вбогої скрипки вилітають зідхання зневаженої кріпацької душі і зливаються в один протяглий, понурий глибокий стогін мільйонів кріпацьких душ. Чи швидко долетять ці пронизливі зойки до твого олив'яного вуха, наш праведний, невмолимий, невблаганний Боже?» На пароплаві Шевченко багато читає, переважно журнали минулого року, зарисовує надволзькі краєвиди. В Саратові розшукає Костомарова, але той був у цей час закордоном, і Шевченко цілий останній день серпня перебував у його матері. В Казані він знову пробує розшукати другого кирило-методіївця, Юрія Андрузького, не знаючи, що той був знову покараний і знаходився на Соловках.

Дня 20-го вересня пароплав був уже в Нижньому Новгороді, де Шевченкові довелося провести кінець 1857 року і початок слідуючого. Нижегородський період у житті Шевченка — це ціла епоха. На короткому відтинку часу вмістилося багато подій, переживань, думок. Це був кінець 1857 року, коли в Росії сміливо заговорили про звільнення селян з кріпацтва. Все це створювало найсприятливішу атмосферу для таких сильних революційних творів Шевченка, як «Неофіти» (датована 8-м грудня) та незакінчена поема «Юродивий».

Кінець року одмічений був у житті Шевченка приїздом до нього на побачення його сердечного друга М. Щепкіна і знайомством з артисткою К. Піуновою, але ближче знайомство з нею розгорнулося щойно в наступному році. Поет прожив у піднесеному настрої, створеному приїздом Михайла Щепкіна з Москви до Нижнього Новгороду.

Щепкін приніс для Шевченка щось більше за переживання відновленої дружби. Подих великого мистецтва сколихнув провінційну атмосферу, коли на сцені нижегородського театру Щепкін дав кілька спектаклів, де виступив у своїх коронних ролях у комедіях: «Ревізор», «Москаль-Чарівник», «Бедность не порок». За всі десять років це було, без сумніву, найглибше естетичне переживання поета. Останній запис перед Новим Роком, по від'їзді Щепкіна до Москви, був такий: «Я все ще не можу прийти до нормаль-

ного стану після чародійного, чарівного видіння. . .» Листи Шевченка до петербурзьких друзів ще й кілька днів після того згадують про ці незабутні дні, коли «великий артист і великий чоловік» підніс поета, за його виразом, «не на сьоме, а на сімдесяте небо».

Ґастролі Щепкіна мали для Шевченка ще один наслідок в його особистому житті. Це було короткотривале захоплення нижегородською зовсім юною артисткою Катериною Піуновою. Мабуть їй було 17 років, а Шевченкові добігав уже до кінця 44 рік життя. В листі до Щепкіна 5-го грудня Шевченко писав: «Тут є прехороша дівчина і талановита артистка Піунова», пропонуючи Щепкіну «вшкварити» з нею «Москаля-Чарівника». Але сталося так, як це було чотири роки перед тим у Новопетровському форті, коли не розтрачене глибоке почуття поета створило уявний світ навколо Аґати Ускової, що здавалася йому «найпрекраснішою жінкою», якою він, за його словами, «захоплювався аж до поезії». Облуда з очей спадала в Шевченка поволі. Піунова нічого не відповідала на освідчення і видимо уникала зустрічі. «Лукава істота», — назвав він Піунову в «Щоденнику» (запис 3-го лютого). По якомусь часі Шевченко вже не вагається сказати на її адресу різкі слова: «Дрянь, госпожа Піунова. От ноготка до волоска дрянь». «У мене все як рукою зняло», — признається у записі того ж таки дня (24-го лютого). Епізод з Піуновою, як і саме перебування в нижньому Новгороді в житті Шевченка було випадковим. Одруження стояло в плянах Шевченка і в'язалося в нього з життям в Україні. Нижній Новгород, Москва, Петербурґ — всі це етапи ступневого повороту до життя заповнені єдиною думкою про повноту особистого і духового життя; мистецтво, родина і рідний край, все те, чого він був позбавлений протягом десятьох років.

В 1858 р., 8-го березня, маючи нарешті поліційну перепустку до столиці, Шевченко виїхав з Нижнього Новгороду до Петербурґу через Москву, де стан здоров'я затримав його надовше, ніж він сподівався. Москва і Петербурґ зустріли українського поета ентузіястично; і тут, і там запрошували його до себе і влаштовували йому врочисті прийняття, де Шевченко знайомився з новими видатнішими постатями громадського і літературного світу обох столиць. В Москві поет відновив давні зв'зки з М. Максимовичем і О. Бодянським. У Москві ж зустрів і «давно не виданого друга свого» княжну Варвару Рєпніну, але у записі про цю зустріч у «Щоденнику» нема вже й сліду давніших романтичних стосунків. З нових заноймств найбільше враженя на Шевченка зробили родина Аксакових і декабрист С. Волконський.

У дні 27-го березня 1858 р. о 8-ій годині вечора, Шевченко був уже в Петербурзі, де він колись провів 15 років навчання, твор-

чих піднесень і слави. Перші ж кроки у цьому місті виявляють глибоку схвильованість поета: «По снігу та сльоті, — записав він у «Щоденнику», — я пішки оббігав майже без потребм пів міста». Випадкова зустріч з Гр. Галаганом принесла йому радісну несподіванку. Максимович передав через Галагана поетові неповний рукопис загубленої поеми «Іван Гус» разом з віршами Максимовича, виголошеними на прощальному обіді, влаштованому ним на честь Шевченка 25-го березня. На звістку про появу Шевченка в Петербурзі, до М. Лазаревського, де зупинився поет, прибіг його давній друг-артист Семен Гулак-Артемовський, що один із небагатьох підтримував листовні зв'язки з Шевченком під час заслання. За пів години Шевченко вже був у нього в домі, «як у своїй рідній хаті».

Пам'ятаючи, що за прискорення свого визволення він найбільше був зобов'язаний віце-президентові Академії Мистецтв, графові Ф. П. Толстому та його дружині, Шевченко разом із Лазаревським прийшов до них, щоб особисто скласти свою подяку в той таки перший день. Вся родина Толстих прийняла його як рідного. «Сердечніше і радісніше не зустрічав мене ніхто і я нікого так, як зустрілись ми з моєю святою заступницею і графом Федором Петровичем», — записав поет 28-го березня: Ця зустріч була сердечніша за всяку родинну зустріч». Багаторазові відвідини картинної ґалерії Ермітажу й річної виставки в Академії Мистецтв, переговори в справі видання поезій, знайомства все з новими людьми заповнили перші місяці перебування в Петербурзі. Це був переходовий період до нового життя на волі. При одному з одвідувань Ермітажа, а саме 3-го травня, Шевченко прознайомився з відомим ґравером Федором Йорданом, професором Академії Мистецтв. Йордан знав уже про Шевченка та його думку стати мистцем-ґравером і запропонував йому свої послуги. Тринадцять років по скінченні Академії Мистецтв Шевченко знов почував себе учнем. Він тішився тим, що його керівником буде Йордан, славний майстер у ґравюрі. «Після уважного огляду, — записав до «Щоденника» Шевченко, — я зупинився на ескізі Мурільйо «Свята Родина». Отже, за Божою та Йордановою поміччю беруся за спроби, а потім за Мурільйо».

Нова праця захопила Шевченка так, що він закинув свою поезію, і від 1858 і початку 1859 року ми маємо лише декілька невеличких творів. «Тепер думаю відкласти всяке писання на бік і зайнятися виключно ґравюрою, що зветься аква-форта, і якої зразок я Вам посилаю», — писав він у липні 1858 р. Сергієві Аксакову: «Не осудіть, — на що багатий, тим і радий. Цим неновим способом в нас ніхто не займається, і мені довелося робити спроби без сторонної допомоги. Це пекельно тяжко. Та, слава Богу, пер-

ший крок зроблений. Тепер піду сміливіше та скоріше і до наступної виставки маю надію зробити щось поважніше й більш викінчене».

Скінчивши роботу над картиною Мурільйо, Шевченко 15-липня взявся за ґравірування Рембрандтової «Причті про виноградний сад». Шевченко припинив провадження «Щоденника» 20-го травня, що починається словами: «До третьої години працював в Ермітажі», та подарував його 12-го липня Михайлові Лазаревському в день його ім'янин. Праця над Рембрандтом забрала в нього ще більше часу, велика перерва в листуванні поета (15-го липня-9-го жовтня). Відгуком переживань цих кількох місяців був лист Шевченка до матері його друзів Лазаревських, Афанасії Лазаревської, 9-го жовтня. По цій кількамісячній перерві він писав: «Після довгого і тяжкого іспиту (нехай воно і ворогам нашим не сниться), я не призвичаївся ще до радощів свободи, не став іще на нормальну колію життя. Мені все ще здається, що я в гостині, . . . та навіть не відповідаю моїм друзям». Шевченко жив тоді вже в самій Академії Мистецтв і міг дійсно ділити свій час між працею в Ермітажі і ґравіруванням в академічній майстерні: «часу не вистачало навіть на листування з друзями, не кажучи вже про поетичну творчість».

Дня 2-го вересня Рада Петербурзької Академії Мистецтв присудила Шевченкові титул академіка ґравюри, а 4-го вересня на урочистих річних Загальних зборах Академії цей титул за ним затверджено. За традицією таке надання найвищого мистецького титулу урочисто проголошували під звуки сурем і літаврів. Річні урочисті збори Академії були завжди зв'язані з відкриттям «звітної» осінньої виставки, на якій фігурували праці мистців, що діставали титули й нагороди. Гідно виступив на цій виставці новий академік. Крім п'ятьох чудових естампів-офортів, віни виставив і свій новий портрет, зроблений у серпні олійними фарбами. Був це твір високої мистецької вартости, один із шедеврів Шевченкової портретної творчости, «по-рембрандтівському» виконане погруддя гнівного, грізного українського вождя-революціонера. Портрет цей став предметом деякої сенсації і темою критики в пресі.

Роки 1859 і 1860 в укладі післязасланочого життя поета мали стати підготовчими до нового періоду, в якому він всю свою працю після стількох років поневіряння на чужині мав присвятити Україні, своєму народові, оселившися серед нього. Тому ці два роки (підготовчого до переселення на Україну періоду) подаються тут в аспекті особистого порядку, документованого листами самого Шевченка і спогадами близьких людей. Видно, що в останні роки три справи стояли у нього на першому пляні: літературний журнал, народня освіта і визволення селян з кріпацтва.

У Шевченка все сильніше зростає бажання здійснити давню мрію — оселитися в Україні. Серед усіх життьових негод високий берег Дніпра здавався йому тим пристановищем, де він нарешті знайде бодай душевний спокій і особисте щастя. В 1847 році, в першому році заслання, сидячи в Орській кріпості, він мріяв-снив про майбутню волю. Дніпрові гори вже тоді були тим місцем, куди він збирався принести і положити «замучене і поточене горем серце». Маленька хата на тих «окрадених Діпрових горах» здавалася йому найбільшим досягненням його майбутньої вільної долі.

Перша половина пляну — два роки студій, підходила до завершення. Треба було думати про найкраще розв'язання другої. Роки 1859 і 1860 заповнені думками, листами, в яких поет радиться і втягає у виконання пляну своїх сестер Катерину і Ярину. В цей плян входило придбання власної хати над Дніпром і одруження. Для Шевченка це було органічною потребою, обумовленою суто народньою основою його розуміння життя та довгою самотою на чужині. «А тим часом, — пише він своєму названому братові Варфоломієві Шевченкові, — прошу Твоєї щирої братньої поради: і перше так було, а тепер аж надто стало тяжко на самоті, якби не робота, то я давно одурів би, а тим часом не знаю сам, для кого і для чого роблю . . .» (лист від 2-го листопада, 1859 р.). А коли цей свояк поета порадив шукати собі інтеліґентну дружину, то Шевченко різко відповів йому: «Твоя порада добра. Спасибі Тобі, та тільки забув Ти ось що, а Ти це добре знаєш: я по плоті і духу син і рідний брат нашого безталанного народа, та й як себе поєднать з собачою панською кров'ю? Та й що та панночка одукована робитиме в моїй мужицькій хаті. З нудьги пропаде та й мені укоротить недовгого віку» (7-го грудня 1859). «Оті одуковані та неодрюковані панночки у мене в зубах зав'язли. Нехворощ, та й більше нічого», — згадує поет в іншому листі (2-го листопада, 1859 р.). В листі до Марії Максимович (22-го листопада, 1858) він пропонує зробити такі смотрини своєї майбутньої нареченої: «На те літо, як Бог поможе, я буду в Києві і на Михайловій горі, а Ви там денебудь під явором, або під вербою, і поставте мою заквітчану княгиню, а я піду погулять, та й зустріну її».

Дня 15-го травня, 1869 року, поет писав знову Варфоломієві Шевченкові: «проси сестру Катерину і сестру Ярину, чи не накинуть вони оком у Кирилівці яку огрядну та черупну дівчину, хоч і вдовицю, аби чесного роду, та щоб не стара та доладна була. Без жінки і над самісіньким Дніпром, і в новій хаті, і з Тобою, мій друже-брате, я буду на самоті, я буду одинокий».

За ці два роки перед смертю проходять кілька жіночих постатей, які поет згоден був обрати для себе за дружину. Це все дійсно

прості «неодуковані» жінки, навіть кріпачки. При останній подорожі в Україну в червні 1858 року року поет заїздив до Корсуня, де його свояк Варфоломій був управителем маєтків кн. Лопухіна. Тут він побачив кріпачку, молоду ще дівчину 16 років, Харитину, гарної вроди, що була служницею в родині Варфоломія. В кількох листах Шевченко пише, що вона дуже йому сподобалася, хоч він бачив її, як сам пише, «назирки». На другий день поїхав до Кирилівки і там просив сестру Ярину знайти йому дівчину. В Петербурзі він пригадав Харитину, яка «сама знайшлась». «Чи Харитину ще не приходив ніхто з нагаєм сватати, — питає поет Варфоломія. — Якщо ні, то спитай у неї нишком, чи не дала б вона за мене рушників. Або нехай сестра спитає, се жіноча річ».

Шевченко виявляє зворушливе піклування щодо Харитини. Він пише Варфоломієві: «Ще як скаже Харитина, що піде за мене, то прийми ти її в своїй хаті, як рідну сестру. Нехай вона, сердешна, од наймів трохи одпочине. На харч і її одежу я тобі вишлю гроші. Попроси за мене сестру мою, свою жінку, щоб і вона її привітала. . . Напиши мені, чи є в Харитини Батько, або мати, чи кріпачка вона, чи вольна. Коли кріпачка, то чия, і яка плата за її волю» (лист від лютого, 1860 р.) «Спитай у Харити», «напиши хоч пів слова о Хариті», — повторюється в кожному поетовому листі. Але Варфоломій не хоче, щоб вона була дружиною поета, і повідомляє, що Харитина не хоче за старого пана і має вже іншого нареченого.

Влітку 1860 року в Петербурзі, в знайомій родині Шевченко побачив наймичку Ликерію Полусмаківну. З першого ж разу він вирішив, що нарешті це й буде його дружина. «Будущеє подружжя моє, — писав він Варфоломієві, — зоветься Ликеря, кріпачка, сирота, така сама наймичка, як і Харитина, тільки розумніша одним — письменна і по-московськи не говорить». В хід цього роману були втягнені його петербурзькі друзі і знайомі: Микола Макаров, Варвара Карташевська, Надя Білозерська, Олександра Кулішева. Всі вони радили Шевченкові не робити цього кроку, бо знали низький моральний рівень Ликерії: «Тутешні земляки і землячки (а надто панночки), — признався поет, — як почули, що мені Бог таке добро послав, то ще трохи подурнішали. Ґвалтом голосять: "не до пари і не до пари". Нехай їм здається, що не до пари, а я знаю, що до пари» (22-го серпня 1860.). І Шевченко робить рішучі кроки, щоб довести справу до кінця. Ще 28-го серпня 1860 року він просить і одержує благословення на шлюб від матері його найбільших друзів — братів Лазаревських, а вже 18-го вересня, після того, як сам пересвідчився в моральних вадах Ликерії, забирає назад всі придані для неї речі. «Душі своєї не шкода було для Ликерії, а тепер шкода нитки». Він сам признався потім, що зако-

хався в уяві і бачив у дівчині не те, чим вона була (лист 5-го жовтня 1860 р.).

Паралельно з шуканням подружжя йшли гарячкові заходи щодо майбутньої оселі. Треба було обрати для цього місце, побудувати хату. З цими заходами пов'язана подорож Шевченка в 1859 році на Київщину, де між Каневом і селом Пекарі він наглядів собі ґрунт над Дніпром, що відповідав вимріяному ним місцю для оселення. Як відомо, подорож ця закінчилася невдало. Місцева поліційна влада, якій наказано було пильно стежити за Шевченком, арештувала його, обвинувачуючи в богозневажливих розмовах перед селянами. Після кількох днів арешту Шевченкові довелося повернути до Перербурґу і звідти вже керувати через Варфоломія Шевченка справою придбання цієї садиби. Ще з дороги (20-го серпня, 1859 р.) Шевченко пише своякові: «Зроби як умієш і як Тобі Бог поможе, бо мені і вдень, і вночі сниться ота благодать над Дніпром, що ми з Тобою оглядали». А з Петербурґу знову приспішує: «Та вже там роби, як знаєш і умієш, та тільки зроби, бо мені й досі сниться Дніпро і темний ліс понад горою» (10-го вересня 1859). Про один з висунутих Варфоломієм проєктів Шевченко пише: «Чи той ґрунт у Трощинського над самим Дніпром, бо як не над Дніпром, то мені й за копу його не треба» (лютий, 1860). І знову в травні того ж року: «Дбай о клапті землі чи по тім, чи по сім боці Дніпра, тільки щоб над самісіньким Дніпром» (15-го травня, 1860). Про один із запропонованих Максимовичем клапоть землі для Шевченкової садиби поет писав своякові: «видно Дніпро та здалека, а мені його треба коло порогу» (2-го листопада, 1859). Як статечний господар, він майже в кожному листі до свояка обговорює деталі справи. Радить поки дійде до придбання ґрунту закупити дубів 40 лісу, «вирубать, та й нехай собі сохне» на лісній пристані і пильні (2-го листопада, 1859, 12-го січня, 22-го квітня і 25-го серпня, 1860 р.). Дубовий ліс призначає для своєї «надвірної робочої комори». «На хату купи тільки соснового дерева; на двері й одвірки дубового, або ясенового (29-го липня 1860).

Мрії про власну хату над Дніпром не здійснилися так само, як і мрії про одруження. На все це не стало ні сил, ні часу. Протягом цих двох років він поспішає довершити й свої літературні задуми: видання українського журналу, перевидання «Кобзаря», складання підручників для недільних шкіл.

Ці клопоти з новим виданням «Кобзаря», різні перешкоди в придбанні власного кутка над Дніпром, труднощі в розв'язанні найважливішої для Шевченка справи одруження, а найбільше хвороба, яка давала себе знати в останній рік, — все це відбилося на поетичній творчості Шевченка. Песимістичні мотиви прори-

ваються в його поезіях все сильніше й сильніше. Поезія «Минають літа молодії» кінчається повною зневірою до своєї долі:

Сиди ж один, поки надія
Одурить дурна, осміє,
Морозом очі окує,
А думи гордії розвіє,
Як ту сніжину по степу. . .
Сиди ж один собі в кутку,
Не жди весни, — святої долі —
Вона не зійде вже ніколи
Садочок твій позеленить,
Твою надію оновить,
І думу вольную на волю
Не прийде випустить. . . Сиди —
І нічогісінько не жди. . .

(18-го жовтня, 1960)
Петербурґ

Якесь сумне передчуття примушувало змученого і хорого мистця приспішувати завершення практичного боку його життьового пляну. Але все ж він сподівався, що наступний 1861 рік усуне таки всі труднощі, і плян переселення на Україну здійсниться вже в найближче літо.

За два дні до смерти 24-го лютого (ст. стилю) пише Шевченко до І. Мокрицького поздоровлення з днем його Янгола і просить вибачення, що не може привітати його особисто, бо «я хворий, другий місяць не тільки на вулицю, мене і в коридор не пускають. І не знаю, чим скінчиться моє затворництво». Цей лист Шевченка був останній.

В день народження Шевченка, перший привітав Шевченка його найкращий друг, Михайло Лазаревський, і застав його в тяжких муках. Усю ніч мучили його страшні болі в грудях. Поет не міг навіть лежати; як уночі, так і вдень сидів у ліжку, обпершись руками об матрац і тяжко дихав. Ранком о год. 5-ій покликав слугу і попросив дати чаю з молоком. Поет випив і попросив слугу: «Прибери ти тут, а я піду вниз», і пішов по сходах у свою майстерню. Прибувши туди, Шевченко впав з останнім віддихом на підлогу. О год. 5 і 30 хвилин 10-го березня, 1861 р. поета не стало. Прожив рівно 47 років.

Карався, але не каявся. Служив Україні і своєму народові і там, навіть у казематах творив. Заборонено було писати по-українськи, писав про Україну по-московськи, бо на цій «кацапській, черствій мові» було йому дозволено.

Бібліографія

Шевченко, Тарас. «Кобзар»: Перший «Кобзар» Тараса Шевченка, 1840 р. За ред. Константина Біди, Оттава, Оттавський Університет, 1961, стор. 114.

Шевченко, Тарас. Кобзар, 1840-1940. Нью-Йорк, «Дніпро», 1953, стор. 367.

Шевченко, Тарас. «Твори». 2-ге доп. вид. 14 томів. Чікаґо, М. Денисюк, 1959-1961.

Шевченко, Тарас. «Кобзар», за ред. д-ра Василя Сімовича з поясненнями і примітками. 2-ге справлене видання за ред. д-ра Я. Рудницького. Вінніпеґ, УВАН, 1960, стор. 431.

Шевченко, Тарас. «Кобзар». Із «Основи» 1861 року. З нагоди сторіччя, за ред. Я. Рудницького. Вінніпеґ, УВАН, 1961, стор. 172.

Шевченко, Тарас. «Кобзар». Ред. статті й пояснення д-ра Л. Білецького. Т. 3-4. Вінніпеґ, «Тризуб», 1953-54.

Бойко, Юрій. «Творчість Тараса Шевченка». Мюнхен, УВУ, 1956, стор. 79.

Колесса, Філарет. «Фолкльорний елемент в поезії Т. Шевченка». Львів, М.М.А.Н., 1939, стор. 165.

Ненадкевич, Є. О. «Творчість Т. Г. Шевченка після заслання» (1857-1858), Київ, Держ. во-во художньої літератури, 1956, стор. 104.

Зайцев, Павло. «Життя Тараса Шевченка». Мюнхен, НТШ, 1955, стор. 399.

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —

ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,

ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН

І ФОНД АБН!

Роман РАХМАННИЙ

МИ — УКРАЇНЦІ ШЕВЧЕНКОВОГО РОДУ

Відзначування роковин самостійности й соборности України в січні кожного року дають нам, здається, вистачальну нагоду перевірити свій національний статус і наше особисте відношення до питань української державности. А все таки, щороку в березні, вшановуючи пам'ять найбільшого поета України — Тараса Шевченка, безпосередньою «розмовою з ним» ми намагаємося зміцнити свої політичні переконання і хочемо ще більше наснажитись його національною відпорністю.

Чому ж саме в поета? . . Та й чому якраз в цього поета ми всі шукаємо поради і відповідей на запитання, які тривожать нашу душу?

А тому, що всі українські основні державницькі акти-закони ґрунтуються на Шевченковій ідеології. Схвалювали ці закони діди і батьки наші, а вони свого часу самі вийшли з «Шевченкової хати», виховалися в Шевченковій державницькій школі. Стіни тієї хати-школи збудовані з готових панелей — зі сторінок Шевченкового «Кобзаря». Тож прийшовши на нашу щорічну розмову з ним, бачимо на її стінах ті самі яскраві Шевченкові заповіти. Прочитуючи їх самі, або слухаючи, як хтось інший читає їх уголос, усі ми поглиблюємо наше розуміння своєї національности — відновляємо вірність ідеям та ідеалам Тараса Шевченка: поета, державницького мислителя і пророка України.

I

Так, *Шевченко — передусім наш найбільший поет*, і то з роду геніїв: багатьма талантами «опромінений, ласкою Божою в серце зранений», болем і гнівом народу зроджений та власною волею зформований. Бо він свідомо прагнув стати поетом, і то поетом свого народу. Деякі його земляки радили йому облишити віршування українською мовою і триматися своєї малярської професії, бо, мовляв, вона безпечніша. Зате москалі називали його наївним ідеалістом, глузували з його намагання «мужицьку» українську мову зрівняти з російською, польською й іншими літературними мовами. . . Їм усім Шевченко відповів: «Нехай я буду і мужицьким поетом, аби тільки поетом, то мені більше нічого не треба!»

І добився свого. Вже із найранших поем і віршів, які згодом появилися в *Кобзарі* та в першому українському журналі, *Ластівці*, Шевченко зайняв видне місце в колі найвизначніших тогочасних поетів Европи. Але своєї поетичної творчости, і взагалі поезії, він ніколи не трактував, як вислів тільки естетичних почуттів для себе самого, ані як самоціль — «мистецтво для мистецтва». Ні, Шевченко свідомо чинив те, до чого прагнув і над чим трудився його великий попередник — Маркіян Шашкевич. Їх обох одушевляла одна ідея: витворити одну суцільну мову й літературу та з їх допомогою (як сказав І. Франко) «воскресити українську націю до нового життя, духовного і громадського».

Як поет, Шевченко виконав це завдання майже самотужки. Нашу мову він вивів із вікового занепаду, дав їй гідний повноцінний статус. Всю українську літературу зрушив із застою, підніс її до европейського рівня. Своїми творами він об'єднав увесь український народ, що був тоді «розполовинений» між двома імперіями — Росією та Австрією. Його поеми і дрібні вірші-перлини відродили історичну пам'ять українців — нагадали їм: *на державницькій славі своїх предків можна і треба відбудувати власне суспільство і, згодом, рідну державу*. Для цього він пояснив їм і нам, що українська національність — це культурна й психологічна спільнота «І мертвих, і живих, і ненароджених» поколінь українців на території України і поза її межами. Таким чином, Шевченко усіх нащадків українських на всій земній кулі записав у реєстр громадян ідеальної української нації-держави.

І з того часу вона живе та існує на всій Землі всупереч окупантам України і чужоземним асиміляторам.

II

Як державницький мислитель, Тарас Шевченко перший своєчасно розкрив перед очима своїх читачів страшний образ внутрішньої структури московської імперії. Щоправда, про царську Росію, як тюрму народів, писали й чужоземні автори, одаче ніхто з них не відтворив її нелюдяности так яскраво, як він. При тому, Шевченко не був т. зв. дисидентом, цебто діячем, який сперечається з режимом і, водночас, закликає зміцнити імперію економічними реформами та лібералізацією її правління. *Ні, Тарас Шевченко був щирий самостійник, що прагнув сам і закликав поневолені народи розвалити цю імперію зла.* Він вірив, що тільки тоді вони визволяться, а український народ тільки тоді відновить свою вільну й незалежну державу.

Крилатий Шевченків вислів: «В своїй хаті — своя правда, і сила, і воля!» ще й досі становить фундамент ідеології та програ-

ми всього народовладного українського визвольного націоналізму. Шевченків націоналізм — це ніщо інше, як рішуче прагнення будь-якого народу самовизначитися на своїй історичній території та незалежно від будь-кого правити собою згідно зі своїми народовладними традиціями. В тому нема ніякого шовінізму, ні самоізоляціонізму. Навпаки: Шевченкова віра у самостійну Україну ґрунтувалася на солідарності й любові усіх прошарків рідного суспільства та на взаємопошані й людяності в міжнаціональних стосунках.

В цьому аспекті Шевченко співзвучний з Маркіяном Шашкевичем, який у своєму псальмі сказав: «Віра серця мого, як Бескид, твердо постановилась на любові!» Сьогодні ми всі можемо з гордістю сказати: людство щойно тепер (наприкінці XX сторіччя) робить декляративні спроби іти шляхом, що його своїм словом і чином накреслив наш поет, державний мислитель і найгуманніший пророк — Тарас Шевченко.

III

Як вселюдський пророк, Тарас Шевченко керувався високими морально-етичними засадами в особистому, національному та в міжнаціональному житті. Згідно з цими засадами він оцінював діяльність керівників свого народу впродовж усієї історії України. За ще поганський наїзд на Полоцьке князівство він картав кн. Володимира Великого так само суворо, як він картав ізраїльського короля Давида за його провини проти гуманности. Великого гетьмана Богдана Шевченко боляче вражав словами осуду за його спілку з Москвою і за те, що він не передбачив усіх лих для України від того союзу, бо: «Москалики, що заздріли, то все одчухрали». А гетьманові І. Мазепі та його старшині Шевченко гірко докоряв за їхнє невміння досягти згоди з оборонцем Правобережної України, полк. Семеном Палієм, для спільної самооборони проти аґресорської Росії.

Отож, критикуючи суворо своїх державних діячів, Т. Шевченко з тим більшим моральним правом безоглядно засуджував чужих: московських царів за поневолення нашого народу, а польських королів і маґнатів за їхні самогубні спроби завжди з татарами і москалями ділитися Україною, як воєнною здобиччю.

Як національний пророк, у постійній журбі за майбутнє України, Шевченко уклав своєрідну біблійну угоду — *завіт* — і з рідним народом, і зі самим Господом Богом. Шевченко велить поховати себе над Дніпром, не витрачати марно часу на ридання і негайно далі боротися за визволення своєї Батьківщини. В час тієї визвольної боротьби його душа літатиме над Україною, немов сторож-свідок сумлінного виконання того завіту, цієї угоди. Щой-

но тоді, коли наш народ визволиться від ворожої окупації, безсмертна його душа залишить Україну і «полине до самого Бога молитися». . . Аж до тієї великої хвилини Шевченко свою безгрішну душу засудив на довговічне скитання — позбавив її заслуженої своєчасної нагороди на тому світі.

Більш ідейне самовідречення ледве чи знайдеться деь у світовій літературі або в історії християнського людства. Саме ця надлюська любов свого страждального народу і пророча візія прийдешніх нещасть України спонукали Шевченка кинути виклик самим небесам. Він молиться:

Боже. . .
Окрадені, замучені
В путах умираєм,
Не молимось чужим богам,
А Тебе благаєм:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги!
Поборов Ти першу силу,
Побори і другу,
Ще лютішу! . . Встань же Боже,
Вскую будеш спати,
Од сліз наших одвертатись,
Скорби забувати?
Смирилася душа наша,
Тяжко жить в оковах!
Встань же, Боже, поможи нам
Встать на ката знову!

(Т. Шевченко, Псалом XLIII)

Подумаймо добре: Шевченко не просить Бога вчинити чудо і подати українцям якусь фізичну допомогу в їхній визвольній боротьбі. Він не молить Бога наслати десять єпитетських пошестей на Московщину. . . Не домагається в Бога потопити в Чорному морі окупантів України так, як потопив військо фараона в Червоному морі. Та й не благає в Бога чудесних сурм, які б своїми звуками повалили мури Петербурґу і Москви.

Ні, Шевченко домагається Божої справедливости для праведної української визвольної справи. Він кличе про моральну підтримку, яка б наснажила українські душі новою енерґією і допомогла б їм самим «встать на ката знову». Бо щойно з такою допомогою вони визволяться нормальними засобами — своїм розумом, своїми руками і своєю зброєю.

Як глибокорелігійна людина, Т. шевченко ніяк не сумнівався в те, що Господь Бог — в остаточному підрахунку — таки стоїть за

справедливу справу всіх покривджених людей. Тому Шевченко з довір'ям закликав їх:

Борітеся — поборете:
Вам Бог помагає;
За вас сила, за вас воля,
І правда святая!
(Т. Шевченко, Кавказ)

IV

Ось як думав, вірив і писав Тарас Шевченко. І так, а не інакше розуміли його і сприймали його творчість керівні й пересічні українські патріоти — світські і духовні. Шевченкові ідеї знайшли своє втілення в усіх державницьких актах і чинах нашого народу:

1. В Універсалі про відновлення української держави 1917 року.

2. В Універсалах Самостійности і Соборности Української Народньої Республіки 1918-19 років, яка ґарантувала рівноправність усім її мешканцям і громадянам без уваги на їхнє походження.

3. Шевченковими ідеалами в міжвоєнні роки керувалися наші борці над Дніпром і над Дністром, над Тисою і над Прутом, над Попрадом і над Бугом, над Доном і над Кубанню.

4. Шевченковим заповітом надиханий чин діячів Карпатської України; вони 15 березня 1939 року — *всупереч підлій змові та співдіянню Угорщини і Польщі з Гітлером!* — проголосили законно свою Срібну Землю незалежною українською державою та збройно обороняли її.

5. Шевченків дух позначився теж на рішанні діячів революційної ОУН, які 30 червня 1941 року у Львові створили суверенне Українське Державне Правління і цим чином кинули саооборонний виклик Берлінові і Москві.

6. Понад десятирічна боротьба Української Повстанської Армії (1942-1953) проходила під Шевченковим прапором. . . Його іменем наснажувалися до опору тисячі політв'язнів у концтаборах Німеччини і Совєтського Союзу. Там колишні бойовики ОУН і вояки УПА зустрілися і співдіяли разом із патріотами молодшого покоління українців.

Ось так, безперервно, *Шевченкове слово єднає нас усіх в одну національну цілість із єдиною метою:* відновити народовладну суверенну державу українського народу на всій його історичній території. Від тієї мети, здійсненої вперше актами самостійности і соборности Української Народньої Республіки, ніхто з нас не може відступити ані на один крок назад.

V

Творчий вплив Шевченка відчутний і сьогодні в Україні та серед українців у розсіянні по світу. Українська літературна творчість у підсовєтській Україні, незважаючи на всілякі фальшування текстів, розвивається далі під леготом Шевченкової поетичної душі. Наприклад, твори талановитого поета Василя Стуса (як твердить проф. Юрій Шевельов), цілковито пронизані духом, ідеями і світоглядом Т. Шевченка.

Теж і найновіші суспільні зрушення в Україні ідейно збагачуються Шевченковим світовідчуванням. Його розуміння цінности української природи, для здорового розвитку й існування нашого народу, проявилося і в словах, і в чинах молодого покоління українців. Оберігаючи природу України від забруднення і знищування, ця молодь по-новому сприймає відоме Шевченкове пророцтво — його журбу за Україну, яку *«злії люди присплять, лукаві, і в огні її, окраденую, збудять»*. Вони ці слова розуміють сьогодні як Шевченків віщий натяк на прийдешній Чорнобильський атомний вибух. Отой вогонь, що перед лицем усього людства освітив, збудив і показав наш народ цілковито обкрадений!

Обкрадений з рідної мови й освіти, з правдивої науки і рідної Церкви; обкрадений зі свого права відати своїми природніми багатствами, з права володіти собою по своїй волі на рідній землі. . . А тепер ще позбавляється українців права охороняти своє здорове довкілля — природу своєї країни. Адже відомо: *потужна система атомних станцій пов'язала Україну в один всеросійський реґіон економічної експлуатації з усіма можливими небезпечними наслідками: хемічним забрудненням-затруєнням і радіяцією від нових атомних вибухів.*

Сьогоднішні масові виступи за охорону культури й природи України — ще один доказ живучости самооборонних ідей Тараса Шевченка. Бож перед ним ніхто не важився підняти голосного крику протесту проти поневолення й експлуатації нашого народу чужинцям. Щойно Шевченко сміливо, на ввесь голос і на всю імперію (живим, писаним і друкованим своїм словом), заперечив фальшиве вчення чужинців, які твердили начебто Україна завжди була власністю москалів-росіян та що вони її тільки «піднаймали татарам на пашу і полякам». Московські та польські публіцисти, письменники і вчені ганебно таврували козацькі повстання, немов «анархістські бунти темного люду», а гайдамаків прозивали «розбійниками і злодіями». І в той час їм усім єдиний Шевченко дав достойну відповідь:

Брешеш, людоморе:
За святую правду, волю
Розбійник не стане,
Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний; . . .
(Т. Шевченко, Холодний Яр)

Цією відповіддю Шевченко водночас перший у нас розкрив ганебну змову чужинців — не тільки політиків, але й інтелектуалів, світських і духових! Вони бо кажуть: — Кожний народ має право на самовизначення, на збройну боротьбу за державне відокремлення; має право навіть на помсту за дізнані кривди. . . Тільки єдині українці не мають права оборонятися, не сміють боротися за свою «правду-волю». Всі дотеперішні українські спроби визволитися з-під чужинецького ярма трактуються як т. зв. «порушення узаконеного ладу», як шовіністичний сепаратизм або звичайний бандитизм, а щирих патріотів-самостійників висміюють як «крикливих націоналістів» — порушників згоди з «ліберальними» росіянами.

Тому сьогодні голосніше, ніж будь-коли досі, треба всім нагадувати обставину: — *Таж це Тарас Шевченко перший своїм криком болю, криком сорому, криком гніву і протесту збудив чужих спостерігачів і своїх земляків*, які добре знали про всі кривди України, але тільки «дивились і мовчали та мовчки чухали чуби. . .»

Тарас Шевченко — це той «Блаженний муж», який (як писав І. Франко) «йде на суд неправих» і там відважно засуджує кривдників. У часах пригноблення й занепаду він принаймі своїм «криком збуджує громаду» і давню «правду й щирість відкрива як новість». Українські самостійники-націоналісти всіх угрупань саме за прикладом Т. Шевченка давновідому українську правду голосять як новість: непохитно обороняють право українського народу на свою самостійну, соборну, від Росії незалежну державу. Коротко сказавши: обороняють Шевченкову ідейну спадщину.

VI

Проти цієї спадщини воюють явні вороги України та їхні притаєні союзники. Вони всіляко цензурують Шевченкові твори: викреслюють окремі рядки або єхидно пояснюють невигідні їм слова — пристосовують їх до рабської дійсности в Україні. Зате в т. зв. вільному світі несумлінні літератори звужують значення його творчости тільки до «чистої поезії» — без політики. Інші — силкуються втиснути Шевченкову творчість у тісні рамки модних

теорій літературної критики. Вся та *протишевченкова боротьба за українські душі триває ось уже 150 років.*

Щоб і ми, щирі українські самостійники, не піддалися цьому всебічному тискові, щоб не зійшли з Шевченкового шляху на бездоріжжя безрідного «інтернаціоналізму», нам усім разом і кожному окремо треба частіше розмовляти з Шевченком — треба в його писаннях щодня шукати поради і моральної підтримки. Бо він для нас — єдиний учитель і справедливий суддя в національних питаннях.

Тому свій патріотизм і патріотизм наших земляків міряймо тільки Шевченковою мірою. Якщо наші та їхні слова й діла згоджуються зі Шевченковими засадами, тоді ці слова і чини служать українській справі. Коли ж ці наші слова й чини розходяться зі Шевченковим вченням, тоді вони суперечать інтересам українського народу і його визвольній справі. Усіх тих, які захвалюють старе московське ярмо в новій упряжі «перебудованої» совєтської «конфедерації», запитуймо з традиційною українською відвертістю: — А що ви зробите тоді з Тарасом Шевченком і його ідейною спадщиною? Куди зашлете його — в Арктику, в «психушку» чи прямо в атомне сховище м. Чорнобиля або якоїсь іншої ядерної установки? Адже пристосовувати Шевченка навіть до перебудованої «тюрми народів» ніхто не зуміє — «не скує душі живої і слова живого», бо, неначе те серце Прометея, «воно знову оживає і сміється знову». Цим його вогнем оновляються молоді серця нових поколінь українців, які з почуттям великої особистої гідности на цілій земній кулі заявляють: — Ми українці Шевченкового роду!

Якщо ми всі разом і кожен окремо оновлятимемося Шевченковим словом і в нього будемо «вчитись так, як треба», то й наша мудрість буде своя — не позичена в чужих, ані в рідних фальшивих пророків. Бо єдиний правдивий пророк у нас — це Тарас Шевченко, а ми його народ, який у щорічній розмові з ним заново твердо прирікає: «Ми віруєм Твоїй силі і слову живому» а разом з Тобою, Тарасе, непохитно визнаємо, що «Встане Україна і розвіє тьму неволі!»

VII

Як автор шевченкознавчого нарису, я не виконав би свого завдання перед рідною громадськістю читачів, коли б на закінчення не підкреслив ще одного важливого аспекту цьогорічної «розмови з Шевченком». А саме: 175 років тому в Україні на світ Божий привела Тараса його мати — Катерина з роду Бойко. Її предки давно колись прибули на Київщину з Бойківщини на Підкарпатті. Ми знаємо, що вона померла на 37-ому році життя, коли Тарасові було всього дев'ять років. Але навіть ці короткі роки материнсь-

кої опіки були для нього найщасливіші в його житті — вони залишили глибокий слід на його психіці та характері, голосною луною озвалися в його творах. Вже як славний поет і політичний в'язень, Тарас Шевченко часто згадував оту «хатину край села», де його

. . .Мене там мати повила
І, повиваючи, співала,
Свою нудьгу переливала
В свою дитину; . . .
(Т. Шевченко. Як би ви знали, паничі)

. . .На свічку Богу заробляла;
Поклони тяжкії б'ючи,
Пречистій ставила, молила,
Щоб доля добрая любила
Її дитину. . .
(Т. Шевченко. І виріс я на чужині)

Так, усі ми добре розуміємо, що Катерина Бойко-Шевченко не вчинила, здається, нічого такого небуденного, чого не зробила б кожна інша українська мати для своїх дітей. А все таки, саме її материнські пісні зформували Шевченкову мову та його українське світовідчування; тепло її материнської любови та її піклування про нього — в тяжких умовах життя всієї її родини — сповнили Тарасову душу почуттями великої людяности: підготували його на передового борця в християнському світі за людську гідність і рівноправність усіх жінок у кожному суспільстві та в кожній державі на всі віки. Трагічно-благородні постаті дівчат, жінок і матерів — а разом з ними теж особа Марії, Матері Божої! — мають свій прообраз у світлій постаті його рідної матері.

У нас, ураїнців, не витворився звичай поряд із батьками усіх наших національних героїв згадувати також їхніх матерів. Звичайно в нас згадується тільки ім'я батька, а багато хто наслідує давній московський звичай величати одні одних «по-батькові», Ось чому немає в нас, мабуть на всьому світі, ні одної школи, ні виховної установи чи хоч би одного маленького дитячого садочка з іменем Шевченкової матері.

А тим часом ця тиха, скромна й роботяща жінка — найбільш благословенна в нас між українськими матерями. Вона бо привела на світ і в вирішальні роки виховала нам найбільшого сина України. Згодом він самотужки став на власні національні ноги і могутнім поетичним соловм, в якому дзвенять глибокі тони материнської пісні, увесь свій народ німих кріпаків і духовних рабів чужої імперії перетворив у державницьку націю та, врешті, й нас усіх впровадив у народів вільних коло.

Тому в 175-ті роковини з дня народження Тараса Шевченка шанобливо згадаймо теж і його матір — Катерину Бойко-Шевченко, своїм вдячним «незлим тихим словом». Нашою спільною згадкою про неї ми водночас вшановуємо усіх українських матерів, які своїх синів і дочок привели — чи тепер приводять — на Шевченків шлях національної гідности й боротьби за вільну самостійну й соборну, ні від кого незалежну Україну.

Монтреаль, 9 березня, 1989

Лондон, 6 квітня, 1989. Частина українських демонстрантів під совєтською амбасадою в обороні національних і церковно-релігійних свобід в Україні, під час побуту М. Ґорбачова

Леонід ПОЛТАВА

МИХАЙЛО ДМИТРЕНКО — МИСТЕЦЬ-ГУМАНІСТ-ПАТРІОТ

(До 60-ліття творчої праці)

Проходячи біля площі ім. Т. Шевченка в Нью-Йорку, не можна не звернути уваги на величну церкву св. Юра, а зокрема на яскраво-кольоритне оздоблення над головним входом. Сам той образ говорить прохожому, що це український храм.

Височать вище хмародерів українські церкви: у Торонті (катедра св. Володимира), у Мінеаполісі, у Детройті, у Нью-Йорку. . . Вони вищі своєю духовістю і вони не хмародерно-міжнародні, вони суто — національні. На них, як і в Люрді, всюди слідна талановита праця українського мистця: коли б Михайло Дмитренко і не підписував своїх рисунків, портретів, мозаїк, дуже легко було б встановити автора, настільки він своєрідний, оригінальний, оптимістично-настроєвий і багатий кольористикою. Писала Аріядна Шум-Стебельська: «Його палітра сяє кольорами райдуги так у стінописі, як і в станковому мистецтві». У нього навіть ангели — українські, елементи візантійського мистецтва — перетоплені в горнилі українського духа.

Цю першорядну мистецьку силу відразу ж помітив Великий Митрополит Андрей Шептицький у Львові: він доручив прибулому з Великої України мистцеві розписи церков, зокрема церкви Благовіщення у Городку, але не все дозволила реалізувати воєнна заверюха.

Кілька штрихів із біографії. Син сонячної Полтавщини, вихідець із національно свідомої родини, випусник Київського художнього інституту (учень самого Федора Кричевського!) і залишений там як доцент. По захопленні Москвою і Західньої України — присланий до Львова, як один із мистців. Хоча виростав у атмосфері червоного імперського терору, у Львові швидко віднайшов мистців, з якими перегукувався душею, а там тоді творили А. Павлось, С. Литвиненко, І. Труш, Олена Кульчицька, О. Новаківський, О. Курилас. . . З ворогом не відступав на схід, збагнувши, що тільки в атмосфері творчої свободи зможе себе повністю реалізувати.

Сливе кожну еміґраційну дорогу можна б назвати хресною. Нелегко було і Михайлові Дмитренкові. Та він — сповнений енерґії, яку живила любов до української людини, бажання зробити її

шляхетнішою, досконалішою, глибшою, — стійко переносив усі невигоди і лихоліття. Творячи, наш мистець був також невтомним організатором мистецьких виставок, не раз їх душею, не гребуючи прибиванням цвяхів і транспортуванням картин. Він кожного заохочував, підбадьорював до праці. Йому було чуже будь-яке почуття меншевартости: за ним, як Нерушима стіна, стояло мистецтво, що сягало княжих часів.

У таборах «переміщених осіб» у Німеччині, в часі творення Спілки Образотворчих Мистців, він казав: «Ми можемо виступати лише як національна репрезентація українців поза межами Батьківщини» (цитую за д-ром Богданом Стебельським). Завдяки головно йому, у 1947 р. в Німецькому Національному Музеї у Мюнхені відбулася виставка майже 300 експонатів 70 українських мистців. У 1948 р. — «Тиждень української культури» в Мюнхені. У 1960 р. — ґрандіозна українська виставка у Вейнському Університеті у Детройті. Як активний, промінентний член АДУК, особливу увагу звертав на мистецьку молодь. У висліді, в Українському Культурному Центрі — виставка Ореста Кавки в 1980 р., а через рік — виставка 12 образотворчих мистців, переважно з молоді. . .

І громадянство подякувало своєму мистцеві: у 1982 р. у Воррені, Мічіґан, було дійсно гідно вшановано Михайла Дмитренка, з нагоди 50-ліття його творчого шляху, з виставкою понад 100 експонатів, включно з тими, що їх уже випозичали власники творів на виставку. Учасники говорили, що то «був духовий український пир».

Талант Михайла Дмитренка — багатопляновий. Він графік (згадаймо лише блискучі ілюстрації до читанки «Золоті ворота» Марії Овчаренко), при чому графік із суто української школи Юрія Нарбута, що й запримітив проф. В. Січинський. Він портретист, із силою експресії, що дорівнюється силі Ван Ґоха (Аріядна Шум), і на його портретах українська людина майже завжди з усмішкою, і навіть якщо сумовита, то і той сум можна б окреслити сумовитим оптимізмом, повним погідности і певности себе. Українська людина має бути певною себе, ми ж члени 50-мільйонової нації! — немов говорить до нас через портрети Михайло Дмитренко. Його «Дівчата із Заліщик», з 1942 р., на Гуцульщині, є безумовно шедевром українського малярства нашого століття. Він також — мистець-монументаліст, зокрема у церковному малярстві. Він не лише малює, він — переживає, любить, захоплюється і — знає. Знає тему, знає історію, знає історію Церкви, знає людину.

І. Кейван писав, що ще у воєнному Львові Дмитренко дав проєкти композицій «Розп'яття», «Хрещення в Йордані», «Ангели» та ін., які показували, що «українське церковно-релігійне мистецтво має в особі Дмитренка першорядну мистецьку силу» («Америка», 4.12.1964 р.). На виставці картин М. Дмитренка в Менор Коледжі

біля Філядельфії проф. Л. Мегик сказав, що ряд українських церков мають іконостаси М. Дмитренка, назвавши праці на релігійну тематику «високомистецькими, виконаними з великою дозою сучасного розуміння мистецької форми і одночасно світоглядово глибоко релігійними». Сама церковна поліхромія Михайла Дмитренка заслуговує на монографічне видання, як і таких першорядних мистців цієї ділянки, як С. Гординський, П. Холодний, М. Осінчук, П. Андрусів та ін., або Л. Денисенко у Австралії, О. Мазурик у Франції. . . Мозаїки — тривалі монументи, і можна тільки радіти, що Михайло Дмитренко вклав у цю ділянку мистецтва так багато часу і таланту, вносячи свої барви і тепло (знаменитий цикль «Людії»).

Таких мистецьких вершин досягла розкута людина, в атмосфері недотягнень в організованому нашому культурному житті поза Україною, але з непереборною вірою в Україну, у рідну справу і культуру. І тільки такі — перемагають.

О. д-р С. Орач, о. протопр. М. Галиця, інж. В. Олеськів, голова УВС, і учасники Загальних Зборів УІС і УВС під час посвячення пропам'ятної таблиці в Тисячоліття Хрещення України в домі УВС

Степан ГОРЛАЧ

РІК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Як в Україні, так і в діяспорі було проголошено 1989 рік роком української мови. Та дуже мала користь буде для нашої мови, якщо все закінчиться на приголошенні. Щось конкретне мусить бути зроблене, і то не лише літераторами, мовознавцями, товариствами, — але кожним із нас сущих на цій плянеті.

Якщо хтось каже, що не здібний нічого корисного зробити в ділянці скріплення мовного дорібку, то це направда, бо нема людей нездібних — всі є здібні: одні більше, інші менше; одні в одній ділянці, інші в другій; одним це легше дається, іншим тяжче, але всі можуть зробити чудо. Те чудо не мусить бути великим: написати одного листа кожного місяця до голови держави члена ОН. Купити книжку і подарувати приятелеві. Видумати казочку і переслати до своєї редакції. Прочитати, понадпрограмово, одну книжку кожного місяця. Вивчити вірш і продеклямувати на святі. Заплатити передплату газети для свого сусіда. Це лише сота частина того, що можна зробити в році української мови.

Звичайний напис пошани до української мови виставлений у вікні свого авта, своєї хати, або у вікні вакаційного мешкання.

Хто захоче — той зробить!

Я ніколи не був поетом, але мав дуже бажання написати вірш українською мовою. Бо так в житті склалося, що ходив я до російської школи, а учителював в англійській школі. Та безмежне хотіння поборює всі перешкоди. І хоч мені взяло. . . два місяці часу — я написав:

Я мовою московською вірші пишу —
У тундрі вивчив мову босяків.
Щоб жити — харч здобути я спішу
Старою мовою надгробних жебраків.

Мандруючи по світі вже не раз,
Заплакав мовою покривджених жидів;
Щоб існувати, — для життя свій час
На мові анґлів болісно провів.

До Бога слав молитви щирі
На мові людяній, чужій,
Та Бог, хоч лагідний, у мирі —
Мене не слухав — був німий.

І хоч я падав на коліна,
У голоді поклони бив, —
Мізерна з того була зміна —
Мене Син Божий не любив.

Тоді заплакав я на мові,
На мові знаній лиш Богам.
Клянусь — знайти в тім ріднім слові
Дух певности своїм братам!

Вогненне слово силуетів
Предревних київських спільнот,
Що оживляє дух поетів
Достойних мовити з висот.

Хвала тобі, премудрий Боже,
Що мову предків нам зберіг:
В тій мові кожне слово гоже
Тропу стелити до святих.

«Україна показала світові, і сама побачила, що в ній іще не вмер козацький дух, вона має право з гордістю і сьогодні заспівати "Ще не вмерла Україна, ні слава ні воля" не тільки як національний гимн і пам'ять про наших залізних волелюбних пращурів, що й на гострій палі не зрікалися своєї віри. . .»

Левко Лук'яненко, «Що далі?», стор. 36,
вид. УЦІС, 1989

Огляди й рецензії

В. ҐОЦЬКИЙ

«УКЦЕРКВА — НЕ СПОВНИЛА ПОКЛАДЕНИХ НА СЕБЕ НАДІЙ»

Так твердить у своїй науковій праці дослідник Східніх Церков, Богдан Цивіньскі. Вже саме таке твердження вказує, що авторові дослідно-наукової праці йшлося не про наукові дослідження, але про підваження ролі, й ще важніше — здобутків Східньої Церкви, яка увійшла в унію з Римом, себто нашої Греко-Католицької Церкви, яку часто називають Церквою унійною, а вірних — уніятами.

Відомим фактом є, що кожна людина інакше оцінює цю саму подію, в залежності від того, під яким кутом вона бачить цю подію, яке її наставлення до дієвих осіб, а також і в залежності від своїх ідеологічних чи політичних й особистих зацікавлень.

Від науковця-дослідника вимагається, однак, певної дози об'єктивности, бути вдумливим шукачем фактів, їх аналітиком, і щойно на такій основі робити певні висновки.

І хоча праця Б. Цивіньского — «Огнем пробовані», том перший, «Коріння самопізнання», розділ «Свідки національного огірчення» (стор. 108-132) присвячена саме УКЦеркві, носить назовні всі познаки солідної наукової праці, то у своїх висновках, а навіть в історичному фактажі часто не витримує потрібної науковцеві об'єктивности, прозраджуючи радше польського великодержавного патріота-шовініста.

Автор об'єктивно вказує на труднощі, які наша Церква мусіла поборювати на протязі свого існування. Часто знаходимо слова критики польських правлячих кругів, а то й церквоних діячів, які в унії хотіли бачити засіб до швидшого засимільовання української людности, тих, які вживали насильних засобів, щоб помогти поширити унію, тощо.

Але, з другої сторони, він весь час уважає унійну Церкву польським творивом, чимось, що є частиною польської Католицької Церкви й то частиною невід'ємною.

Також скупе ствердження, що унія не витримала проби на Правобережній Україні, а теж на Волині і Холмщині, не подаючи причин отого заломання яке науковця, не лише дивує, але шокує.

Знову ж автор одверто пише, що Греко-Католицька Церква була весь час Церквою національною, а навіть націотворчою, що, не лише підсилювала процеси національного відродження, але часто ініціювала та вела за собою вірних. Тому теж на Церкву та її діячів падали нищівні ворожі

удари, тому теж Москва знищила її у 1946. Тож автоматично насувається питання: чому автор уважає, що УКЦерква (унійна) не сповнила покладених на себе надій? Про чиї надії говорить автор? Про надії Польщі? Надії Риму? Чи про надії вірних УКЦ?

* * *

Але ця праця, помимо вище названих історичних помилок, порушує таку безліч цікавих питань, що буде цікавим й прочитати не лише нашим церковним діячам, але і широким колам вірних, які цікавляться минулою і сучасною долею нашої Церкви. Тому дозволимо собі навести у вільному перекладі деякі цікавіші місця вартісної праці.

Автор пише: «Ануаріо Понтіфіко» з 1943 подає, що під час вибуху Другої світової війни Греко-Католицька Церква в Польщі начисляла 3,587.000 вірних у трьох дієцезіях: (митрополичій) львівській, перемиській і станиславівській, а теж у Лемківській адміністратурі. Було там 2491 парохій, в яких працювало 2284 священики. Церква ця становила частину Католицької Церкви в Польщі під різними аспектами. Церква ця народилася і існувала на землях, вікові традиції яких були пов'язані з Польщею, її державністю та культурою. На території свого існування вона ділила долю старшої від себе католицької Церкви, яка на тих же теренах начисляла понад 3,000.000 вірних. Церква Римо-Католицька перевищала Греко-Католицьку — єдністю традиції, сучасним підходом у праці, культурним розвоєм та інтенсивністю душпастирювання. Різнила ці дві Церкви відміннсть обряду, літургійної мови, відмінність організації та пасторальних стилів, що виводилися із передунійних православних коренів. В позацерковному життю ділила одних від других різниця соціяльних профілів. Греко-католики, зразу міщансько-селянські, з бігом часу стали виключно Церквою села. . . Церква Римо-Католицька спиралася в першу чергу на заможній маґнаторії, інтеліґенції та купецько-міщанському елементі.

Існування поруч себе двох Церков — Польської Римо-Католицької і Руської Греко-Католицької, не справляло великих труднощів аж до половини минулого століття. Засадничу зміну принесло пробудження та поширення національної свідомости серед русинів, які стали звати себе українцями. ГКЦерква у тому пробудженні відограла основну ролю, яку сама собі визначила. . . Отже, у XX столітті це вже була церква виразно українська, а навіть українотворча, хоча існувала на землях від соток років приналежних до Польщі. . .

Щоб зрозуміти з яким капіталом ця Церква увійшла в 1945 рік, мусимо розглянути декілька питань. В першу чергу треба брати під увагу специфічні умовини, історично-географічні, в яких ГКЦерква знайшлася на території Східньої Малопольщі, чи Західньої України, а чи, врешті, Галицької Русі (автор вживає усіх цих назв).

На схід від передвоєнної границі на Збручі, на землях Центральної України, живе на широких просторах український народ в десятеро численнійший від українців, які жили в Малопольщі. Тому українців треба

уважати православними у своїй масі, а греко-католиків лише меншістю релігійною. *Спроба завести унію на землях України у XVII столітті не повелась. Народ в своїй масі остав при православ'ю.*

Але саме оця релігійна меншість серед українців спромоглася на куди сильніший процес національного освідомлення та змагань за власну державність, чим подавляюча маса, що жила в орбіті впливів Москви. І то під таким берлом Габсбурґів, як і під владою Польщі. . .

І саме цей факт, що ГКЦерква стала елементом відродження національної свідомости та державнотворчих змагань, породив донині нерозв'язаний конфлікт у польсько-українських відносинах. . .

Хочемо лише підкреслити ту ролю ГКЦеркви у відродженні української національної свідомости, *що й становить її силу в сучасний момент.*

Християнство в житті мешканців Галичини куди старіше від греко-католицизму, воно сягає XI століття, коли унія була заключена в XVII стол. Територія, що лежала на шляху із Києва на захід, а з Кракова на схід підлягала впливам так одних, як і других. Східній напрям, що проявив себе у православ'ю був сильнішим. Але вже сто років пізніше західне християнство знайшло собі шляхи на схід. У XIII столітті динаміка православ'я послабла, коли Київська Русь попала в монгольське ярмо. А що терени Волинські та Галицькі не були вповні опановані монголами, то православ'я задержалось там живим та аґресивним. В тому часі латинська Церква, яка мала підтримку польських та угорських королів, які на переміну старались заволодіти тими землями, — сильно там розрослася та закріпилася. В тому часі римська Церква здобула перевагу, стала Церквою правлячих кіл, а Церква православна стала Церквою селян та дрібного міщанства.

Щоб протиставитись отій перевазі, православні почали організувати церковні братства при церквах, які дбали про освіту шляхом творення братських шкіл, друкарень, та соціяльної допомоги потребуючим. При кінці XVI і на початку XVII століття саме Львів став гейби місійним осередком православ'я для цілої Руси, що знайшло свій відбиток в ідеології козацтва, яке на своїх прапорах виписало «За віру православну». Саме зі Львова промінювали на цілу Русь гасла національної відрубности, що пізніше лягли в основу національного самоусвідомлення. Але сто років пізніше ситуація знов докорінно міняється. Козацький міт розгромлено. Москва використовує православ'я для цілковитого підкорення собі Київської Руси. В Польщі в той час католицизм доходить до вершин свого розквіту, його динамізм потягає за собою і унійну Церкву. Вищі верстви на Русі вже раніше спольонізувались і потягнули за собою теж і духовенство. І саме в той час дві найкраще зорганізовані православні єпархії — Львівська та Перемиська, які досі були опорою для православ'я, приступають до унії.

Саме цей момент є початком Греко-Католицької Церкви в Галичині. Зміна ця в низових громадах не позначилася нічим замітним. На поземі священства наступив помітний ріст як пасторальний, так і культурний. Для них стали тепер отвором духовні римо-католицькі школи в Перемишлі, Ярославі, Львові, Самборі, Золочеві та Крем'янці, а теж Папська

духовна семінарія у Львові для греко-католиків та вірмен. . . В Східній Малопольщі змагалися між собою Схід і Захід. Коли Руське православ'я було висунутою позицією Сходу, то, автоматично, Греко-Католицька Церква стала висунутою позицією Заходу.

А що за православною стояла Москва, а за унією Польща, то проблема віроісповідної приналежности набрала політичного забарвлення. Тут треба підкреслити, що *приступлення до унії в тому часі було дуже влучним потягненням для збереження національної самобутности народу,* що від поляків відгородив себе мовою, а від Москви тоді вже доволі сильної — обрядом. . .

Під берлом Габсбурґів уніяти здобувають щораз більші привілеї. Духовна Семінарія у Львові стала кузнею національного освідомлення та ширення освіти. Саме тут виросла т.зв. «Руська Трійця», такі пробудники, як Шашкевич, Головацький та Вагилевич. Варто підкреслити, що на 43 книги, друковані в тому часі в українській мові, авторами 40 були вихованці Духовної Семінарії.

Коли ж у 1848 році під подувом т.зв. «Весни народів» у Львові повстає перша політична організація галицьких русинів — Головна Руська Рада, то її очолив львівський митрополит Григорій Якимович. В декларації тієї Ради підкреслено приналежність галицьких русинів до великого українського народу. Ця декларація створювала для УКЦеркви невигідну позицію. Бо коли свій розвиток вона завдячувала прихильній поставі Відня, то оця єдність з теренами, приналежними до Москви, була і небезпечна, і невигідна. Тоді теж серед духовенства постало два напрямки: народницький, що спирався на західні культурні впливи, і консервативний, що в'язав себе з могутньою і експансивною Москвою. В Церкві переміг напрям перший, коли на Львівському митрополичому престолі засів А. Шептицький. Він став символом відродження та національного освідомлення не лише в Галичині, але його ідейні впливи сягали куди дальше. . .

Суспільна та культурна праця митрополита Андрея та підлеглих йому священиків спричинила буйний розквіт серед галицьких русинів. У 1914 році русини мали 3.000 народніх шкіл, 27 середніх, і Наукове Товариство ім. Шевченка, що сповняло функцію Академії, 2.944 читалень «Просвіти», численні банки по містах та широку кооперативну сітку по селах.

Коли в 1914 році, після зайняття Галичини московськими військами, враз з адміністраційною владою прислано православного єпископа Евлогія, то після 4 місяців він рапортував, що 8% парохій повернуло до православ'я, а також 4% священиків,. . . виявилося, *що католицтво серед греко-католиків було дуже слабо вкорінене!.*

В 1918 році постає на теренах російської окупації Самостійна Українська держава, а в листопаді того ж року на теренах Східної Малопольщі — Західньо-Українська Республіка. *Обидва творива не були здібні до життя!* На Східній Україні національна свідомість була надто низька, а на Західній Україні натрапила на надто сильний спротив польської сторони, яка на тих теренах творила, майже, половину населення.

Греко-Католицька Церква сильно заанґажувала себе в тих державницьких змаганнях. На Східній Україні це мало відбитку в посиленій мі-

сійній акції греко-католицької Церкви, як теж в повній піддержці Церкви в боротьбі за самостійність проти Москви. На Західніх Землях це заанґажування пішло ще дальше. Митрополит враз із своїми єпископами включився активно в працю Української Національної Ради, яка проголосила Самостійність Західньої Української Республіки. Він був не лише духовим натхненником в краю, але розвинув широку дипломатичну працю коли перебував на Заході. Він теж робив всі заходи в тому напрямі, щоб не допустити до рішення Ради Амбасадорів, яка признала ті терени Польщі.

Автор згадує, що около 80 священиків греко-католиків було капелянами в Галицькій Армії, а в цивільній адміністрації та в політичному русі було їх тисячі, так, що понад 1.000 із них польський уряд мусів ув'язнити: п'ятьох покарано карою смерти, а 12 померло в таборах та тюрмах.

Боротьба за втримання державности в Західній Українській Народній Республіці загострила відносини між цима двома народами. А що Греко-католицька Церква мала серед українців домінуючу позицію, то, очевидно, стала центром опозиції до польського уряду. Ясне становище Львівського митрполита промінювало не лише на духовенство, але й на широкі кола суспільства. І хоча життя серед українців в Малопольщі було зрізничковане, починаючи від консерватистів через націоналістів до соціялістів та комуністів включно, то авторитет Церкви в площині духовій та політичній домінував. Роля Митрополита поширилась теж на провідництво в площині громадській та політичній.

Біля 1930-их років православ'я з Волині почало акцію на Поліссі та Холмщині. Акція православних на Лемківщині приспішила акцію національного освідомлення убогих лемківських сіл, головно заходами тамошнього священства обидвох віровизнань, а зокрема добирані Перемиським Єпископатом. Коли акція єп. Хомишина зі Станиславова, щоб відсепарувати Церкву від політичного життя та виєднання певних кращих умовин для праці в польського уряду — не дала широких наслідків, — то акція митрополита Шептицького посилила його авторитет до тої міри, що він став насправді дорадником і покровителем ОУН, організації нелеґальної, антипольської, революційної. Щойно масовий терор ОУН і відплатна акція уряду («пацифікація»), довели до певного рода охолодження відносин між Митрополитом і ОУН. Митрополит своїм пастирським листом осудив масові акти терору як засобу в політичній боротьбі, коли націоналісти вбили міністра Перацкого в 1934. Але націоналістичний рух вже був так закорінений по парохіях, що деякі молодіжні клітини були зовсім опановані націоналістами. . . скеровані на революційні акції проти Польщі. . .

Пакт Ріббентроп-Молотов унеможливив німцям якунебудь акцію на користь Самостійности України. А день 17 вересня, 1939 року, перекреслив всі сподівання українців на якусь допомогу, бо Західньо-Українські землі прилучено до Росії. Нова окупація принесла нові переслідування. В першому році большевицької окупації Митрополит звітує до Риму: 34 священиків замордовано, 41 депортовано на Сибір, а 34 мусіли втекти на німецьку територію. Около 500.000 вірних депортовано теж на Сибір та до Казахстану.

Автор підкреслює, що вже в 1940-41 рр. Москва підготовляла тотальну ліквідацію Греко-Католицької Церкви. Вона висвятила на єпископа галицького москвофіла Пантелеймона Рудика, якого завданням було перетягнути греко-католиків на православ'я. Вибух війни припинив цю акцію.

Просування німецької армії на схід і звільнення від большевиків майже цілої території України створювало для унійної Церкви, як виглядало, прекрасні умовини для місійної праці. Митрополит Шептицький дістає поширену юрисдикцію на Схід. Єп. Сліпий відкриває першу греко-католицьку парохію в Києві, а Єп. Чарнецький має відбудувати унійну Церкву на Волині та Поліссі. Греко-католицька Церква та її місійні центри стають огнищами державнотворчої пропаґанди. . . Та німці у великій мірі перешкоджають в тій праці, не допускаючи на зайняті терени ніякої релігійної акції зі Заходу. А Наддніпрянська Україна, знищена війною та постійними переслідуваннями, не була здібна викресати поважнішу суспільну енергію. . . Ставка деяких українців на німецьку допомогу штовхає українців до творення військових одиниць. Так повстає Українська Дивізія, творена за благословенням Митрополита при активній допомозі священства. Знову ж німецькі переслідування українців провокують творення української партизанки — УПА, при творенні якої греко-католицька Церква духово і навіть матеріяльно допомагала. А що на теренах колишньої Малопольщі від 1942 діє теж польська партизанка АК, а теж з 1943 напливає партизанка большевицька, тож створюється ситуація драматична «війна всіх проти всіх». . .

До 1941 року наростаючий конфлікт між поляками та українцями не був надто грізним. Акт проголошення Самостійної України в 1941 році був однозначним для сільської людности з цілковитим звільненням від польської влади. . . Тож поява формацій УПА дала почин до братовбивчих акцій. . . Митрополит львівський старався втихомирити настрої, а особистими впливами діяти на Провід націоналістів. . . Емоції, брак реальної політичної перспективи, та певного роду безнадійність лише поширювали емоції. . . В 1944 р. фронт знову докочується до Малопольщі. Вступає Червона Армія, як переможець у війні. Жоден народ, крім німецького, не заанґажувався так глибоко проти Москви, як українці, і *жоден другий народ не поніс більшої та дошкульнішої фізичної і духової поразки. . .*

* * *

В житті народу саме греко-католицька Церква займає виїмкове й унікальне положення. Відмінність мови та обряду від польської католицької Церкви, а в слід за тим зовсім відмінні соціяльні та культурні відносини посилювали цю розбіжність. З другої сторони, священики греко-католицької Церкви жили ближче своїх вірних, поділяли їх надії та стремління, як це було в польській римо-католицькій Церкві. Роля Церкви в розбудженні національної свідомости та в державнотворчій праці витворювали природні симпатії до православних братів в протиставленні до польського католицизму, як до релігії пануючого народу.

Другою відмінністю греко-католицизму була та, що Церква вросла в суспільство, яке було завжди в меншості в чужих державах. А що Церк-

ва була весь час Церквою національною, то її релігійна функція була весь час притемнена функцією збереження національної ідентичности. Тому для пересічного українця Церква була не лише необхідна, але її роля як чинника національного і самозбереження — зрозуміла.

Через всі оті виїмкові труднощі та умовини, вона стала знаряддям політичної конечности, а при тому затратила свою релігійну незалежність. . . Поразка в останньому сторіччі української самостійницької думки потягнула за собою і Церкву, яка з тим самостійницьким змаганням була тісно пов'язана. Тому теж греко-католицька Церква понесла неспівмірно вищу поразку, бо не виказала засадничих християнських моральних засад у хвилину, коли це було найбільш потрібне. . .

* * *

Такий менше-більше перебіг думок автора про нашу Церкву, очевидно у великому скороченні. З думками та твердженнями пана Цивіньского можна погоджуватись або й ні, але треба йому признати, що він висунув дуже богато цікавого і оригінального. А найцікавіше — це те, що він як чужинець та ще й як поляк дивиться на ці справи не з нашої сторони, а радше зі сторони польського державника. Тому-то й деякі його ствердження та оцінки не можуть бути сприємливими для нас. Але запізнатись з ними конечно, щоб знати чого можна сподіватися від середовища з якого походить автор.

Що треба категорично відкинути? По-перше: трактування ГКЦеркви як щось тісно пов'язане з польською католицькою Церквою. Подруге, суґерування думки, що унія була творивом польським. І третє, найосновніше, це твердження, що унія себе не оправдала. Цей останній момент прозраджує укриту інтенцію автора доказати в церковних колах Ватикану, що унія не виправдала себе у тій формі, яку витворила Греко-Католицька Церква, отже, лише польська місійна акція на Сході може мати певні успіхи. На підмурування своїх тверджень автор подає, що УКЦерква стала національною Церквою, отже, тим самим відпихала від себе все, що неукраїнське, а, отже, не могла сповнити місії навертання Сходу. УКЦерква була елементом самозбереження під чужими займанцями, отже, відійшла від своєї релігійної місії, а стала знаряддям політичних цілей. Через те потерпіла найбільші поразки, які можна було потерпіти.

Всі ці елементи, взяті разом, перерішують думку, що унійна Церква не сповнила покладених на себе надій.

Факт, що помимо тотальної ліквідації під Московським ярмом, ця Церква існує, про що свідчать численні Ісповідники її та катакомбне існування — для автора нічого не говорить. Тому, помимо своїх позитивів в оцінці розвою нашої Церкви, помимо численних доволі об'єктивних спостережень автора, праця ця в основному є для нас неґативною, а то й скрайнє ворожою.

Володимир ЖИЛА

НОВА ЗБІРКА ПОЕЗІЙ

Василь Ящун, «До світла», поезії. Пітсбург: Українсько-американське літературне видавництво, 1988. 136 сторінок.

Усе іде, летить, минає;
Усе велике і мале.
(«Panta rei»)

Поезія сильно сприяє формуванню поглядів на мистецтво, вона виробляє естетичний смак у читача, впливає на його почуття, переживання, найосновніше будує його духове багатство. Великий скарб, що допомагає людині розуміти прекрасне й жити корисно.

Збірка *«До світла»* Василя Ящуна якраз і розкриває цей скарб, бо тут поет виступає не лише вчителем добра та краси, а й мистцем. Його слово, зодягнене в поетичні образи, а не просто в логічні сентенції, наповнює нас силою відчуття, владно насторожуючи до роздумів про взаємозв'язок мистецтва й життя.

Тематика збірки багата й цікава. Близько третьої частини її віршів — це філософсько-релігійні твори, епічні й ліричні та епічно-ліричні. У ній є також вірші на злободенні теми, весняний триптих (для відпруження від роздумів) та кілька присвятних віршів. Усього тут 103 вірші, що охоплюють три роки творчого зусилля поета (1985-1987).

Найціннішою частиною збірки є філософсько-релігійні твори, які набувають тут всезагального, докорінно важливого значення. Тисячоліття християнства в Русі Україні, що його ми відзначали минулого року, породило в поета глибокі роздуми про Творця всесвіту, про воплочення Його Сина, про фізичні й душевні травми Христа, Його воскресення та багатогранні аспекти здійснювання Його науки в житті людини й людей, об'єднаних в народи й нації.

У поета тверда віра у перетворюючу очищаючу силу Христової науки. Він переконаний, що тільки через неї людина може віднайти себе, може повернутися до своєї духової сутности й відкрити мету свого життя:

Ти струм жаги її улляв
у серце й розум нас земних —
Твоїх братів, Твоїх сестер
усіх епох, земель і сфер.
Твій, Христе, мир вабна мета.
Його творити може лиш
любов до Тебе,

до добра
та чесна й гідна
боротьба.
(«Миролюбець і борець»)

Реальну силу Христового вчення розкрито тут на прикладах любови до Христа, до добра й на чесній і гідній життєвій боротьбі. Моральні якості цих явищ великі, вони природно й послідовно переходять у плян естетичний, щоб там скласти потрібну єдність прекрасного й доброго. У своїх роздумах про Христа поет надає емоційно-естетичним оцінкам широкого розміру, піднімає їх до рівня узагальнених формул, близьких до народного сприймання й народних уявлень типу «миролюбець», «борець» (як це показано в заголовку вірша).

Не меншою силою поетичного зображення пройнятий вірш «В Ґетсеманському саду». Божеське тут переключається у плян людського, конкретно історичного. Поет відчуває глибоко психічні травми Христа. Усвідомлення душевного трагізму переростає істинно людську сутність і Христос гаряче й молитовно просить Всевишнього Отця:

«Небесний Отче! Поможи
Мені — людині перебороти
Навальні хвилі нуртини
Страждань, тілесних мук, скорботи.
Прийми мій голос! Поможи!»

Спрага правди й високих звершень благородної думки викладені тут сильно й переконливо, як також і філософське заглиблення. Поет проявляє усю своєрідність свого таланту й виступає як обдарований мистець, що знає вагу й силу своїх поетичних засобів для звеличення священного подвигу Христа. Він надхненно й вишукано проголошує Христові слова:

Я знаю, Отче, духу скарб
Початок має у стражданнях.
У них народжується жар,
Вогонь, що спалює кайдання,
Росте для Божих діл трудар.

Мої слова — не людський твір, —
Не Будда я і не Конфуцій;
Мої слова — твір Божих мір,
Відвічне Слово, Струм живлющий:
Я Син Твій, Богочоловік.

У цих строфах — сила й правда, вони не ускладнені, а по-справжньому заземлені, зате глибокі своїм значенням та звеличенням Христа як Богочоловіка. Сильне світовідчування й світосприймання показані тут з погляду більш традиційного в глибокому проникненні у складний процес релігійних істин.

Щирим ліризмом віє від вірша «Хвала Тобі, Боже!», який переростає в

гимн на честь Всевишнього Отця. Глибока поетизація Божої істоти й звеличення його творчого розуму звучать щиро й переконливо. Бог для поета — це «Отець небесний», «Милий Бог», «Відвічна Правда», «Любов чиста», «Надія вірних». Кожна велика строфа тут хвилює, радує, заспокоює, одним словом, дає все, що складається на зміст духового життя. Поряд зі щирістю, самобутньою образністю, яскравістю і багатством барв, зустрічаємо в вірші й глибокі почуття справжнього християнина, який переконано проголошує своє мистецько-релігійне кредо:

Як вдячний я Тобі, Великий Боже,
За скарби ці для нас людей —
Твоїх сотворінь, Твоїх дітей!
Хвала на небі й на землі!
Хвала і слава
Боже мій!

Заховалися тут не тільки глибока думка, але й любов та віра, висловлені словами високої поетичної напруги, що живиться від душевної палкости поета і його активного ставлення до життя.

Поет гордо проповідує Христові ідеали: «Плекать в душі таке тепло,/ Щоб в нім тонуло льоду зло». Як попередження й водночас нагадування про можливість кращого майбутнього з'являються рядки:

Якби Твій, Христе, клич любови
Став світлом дій усіх людей.
Цей світ не знав би супостатів,
Кривавих війн і їх богів,
І був би мир у кожній хаті, —
Любов і мир на всій землі.

(«Ідеал»)

Дуже оригінально звучать вірші-діялоги лірично-епічного характеру («Божа любов», «Призначення», «Воля людини»). Вони написані з глибокою проникливістю. У кожному з них своя внутрішня логіка й сенс. Вони витримані стилістично й метрично. Це відгуки на найнасущніші проблеми часу, приклади громадянської мужности, інтерпретації явищ життя.

Сильну відповідь дає поет модерністам, які в своїх творах докоряють Богові за кривди, вчинені злом українській людині й українському народові. Бог, мовляв, не сотворив досконалого світу й людини і тому Він повинен бути сторожем людини, повинен карати зло ще за життя людини, а ще краще — до зла не допускати.

«Таке розумування, — на думку поета, — відображає велику поверховість думки придавленої збуреними емоціями». Це приклад поетичного зневажливого висловлювання, свідчення глибокої неповаги до найвищого Творця. Поет не може з цим погодитися. Він видобуває з свого єства найчистіше, найпотаємніше відчуття та живим палким словом протестує:

Не Він вибирає людині дороги,
стежки і стежини

до смертних канав.
До них веде розум і воля свобідна,
що їх Він людині
в добрі своїм дав.

(«Не Бог винуватий»)

Злободенна тематика у збірці дуже близька душі поета, який повсюди шукає краси, щоб її згодом перевтілити у найглибиннішу істину життя:

Сягнути зірки в вишині
Лише й лише зір може.
Рука ж сягне її лиш в сні. —
Та день сон переможе.

(«Рукою зірки не сягнеш»)

За згадкою, наприклад, про багатство й убогість не важко вловити уболівання поета за долю людини. Він боліє не заради її матеріяльного стану, а духового:

Людини вбогість, друже мій,
не бідна хата, без прикрас,
не брак монет, страждальний час, —
убогість — в ній,
у ній самій,
як в неї гниллю розтліва свавільна совість
і душа.

(«Багатство й убогість»)

Чи не найвиразніше сформульовано ідейне переконання поета в сонеті «Від них сховатися ніде». У ньому відображено не лише атмосферу життя й всі її небезпеки, але й сформульовано усвідомлення й почуття моральної відповідальности за вчинки перед самим собою, людьми, суспільством, Богом:

Та від природи всіх стихій,
Від людських сил і їхніх дій
У всіх країнах і часах —

Сильніша завжди совість є
І око Бога в двох світах.
Від них сховатися ніде.

У «Весняному триптиху» поет утверджується як співець природи, яку він сприймає у постійному русі, в багатстві кольорів, а понад усе у безмежній розмаїтости вияву краси. Відчувається п'янкий подих леготу, що віє від кожної великої строфи. Зорові й слухові образи тут невіддільні, вони викликають взаємні асоціяції, як наприклад: «Потоки з шумом вниз пливуть», або «А жовтогрудянка-вільшанка/ уже дрібоче по траві». Поета усе вабить, у всьому він відчуває таємничість, що викликає неспокій у

душі й прагнення розкрити її суть. Тут же немов у підсумок у заключній строфі першої частини читаємо:

Вже вилізли тюльпанів шпаги,
Фарбує очка бузина,
Парує нива, луг розтяжний, —
Іде леліяна весна.

Поет не лишається байдужим до її долі. Весна у нього князює, усміхнена з сонцем у долонях. Але це ще не вершина його мистецького зображення. Вершини він досягнув, почувши земні гимни:

Співає ліс, луги радіють,
Несуться гимни в небеса,
Князює барвно й гармонійно
Замаєна, цвітна весна.

Навіть на схилі віку весни, поет не може залишитися осторонь її прекрасних явищ. Його душа, сповнена світла й ґрації веде нас тепер до суцільного торжества, до щасливого завершення:

Піднесла сонце ген-високо,
Вілляла соки в скиби нив.
Прибрала золотом їх колос,
Стрічає літа самоплив.

Присвятні вірші поета цікаві тим, що це не лише твори, написані на честь тої чи іншої особи чи події, кому вони присвячуються. Його вірші з присвятою з однією з форм вислову цікавих міркувань про особу в минулому й тепер. Наприклад, вірш «Для Бога й народу», присвячений Василеві Леву чітко відображає його життєву наповненість:

Твої думки, слова, спонуки,
Надхненні розумом чини
Живили парості науки
У НТШ. Цвіли вони.

Для філології суцвіття
Плодючі зерна придавав;
Щоб рідну мову вбрати в квіття,
Московські суржики тіпав.

Василь Яцун — поет глибоко релігійний з універсально-ідеалістичним світоглядом і рівночасно яскраво національний. Національний за своїм духом, почуваннями й глибоким відчуттям всього рідного — українського. В його творчості, що обіймає три збірки — *«Дійсне і мрійне»*, *«З нив і доріг життя»* та *«До світла»*, образно й своєрідно відображений у значній мірі живий літопис певного часу з усіма найхарактернішими його ознаками. В його поезії багатство мистецького вислову, інтелектуалізм і

ясність слова та пристрасне шукання нових шляхів в естетичному зображенні дійсности, як також щире прагнення стати виразником духа сучасности.

Поезія Ящуна сповнена оптимізму. В ній сильно пульсує ідеал молодости, бо її творець живе напруженим духовим життям.

Збірка *«До світла»*, що є найкращим досягненням поета з боку мистецького та ідейного, у своїй цілості — це антипод поезії багатьох поетів Радянської України, які творять під тиском влади в стилі ударних ритмів соціялістичного реалізму й філософії діялектичного матеріялізму, або й мотивів утилітарного опортунізму (винятками є тут наші дисиденти-герої). Збірка своїм ідейним прицілом і світосприйманню деяких українських поетів модерністів в еміґрації, які стоять за цілковиту відірваність мистця від суспільства й в своїй філософії спираються на екзистенціялізм, фройдизм тощо.

«Щодо поетичного мистецтва, — пише Василь Ящун, — мені близькі неоклясики київського зразка (як і в перших двох збірках). . . Люблю в них ритмічність, мелодійність вірша і витонченість мови (з певним застереженням: брак глибини думок у деяких неоклясиків). Я не ентузіяст штучних, надумано закодованих метафор, бо вони становлять собою тяжкий поетичний одяг, який придушує логізм, затемнює зміст і ослаблює естетичне сприймання твору. Сюди належить також «герметична» поезія, тобто поезія, ключ до розуміння якої тільки в її автора. Я за ясність думки, образности й поетичного стилю».

У збірку виключив автор також півторасторінковий список своїх вибраних наукових праць українською, англійською та німецькою мовами. Його бібліографія охоплює 58 мовознавчих, літературних і фолкльорних публікацій.

Збірку поезій Василя Ящуна з інтересом прочитають і ті, хто цікавиться сучасною українською літературою і ті, хто її вивчає в середній школі чи в університеті.

Роман КУХАР

ФІЛОСОФ ПІЄТИЗМУ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ МІТОЛОГІЇ

Володимир Шаян. «Віра предків наших», том 1. Об'єднання Українців Рідної Віри. Видавничий Комітет при Дажбожій Святині. Коректорки: В.О. Брага й Л. Ситник. Передмова в українській і англійській мовах Лариси Мурович, портрет автора, поіменний показник, довідка про доброчинців видання. Гамільтон, Канада, 1987, стор. 893.

«Віра предків наших» — велика розміром книга, у твердій полотняній оправі блакитної краски з золотими відтисками, це лиш перший том зі-

браних творів Володимира Шаяна (Володимира). Появилась вона завдяки пожертві Проповідника Об'єднання, Славина С. Яворського, колишнього вояка УПА. Передбачений невдовзі вихід другого тому творів Шаяна вможливлено подібною пожертвою іншого Упіста, Побратима Об'єднання, Романа Кметя.

У передмові видатна наша поетка, Лариса Мурович, видвигає небуденний життьовий труд проф. В. Шаяна, організатора й першого президента Европейського УВАН в Лондоні, в 1969 р., у його змаганнях за самобутність української духовости, і підкреслює зрозуміння борців підпілля до ідейної праці людей пера, зокрема їхню підтримку історіософові В. Шаянові на його духово-інтелектуальному фронті. Без тієї підтримки чисельні праці нашого дослідника старовини пропадали б десь по архівах та у пресових фоліянтах у Краю й на еміґрації. До кінця життя діяв він у нашій лондонській громаді, зокрема на становищі директора Бібліотеки ім. Т. Шевченка й співробітника «В.Ш.».

Коли й Володимира Шаяна вважають тут і там контроверсійною особовістю, головно за його переконання щодо потреби відродження віри наших предків, то все ж доводиться об'єктивно визнати, на підставі суцільности його широкої літературної та громадської праці, що розроблення питань прадідної віри та спільного з індійською цивілізацією історичного й культурного індоевропейського запілля нашого народу, були тільки одним, може й характеристичним прикладом невсипущої діяльности тієї замітної серед нас людини. В обличчі відходу В. Шаяна в 1974 р. у вічність, сучасники зобов'язані належно оцінити його творче буття і признати його безспірні заслуги в ділянці рідної національної культури.

Зміст першого тому «Віри предків наших» показує проглядно, який просторий засяг ідеологічних і культурно-наукових зацікавлень займав постійно оживлену увагу нашого вченого-санскритолога, поета й філософа, залюбленого в антропоморфічну мітологію наших прадідів. Крім його праць на тему шукання Бога в історії («Великий Бог», «Найвище Світло», «Найвища Святість», «Про Перуна знання таємне» тощо), знаходимо тут оригінальний переспів Шаяна нашого національного епосу, «Слово про похід Ігоря», розвідку про постать «Берези» в нашому фолкльорі, студії над «Ведійською» думкою, мовознавчі аналізи назв «Дунай», «Дніпро», «Дністер», розбір творів нашого філософа Григорія Савича Сковороди, патріотичні есеї про «Правпор України», «Тризуб», «Священний героїзм», «Джерела сили української культури» і дуже цікаві, глибоко схоплені й емоційно наснажені етюди довкола Шевченка, Франка, Лесі Українки й Олега Ольжича.

Володимир Шаян проявив себе у приведених зразках своєї творчости не лиш ерудитом античної літератури типу Упанішад (святих санскритських писань), Вед, Авести, гимнів Риґведи, у стилі яких писав і свої «Гимни землі», але й пильним дослідником нашої передісторії, зокрема мітології, історичних зламів нашої національности та знаменних вершкових точок української духовости в минулому й сучасному. Прикметних слідів українського самобутнього духу вишукував Шаян уважно в історії українського письменства з давнини аж до останніх днів його життя.

Перший том покищо вибраних творів В. Шаяна показує нам на цілий зріст його багатогранну індивідуальність вдумливого мислителя, духового

сина Сковороди, такого ж доглибинного дослідника української духової й матеріяльної культури, водночас мовознавця, поета, історіософа, — все в одній яскравій, неповторній особі. Шаян відомий був як пристрасний ідеолог, і над усе — великий патріот свого народу; його виступи в обороні національних прав України знаходили свій позитивний відзив і серед чужинецької авдиторії, головно на англійському терені у столичному Лондоні, де Шаян проживав і діяв від сорокових до шістдесятих років свого життя. Монументальним виданням його замітних праць з ділянки нашої національної культури Видавничий Комітет Об'єднання Рідної Віри осягнув подвійне завдання — зберіг видану окремими працями й невидану досі творчість письменника, і віддав послугу нашій громадськості публікацією літератури, що водночас хвилює й доводить до призадуми. За Горацієм можна сказати — Шаян не ввесь помер!

Оксана КЕРЧ

ЗБІРНИК «УКРАЇНСЬКА ШЕКСПІРІЯНА НА ЗАХОДІ»

Українське Шекспірівське Товариство існує вже тридцять років. Тож заходами теперішнього голови Товариства, невтомного культурного діяча, поета, перекладача, літературознавця, професора-емерита Альбертського університету, Яра Славутича, появився збірник «Українська Шекспіріяна на Заході» ч. 1. Що уявляє собою цей збірник? Зміст 96-ти сторінкової книжки — це праці членів Українського Шекспірівського Товариства з ділянки шекспіріяни, переклади Шекспірових сонетів українськими поетами, статті про стан української шекспіріяни в Україні, довідки про працю Товариства, успіхи і пляни на майбутнє.

Українського читача цього збірника задовольнять статті, які охоплюють все, що відноситься до завдань Товариства, ціллю якого є досліди зацікавлення ґеніяльним англійським драматургом і поетом Вільямом Шекспіром в Україні та на еміґрації, починаючи з минулого століття. В ситуації тотального поневолення нашої батьківщини й послідовного намагання стерти з лиця землі Україну як окрему культурну націю, присвоювання українській культурі Шекспіра в українській мові належить до подвигу, на який здатні великі патріоти. Згадані члени Шекспірівського товариства той подвиг започаткували й продовжують його, приєднуючи в свої ряди, на місце померлих українських учених, нових молодих ентузіястів, що присвятили свої студії українській шекспіріяні.

Відкриває збірник праця Петра Одарченка «Шевченко й Шекспір», в якій автор, на основі спогадів сучасників, доказує захоплення нашого національного генія таким же національним генієм Англії. Як вірити сучасникам Тараса Шевченка, емоційний світ Шекспіра був дуже близький світові Шевченка й тому легко зрозуміти безмежне захоплення драматургом. А воно було таке сильне до тої міри, що, бажаючи висловити свій подив

до будьякого поета, актора чи письменника, наш поет збуджено називав його Шекспіром! Тарас Шевченко бував на всіх виставах Шекспіра в Петербурзі, де захопила його гра негритянського актора Олдриджа, про що поет занотував у свойому «Щоденнику». В спадщині Шевченка залишився малюнок сепією «Короля Ліра» та портрет знаменитого виконавця Шекспірових ролей, Олдриджа.

Інший автор, Валеріян Ревуцький, дає огляд Шекспірових драм та комедій в Україні. Їх започаткували в зв'язку з забороною українського слова, уривки тих драм, які ставили українські культурні діячі в своїх приватних домах. З вибухом революції та поваленням царату, «Молодий театр» під керівництвом Леся Курбаса розпочав працю першого українського стаціонарного театру, в репертуарі якого були драми Шекспіра. Згодом у двадцятих роках ставив їх славетний Березіль. Артист Василько в Донецькому та Шевченківському театрі в Києві. В той час у Львові в театрі «Бесіда» арт. Загаров поставив «Отелля». В сорокових роках ставили різні театри драми Шекспіра в Харкові, Одесі, Артемівську, Дніпропетровську та Львові. Цю вичерпну працю англійською мовою закінчує автор інформацією про першу виставу «Гамлета» у львівському театрі під керівництвом Володимира Блавацького.

Завдяки наступному авторові, проф. Володимирові Жилі, маємо документальну працю про чудовий переклад драми «Генрі Четвертий», здійснений Тодосем Осьмачкою. Надзвичайно вникливо подає автор історію цього перекладу та оцінює його мистецькі вартості. Приклади оригінальних уривків та перекладу уявнюють досконалість перекладу та надзвичайну відповідність українського мовного багатства, застосованого до мови Шекспіра, що була сумішшю латини й новонародженої мови англійців.

Славетний Гамлетовий монолог «Бути чи не бути» та його переклади на українську мову (Пантелеймон Куліш, Михайло Старицький, Юрій Клен, Григорій Кочур, Ігор Костецький) є темою праці Яра Славутича, в якій автор дає оцінки поодиноким поетичним перекладам, ілюструючи свою працю оригінальним текстом Шекспіра та перекладами українських поетів. Стаття закінчена дописскою про видання «Гамлета» та примітками.

Микола М. Палій пояснює причини жорстоких та страшних сцен у драмах Шекспіра тим, що Шекспір як мешканець Лондону кінця XVI ст. був свідком таких страшних сцен на прилюдних місцях.

Порівняльна студія ритмів в сонетах Шекспіра та українських сонетистів Богдана Чопика, коротка нотатка про докторську дисертацію Орисі Прокопів з ділянки порівняння українських перекладів з оригіналами Шекспіра та докладної аналізи текстів сонетів українських перекладачів (І. Франка, П. Грабовського, М. Славинського, С. Гординського, С. Караванського, Д. Паламарчука) замикає цикль цікавих праць про зв'язки нашої літератури з творчістю геніяльного англійця.

В другій частині поміщено поему «Скарга закоханої» в перекладі О. Зуєвського з поясненням авторства цього твору, два уривки поеми «Люкреція» та «Прилюбний мандрівник» в перекладі Я. Славутича, двадцять

сонетів в перекладах поетів: Гординського, Зуєвського, Караванського, Костецького, Онуфрієнка, Славутича і Тарнавського. Крім цього чотири пісні-уривки з драм Шекспіра в перекладі Славутича, чотири поезії про Шекспіра та п'ять поезій з шекспірівськими мотивами. Збірник закриває довідка Ярослава Рудницького «Як засновано УШТ» та Яра Славутича «Українське Шекспірівське Товариство (1957-1987)».

З тієї праці дуже цікаво й корисно довідатись про історію заснування Товариства, його основників та продовжувачів, та про те, що з смертю визначних шекспірознавців, як Дмитро Чижевський та Константин Біда, діяльність не припинилася, а під проводом теперішнього голови Я. Славутича й незмінного заступника Ярослава Рудницького ведеться безперебійно й поповнюється молодшими членами.

Бібліографія, яку склали Віра та Яр Славутичі української шекспіріяни на Заході виявкравлює працю тієї заслуженої установи.

«Усякий колонізатор шукає виправдання своїх загарбань. І Росія намагалася знаходити їх. Сибір вона "освоювала", немов би він був її власною якоюсь порожньою землею. Україну "рятувала" від польського покатоличення. Середню Азію захопила, щоб не дати її англійцям... З середини 19 сторіччя царат посилює увагу до слов'ян Середньої Европи й вчені посилено починають поширювати панславістичну ідею».

Левко Лук'яненко, «Що далі?», стор. 22,
вид. УЦІС, 1989

ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

Велика Британія:

Листа ч. 4, *Лондон.* Гурток ОУЖ — Лондон — £30.00; по £25.00 — Відділ СУБ, Осередок СУМ — Лондон; по £10.00 — Відділ ОбВУ — Лондон, Іван Стасік — Лондон.

Листа ч. 5, *Лондон.* По £10.00: М. Рева, Р. Робінс-Рева, П. Личак, В. Мигдаль; по £5.00: Є. Ягніщак, Ю. Романюк, П. Бородайко, І. Дем'янчук.

Листа ч. 6, *Лондон.* По £5.00: В. Ґовдяк, Іванців, Я. Бобак, Г. Шишка, В. Білинський, Г. Ксьондзик; М. Слободян — £3.00; П. Дунька — £2.00; по £1.00: Д. Іваночко, В.Б.

Листа ч. 7, *Лондон.* В. Скринка — £5.00.

Листа ч. 12, *Лондон.* По £5.00: Іван Семчишин, О. Стефанів; Онуфрій Стасюк — £4.00: Петро Витягловський — £3.00; по £2.00: Степан Рутар, Дмитро Панчишин; Василь Лукавий — £1.00.

Листа ч. 16, *Лондон.* Г. Ксьондзик — £20.00; по £10.00: М. Смерека, Мовчан, І. Гундер; по £5.00: С. Нейлик, І. Шевців, М. Лентіль.

Листа ч. 18, *Ромфорд.* Л. Зінь — £10.00; Т. Репецький — £5.00; Д. Семчук — £2.00.

Листа ч. 26, *Гай Викомб.* По £5.00: Михайло Гасин, Олекса Матвіїв; по £2.50: Микола Курдияк, А. Петенко, Ф. Стельмах, Ф. Пелех, М. Пінята; по £2.00: Федір Козак, К. Гапій; по £1.00: М. Дуркач, Параня Семіоник.

Листа ч. 59, *Дарбі.* По £5.00: О. Стецишин, І. Кіндерись; по £3.00: І. Бережанський, М. Зорик, І. Федоришин, І. Мормеха; по £2.00: І. Добровольська, І. Путько, В. Горак; по £1.00: М. Запотічний, Т. Польовий.

Листа ч. 60, *Буртон.* По £10.00: М. Ковалюк, Б. Кухатр, В. Сибаль, С. Гарбуз, М. Карабінович; по £3.00: В. Рак, П. Гапійчук; по £2.00: В. Цюрак, М. Кривюк.

Листа ч. 61, *Дарбі.* Й. Купранець — £3.00; П. Купранець — £2.00; Т. Перегінець — £1.00.

Листа ч. 62, *Дарбі.* По £5.00: Василь Онуфрик, В. Бойчук; М. Татарчук — £3.00; по £2.00: М. Ониськів, А. Товстяк, С. Мандзей, М. Крисько, М. Кубів, М. Небога, Г. Бабин, В. Бризицький.

Листа ч. 63, *Дарбі.* По £5.00: М. Купранець, І. Савчук, М. Килин, П. Гнатко, Т. Перегінець, М. Гевка, В. Скрипець, І. Фінів.

Листа ч. 64, *Кобзарівка.* Е. Лазарощак — £24.00; Кобзарівка — £20.00; по £10.00: М. Гринюк, І. Сантар, Д. Баладан; по £5.00: О. Розмаїтий, І. Сікорський, П. Бакушка, С. Гуменний, Т. Норчук; К. Гордань — £4.00; по £3.00: Ф. Николишин, М. Присяжний, П. Вінтонюк; по £2.00: С. Козак, Г. Кєкож, Лупійчук, П. Соківко, М. Ройко; по £1.00: Е. Юхненко, М. Андрійчук, В. Тасяк, М. Дзендзяк, Я. Кунців, М. Подорожний, А. Берчук.

Листа ч. 99, *Донкастер.* Український Товариський Клюб — £30.00.

Листа ч. 186, *Стокпорт.* Я. Семеген — £10.00; по £5.00: М. Горянський, М. Яцків, В. Жолобюк; І. Клюка — £4.00; по £3.00: В. Богайчук, М. Коропіш; по £2.00: С. Цимбалістий, І. Поляниця, М. Ґайда, В. Гривнак, М. Мирон, В. Терещук, І. Кудярський, О. Семеген, Х. Модла, Є. Максимчук.

Листа ч. 1018, *Кіхлей.* Василь Пахомчишин — £5.00, Стефан Гаврилюк — £3.00.

Листа ч. 1019, *Кіхлей.* Р. Рогульський — £3.00; І. Федечко — £2.50; по £2.00: В. Гаркавий, Петро Щур, М. Крайник; М. Ярема — £1.50; І. Кміть — £1.00.

Листа ч. 1020, *Кіхлей.* По £2.00: С. Тихонюк, П. Мазяр, Є. Цюпка, В. Стасюк, С. Тихонюк; С. Ґесь — £1.00.

Листа ч. 1021, *Кіхлей.* В. Затварский — £5.00; по £3.00: В. Нидза, Петренко; по £2.00: О. Грималяк, І. Бойко, І. Щур, М. Макогін.

Індивідуальні пожертви

Велика Британія: «Добродій з Аштон-андер-Ляйн» — £200.00; по £7.50: І. Бозюк — Карляйл, П. Гуляк — Лондон; по £5.00: Петро Рутецький — Лондон, С. Андрушків — Ковентрі, В. Дубіль — Кіхлей, Г. Чеканський — Ґілфорд, Я. Смола — Айлесбурі, М. Замулінський — Брадфорд, Паращак — Тодморден, І. Симкович — Лій; по £4.50: М. Федчишин — Брадфорд, Я. Устіянівський — Енфілд; М. Мадилюс — Бедфорд — £3.50; по £2.50: О. Ковальчук — Брадфорд, П. Гусак — Бері, С. Пришляк — Лянсінґ М. Гавкалюк — Галіфакс; по £2.00: Слава Драбат — Лондон; по £0.50: Т. Андрушко — Едінбурґ.

Австралія:

О. Гаврилів — Бирнвуд — $15.00., І. Гусієвський — Кондос — $15.00, І. Сливка — Мілісвуд — $5.00.

США:

М. Сіара — Анн Арбор — $250.00; Р. Бреславець — Нью-Йорк — $25.00; по $20.00: В. Гладун — Рочестер, Г. Цебрій — Нью-Йорк; П. Андрушків — Совтфілд — $10.00; по $5.00: С. Гаврилюк — Йонкерс, Т. Шерег — Нью-Йорк.

Канада:

Українська Народня Каса в Монтреалі — $200.00; Н.Н. — $100.00; по $15.00: Я. Головач — Оттава, Є. Попович — Саскатун; по $5.00: Осип Ґельнер — Ст. Леонардс, Стефанія Космина.

Франція:

Інж. Іван Берчук — 100.00 ф.фр., Михайло Лехів — 50.00 ф.фр., І. Попович — 30.00 ф.фр.

Німеччина:

Н. Сташків — 100.00 нм., по 20.00 нм.: Б. Чайка, В. Навроцький.

Всім жертводавцям щиро дякуємо!

Виправлення недогляду:

У «Визвольному Шляху» ч. 5, 1989 р. в збірковій листі ч. 11 (*Лондон*) подано Ш. Дмитрів, а має бути І. Дмитрів, вибачаємось перед жертводавцем.

Ділимося з друзями ОУН і українським громадянством сумною вісткою, що у місті Кошиці, на Словаччині, по важкій недузі відійшов у вічність визначний націоналіст-революціонер, провідний член ОУН, героїчний командир УПА 6-ої Воєнної Округи, шеф штабу УПА-Захід, довгорічний в'язень чеських і польських тюрем —

сл. п. ІВАН ШПОНТАК-ЗАЛІЗНЯК

Покійний від молодих років включився у революційну працю ОУН. Як здібний військовик працює у Військовій Референтурі ОУН, вкладаючи багато праці у розбудову УПА, а як командир і шеф штабу УПА-Захід сл. п. Залізняк вславився своїми бойовими подвигами. Після насильного виселення українського населення з теренів Перемищини, Ярославщини, Любачівщини відділи УПА під командою Залізняка рейдом переходять на Словаччину, де далі продовжують боротьбу.

У 1959 році чеська поліція арештує леґендарного командира Залізняка й на домагання польського комуністичного уряду передає Його в руки полякам. Польський суд засуджує командира УПА Івана Шпонтака-Залізняка до кари смерти, пізніше замінюючи її на досмертну тюрму.

Важко тортурований командир УПА, про якого голосно писала комуністична преса, мужньо тримається на суді, обороняючи ОУН-УПА й права українського народу.

Покійний, відбувши повних 22 роки життя важкої польської тюрми, з дуже підірваним здоров'ям, без документів і засобів життя, у 1981 р. знову опиняється на Словаччині. Завдяки допомозі добрих людей і друзів, зокрема Станиці Вояків УПА в Австралії, Він зміг побороти важкі життєві труднощі.

Не зважаючи на важкий життєвий шлях довгорічного каторжника, Покійний до кінця свого життя залишився вірний великій діеї ОУН-УПА. Українська Нація втратила свого Великого Сина, а ОУН визначного члена та героїчного командира УПА.

Вічна і Славна Йому Пам'ять!

ПРОВІД
Організації Українських Націоналістів (ОУН)

ЗАСТУПНИКИ »ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ«

АВСТРІЯ:

M. Petruszczak
Walzmanstr. B. A/Z 2.
Salzburg-Aigen.

АВСТРАЛІЯ:

Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040

АРҐЕНТІНА:

W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 — BS AIRES.

БЕЛЬҐІЯ:

Mr. O. Kowal
72 Blvd. Charlemagne,
1040 BRUXELLES.

ФРАНЦІЯ:

Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain
75261 PARIS Cedex 06.

КАНАДА:

The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3.

НІМЕЧЧИНА:

"Shlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.

США:

Mr. H. Cebrij
136 - 2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003,

Чікаґо і околиця:

Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive,
Harwood Heights, Ill. 60656.

»ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ« — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ, СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБІ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТІТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.